

Sección de Lingua / Seminario de Onomástica

Toponimia municipal

Os nomes dos concellos

da provincia da Coruña

REAL ACADEMIA GALEGA

Toponimia municipal

**Os nomes dos concellos
da provincia da Coruña**

Real Academia Galega. Seminario de Onomástica

Ana Isabel Boullón Agrelo
Xesús Ferro Ruibal
Xosé María Lema Suárez
Ramón Lorenzo Vázquez
Luz Méndez Fernández
Gonzalo Navaza Blanco
Xosé Antón Palacio Sánchez
Antón Santamarina Fernández
Vicente Feijoo Ares

Redacción:
Gonzalo Navaza Blanco

Edita:
Real Academia Galega

Mapas:
© Ángel Duarte Campos
Xeosfera.com

ISBN:
978-84-17807-09-2

Depósito Legal:
C 1169-2021

<https://doi.org/10.32766/rag.377>

© Real Academia Galega, 2021

Deseño da colección:
Grupo Revisión Deseño

Maquetación:
Real Academia Galega

Impresión:
LUGAMI ARTES GRÁFICAS
Infesta, 96
15319 Betanzos
Tel. 981 77 41 71
www.lugami.com

**REAL
ACADEMIA
GALEGA**

**Deputación
DA CORUÑA**

Sección de Lingua / Seminario de Onomástica

Toponimia municipal
**Os nomes dos concellos
da provincia da Coruña**

Gonzalo Navaza

Seminario de Onomástica da Real Academia Galega

REAL ACADEMIA GALEGA

Introdución

Nas páxinas que seguen ofrécese un breve comentario histórico e etimolóxico dos nomes dos concellos da provincia da Coruña. Para cada un deles fanse constar os rexistros documentais máis antigos que se coñecen, nos máis dos casos tomados das bases de datos de textos medievais en latín e en galego, e a partir deses rexistros, que informan das diferentes evolucións ou alteracións que sufriu o topónimo, exponse sucintamente unha explicación da súa orixe e o seu significado.

A etimoloxía de moitos topónimos é ben coñecida, ben porque gardan relación con palabras do léxico común, ben porque teñen paralelos ou correspondencias na toponimia doutras áreas, ben porque a documentación histórica nos aclara as súas incógnitas. Outros, non obstante, son nomes de etimoloxía escura ou dubidosa, para os cales teñen proposto os estudosos diferentes hipóteses etimolóxicas que pretenden dar conta da súa forma e do seu significado. Aquí resúmense as máis aceptadas entre os especialistas na actualidade, ou as máis verosímiles de acordo cos principios de rigor da gramática histórica e da ciencia onomástica, e xa non se mencionan, como non sexa para refutalas, etimoloxías que se contradín cos rexistros documentais dos topónimos. En todos os casos ofrécese unha explicación sinxela e breve, sen aparato crítico nin referencias bibliográficas, pero rigorosa, que reflicte o estado actual do coñecemento nos estudos de toponimia galega. Cómpre ter presente que, polo regular, o grao de certeza con que explicamos un topónimo nacido en latín ou en galego é superior ao que temos cos topónimos de orixe prerromana, para os cales as máis das veces só dispoñemos de hipóteses máis ou menos fundamentadas.

O actual mapa da administración local española é herdeiro do creado en 1835-1836, que dividiu a totalidade do territorio en termos municipais, á súa vez agrupados en partidos xudiciais dentro de cada provincia. No que respecta á toponimia, en Galicia esa división en concellos condenou a morte numerosos corónimos ou nomes de territorio, moitos con séculos ou milenios de antigüidade, ao perderen valor administrativo as denominacións dos vellos coutos e xurisdicións, polo menos no que se refire á administración civil, pois parte deles sobreviviron na administración eclesiástica. Como o modelo eran os concellos de carácter urbano, nos cales o nome do municipio coincidía co nome do núcleo de poboación, os lexisladores do século XIX evitaron denominar os concellos rurais con nomes que non se correspondían co dunha poboación concreta ou co dunha parroquia. Por esta razón, na información de cada concello faise mención tamén das vellas

unidades administrativas que se integraron no termo municipal e mais da provincia (A Coruña, Betanzos, Mondoñedo ou Santiago) a que pertencían no Antigo Réxime, así como a razón da elección do nome, subliñando os numerosos casos en que o nome da capital e sede da casa consistorial non coincide co nome do concello, unha singularidade da toponimia municipal rural galega, con frecuencia ignorada por un prexuízo *urbano* que tende a identificar ambas as realidades.

Os contidos deste estudo foron debatidos no Seminario de Onomástica da Real Academia Galega. O autor agradécelles a Ana Boullón, Xesús Ferro, Xosé María Lema, Ramón Lorenzo, Luz Méndez, Antón Palacio, Antón Santamarina e Vicente Feijoo as súas observacións, comentarios e suxestións de emenda ao texto inicial.

Gonzalo Navaza

Concellos da provincia da Coruña

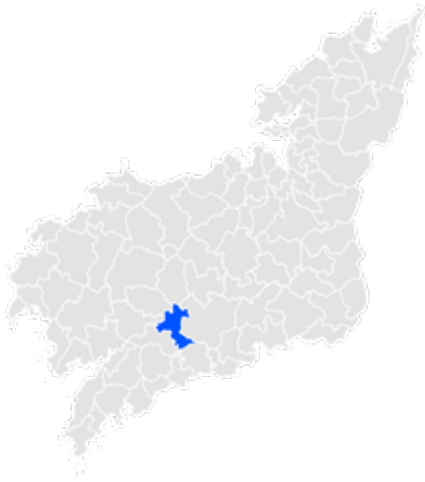
Abegondo

O termo municipal de Abegondo creouse a raíz do Real Decreto de 23-07-1835 e incluíu no seu territorio parroquias que no Antigo Réxime pertenceran ás xurisdicións de Betanzos, Abegondo, Mabegondo, Miraflores e Val de Barcia; as primeiras da provincia de Betanzos, a última da de Santiago. O concello tomou a súa denominación da da parroquia onde se instalou a casa consistorial, de aí que non coincida o seu nome co de ningún dos núcleos de poboación, igual que sucede en tantos outros concellos galegos. A Casa do Concello ten a súa sede en San Marco, na parroquia de Abegondo.

Abegondo é topónimo de orixe prerromana. Adoita relacionarse con *Beigondo*, *Cullergondo*, *Mabegondo* e outros que presentan a mesma terminación *-gondo*, considerada por algúns autores un sufixo formador de adxectivos que significaría ‘abundancia’, equivalente ou paralelo do sufixo latino *-cundus* de *iracundus*, *facundus*, *rubicundus*... A primeira parte do topónimo *Abegondo* contén posiblemente a raíz indoeuropea **awe-* ‘fluír’, ‘auga que flúe’, ‘auga’, a mesma que está presente en nomes de ríos como *Avia*, *Avión* ou no antigo nome da Baña (*Avania*). *Abegondo* significaría entón algo así como ‘abundante en augas’.

O topónimo rexístrase por escrito polo menos desde o século IX, en latín: *Sancta Eulalia in Avigondo*, ano 830; *in Avegondo*, 830; *cautum de Avegundo*, 1140; *abbas Martinus de Avegondo*, 1155; *Avegondo*, 1178, 1181, 1199, 1218 etc.

Ames

O termo municipal de Ames, creado a raíz do Real Decreto de 23-07-1835, reuniu parroquias que no Antigo Réxime pertenceran ás xurisdicións de Altamira, Dubra, A Maía e O Xiro da Rocha, da provincia de Santiago. O nome do concello tomouse do da parroquia onde se estableceu inicialmente a casa consistorial e, como sucede en moitos outros concellos galegos, non coincide co de ningún núcleo de poboación. Na actualidade, a capital municipal é *Bertamiráns*, na parroquia de Ortoño. O topónimo *Bertamiráns* ten orixe

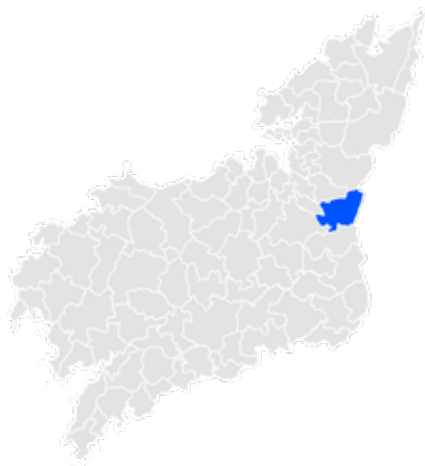
nun nome persoal *Bertomirus*, antropónimo de orixe xermánica que tivo uso en Galicia nos últimos séculos do primeiro milenio.

Ames é topónimo de orixe prerromana. Coñécense rexistros escritos desde o século XII en latín: *Sancti Thome apostoli de Oliames*, ano 1143; *Oyames*, 1154; *Oiames*, 1182...

Os rexistros medievais contradín certa opinión que supoñía que o nome de *Ames* gardaba relación co da comarca da Maía (*Amaea*, *Amaía* na Idade Media). Os autores que se ocuparon da orixe do topónimo relacionan o medieval *Oiames* con outros hidrónimos de orixe prerromana como *Oia* e supóñenos derivados dunha antiga raíz indoeuropea *WEG- que significaría 'humidade'.

Aranga

O termo municipal de Aranga creouse en 1836 con parroquias que no Antigo Réxime pertenceran ás xurisdicións de Sobrado, Ferrenzas e Muniferral, da provincia de Betanzos. A raíz do Real Decreto de 23-07-1835 proxectarábase inicialmente a creación dun extenso municipio chamado *Muniferral*, que incluía os termos municipais actuais de Aranga e Coirós, pero ao cabo dividiuse para constituír estes dous concellos, que recibiron o seu nome do das parroquias destinadas a albergar o consistorio. Nun primeiro momento incluíuse tamén en Aranga a parroquia de Rodeiro, máis tarde incorporada a Oza. A capital é Ponte Aranga.

Cóñécense rexistros escritos do topónimo *Aranga* relativos ao castelo dese nome desde a Alta Idade Media, xa coa forma e grafía actuais: *ad castellum Aranga venit ad Mandeu*, ano 572; *castello Aranga cum omne sua prestantia*, 966; *castello de Aranga cum suo mandamento*, século XI; *turrem de Aranga*, 1168. Ademais de denominar a parroquia (*Sancto Pelagio de Aranga*; *Pelagius Petri clericus ecclesie de Aranga*, 1239), o topónimo tamén tivo uso como nome de comarca ou territorio para designar as terras dos cursos medio e alto do río Mandeo: *territorio Aranga*, século XI; *comes Gondisalvus senior in Trava et in Aranga*, 1056; *territorio Aranga, discurrente fluvio Mandeo*, 1164.

Aranga é topónimo de orixe prerromana, único en Galicia pero con paralelos nos asturianos *Arango* (parroquia en Pravia) e *Arangas* (localidade en Cabrales). Tense proposto un étimo **Arantica*, emparentado con topónimos prerromanos como *Arante*, *Arantón*, *Aranzo* e outros semellantes, formados sobre a mesma base *Ara-* de *Arousa*, *Araúxo* etc., procedente dunha raíz indoeuropea **ER-* ‘moverse, fluír’, con significado hidronímico. No caso de Aranga, o nome faría referencia á súa condición ribeirá do río Mandeo.

Ares

O termo municipal de Ares naceu en 1836 e incluíu as tres parroquias que no Antigo Réxime formaban a xurisdición do mesmo nome, en terra de Bezoucos. Recibe o nome do da vila e parroquia de Ares, unha das dez vilas da antiga provincia de Betanzos.

Ademais de designar vila, parroquia e concello, *Ares* tamén está presente na denominación común da *Ría de Ares*, que no pasado alternaba o nome co de *Ría de Xunqueiras* (“de Junqueras” no *Catastro de Ensenada*, 1751, e no dicionario de Madoz, 1848).

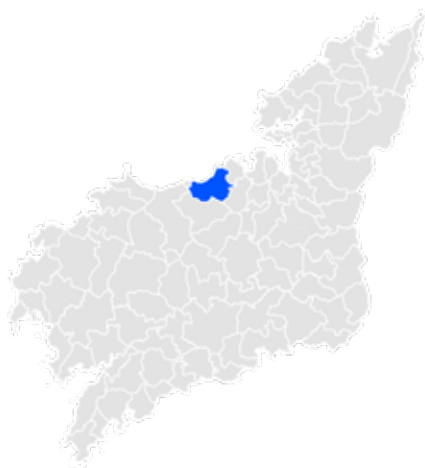
Na documentación medieval, as referencias máis antigas denominan *Lubre* a parroquia, baixo a advocación de Santalla (*Sancta Eulalia in Lubre*, ano 830; *sancta Eolalia de Lubre*, 1134). Na actualidade *Lubre* é un dos núcleos de poboación da parroquia de Ares; o seu nome é un composto co coñecido elemento céltico *-bre* ‘castro’, presente igualmente no topónimo *Maiobre*, na mesma parroquia.

Desde o século XII temos referencias a unha parroquia chamada *Ares*, baixo a advocación de San Martiño (*meam porcionem ecclesie sancti Martini de Aares*, ano 1137).

O topónimo *Ares* ten orixe prerromana. Nun coñecido texto do xeógrafo latino Pomponio Mela menciónase no Golfo Ártabro galego un topónimo non identificado nun contexto que a maior parte das edicións transcriben como *alia Ducamaris*. O arqueólogo Luís Monteagudo, na década de 1940, suxeriu que podería tratarse dun erro de copia da tradición manuscrita e que esa cita contén a primeira mención do nome da ría de Ares baixo a forma *Anaris*. Dese xeito, *alia Ducamaris* sería un erro por *aliae duae, Anaris...* ‘outras dúas, Ares...’ (e a outra Xuvia, en latín *Iubia*, que sería o topónimo que o texto de Mela tamén reproduce erradamente como *Libica* ou outras variantes). Se *Anaris* é efectivamente o vello nome de *Ares*, sería un hidrónimo prelatino emparentado co nome do río da antiga Bética chamado *Anas* (hoxe Guadiana) ou topónimos galegos como *Añobre* (< ANIOBRE), *Ombre* (< ANOBRE), *Arou* (*Anarou* no ano 932) ou o río Dá (< *de Ana*). Outros autores non comparten esa lectura do texto de Pomponio Mela, mais grafías en latín medieval como *Aares* fan verosímil un étimo *ANARIS, con significado hidronímico.

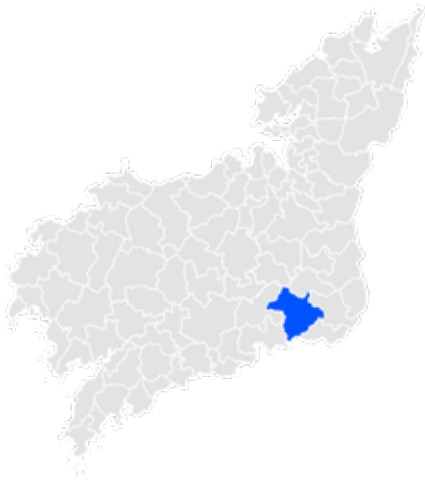
Arteixo

O termo municipal de Arteixo, constituído a raíz do Real Decreto de 23-07-1835, agrupou parroquias que no Antigo Réxime pertencían ás xurisdicións de Anzobre, da cidade da Coruña e de Erboedo, ademais dos coutos de Loureda, Morás, Oseiro e Suevos. O concello recibiu a denominación da parroquia onde se estableceu a casa consistorial e, coma en moitos outros concellos galegos, o seu nome non coincidía co dun núcleo de poboación concreto. Ata o século xx, a capital municipal denominouse *A Baiuca*; no seu desenvolvemento urbano absorbeu outros núcleos tradicionais e, por un acto administrativo, pasou a denominarse oficialmente *Arteixo*, igual ca o concello, desde o ano 2001.

Arteixo rexístrase por escrito por primeira vez no século x, en latín, como *Artasio*, entre as posesións da familia de San Rosendo (*in Faro, ex dato tie mee domne Gunterodis, Artasio*, ano 942: ‘no territorio de Faro [antigo nome da Coruña], Arteixo, por doazón da miña tía dona Gunterode’); desde o século xii xa se documenta coa grafía actual: *hereditate de Arteixo*, ano 1182; *Santiago d’Arteixo*, 1372; *Santiago de Arteixo*, 1411.

É topónimo unanimemente considerado de orixe prerromana, pero escuro ou controvertido. Tense suxerido parentesco co substantivo común *artesa*, un termo de probable orixe céltica, e o seu uso na toponimia faría referencia ao relevo e designaría vales ou depresións de fondo plano.

Arzúa

O termo municipal, creado en 1836, reuniu parroquias que no Antigo Réxime pertenceran ás xurisdicións de Arzúa, Bendaña, Abeancos, Boente, Melide, Oíns, Dombodán, Mesía e O Xiro da Rocha, todas elas da provincia de Santiago. Recibiu o seu nome do de Arzúa, capital municipal e unha das dezasete vilas da antiga provincia de Santiago.

A vila de Arzúa é un dos núcleos urbanos desenvoltos a partir do século XI á beira do Camiño de Santiago. Nos rexistros máis antigos que se coñecen, do século XII, a poboación

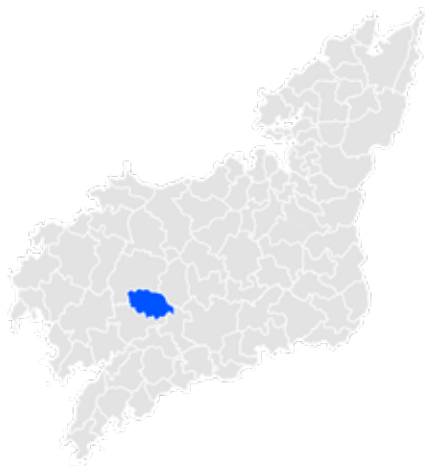
aparece denominada *Vilanova* (*Villam novam*), coma no Libro V (“Guía de Peregrinos”) do *Códice Calixtino*, onde é escenario dun milagre. Co nome actual só se documenta desde o século XIII: *Aprilis Iohannis de Arzua*, ano 1245; *Petrus Didaci de Arçua*, 1283...

Arzúa é un topónimo de orixe e significado descoñecidos. A maior parte dos autores que se ocuparon del supónlle orixe prerromana, o que significa que o lugar xa se chamaría así cando se instituíu o nome de *Villam Novam* que aparece nos primeiros rexistros medievais. Algúns explícanlo como hidrónimo emparentado co nome do río ourensán *Arzoá*, pero pola vila non pasa hoxe ningunha corrente fluvial significativa que puidese motivar o topónimo, aínda que un dos lugares da parroquia de Arzúa (Santiago) é *O Río Vello*.

Tamén se ten suxerido unha orixe igualmente prerromana pero de significado orónimo, relacionada co substantivo común *artesa* e o nome de *Arteixo*. Á hipótese que o relaciona co latín *argia* ‘mato’ e co substantivo común *arxe* (‘toxco miúdo’, ‘maleza que se queima’) a partir dun derivado diminutivo *ARGIŌLA obxectáronselle dificultades fonéticas, pois o esperable nese caso sería *Arxoá* e non *Arzúa*.

A Baña

O termo municipal, creado a consecuencia do Real Decreto de 27-07-1835, reuniu parroquias que no Antigo Réxime pertencían ás xurisdicións de Barcala, Dubra, Xallas, Lañas e San Xoán de Riba, da provincia de Santiago. O concello recibiu o seu nome do da parroquia onde se estableceu a casa consistorial, no lugar de San Vicenzo. Como sucede en tantos outros casos, o nome do concello non se corresponde co de ningún núcleo de poboación concreto.

Na Idade Media o topónimo rexístrase en latín como *Avania* no tombo de Toxosoutos e noutras fontes documentais, onde dá nome non só á parroquia senón tamén ao seu territorio: *Terra de Avania*, ano 1153; *Petrus Petri de Avania*, 1162; *Avania*, 1189; *Avania*, 1209; *San Vicenço dabaña*, 1388; *San Vicenço da Baña*, 1527 etc.

É un hidrónimo prerromano, emparentado co nome dos ríos *Ave*, *Avia*, *Avión* etc, procedente dunha raíz indoeuropea **AWE-* (**AV-*, **AU-*) ‘fluir’, ‘auga’. Crese que *Avania* era en orixe o nome do río, afluente do Tambre.

Bergondo

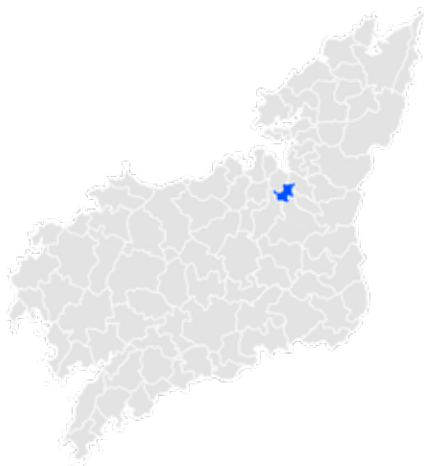
O termo municipal, creado a raíz do Real Decreto de 27-07-1835, reuniu parroquias que no Antigo Réxime pertenceran ás xurisdicións de Betanzos, de Miraflores e do couto de Babío, todas elas da provincia de Betanzos. O concello tomou o seu nome do da parroquia onde se situou a casa consistorial. Como noutros moitos concellos galegos, o nome non coincide co de ningún dos seus núcleos de poboación. A capital municipal é Carrio, parroquia de Bergondo.

A orixe e o significado do nome de *Bergondo* son controvertidos. Aínda que algúns autores cren que pode derivar dun nome persoal de orixe xermánica, outros inclúeno entre os topónimos prerromanos compostos cun segundo elemento *-gondo* (coma *Abegondo*, *Beigondo*, *Mabegondo*...).

Os rexistros máis antigos que se coñecen do topónimo, relativos ao mosteiro de San Salvador de Bergondo, datan do século XII. Neles aparece habitualmente coas vogais *u* ou *o* na primeira sílaba; a variante con *e*, que acabou impoñéndose, só se documenta a partir do século XIV: *abbas Recendus de Burgundio*, ano 1138; *Petrus Dei gratia Burgundi abbas*, 1168; *Borgondo*, 1173; *Burgundo*, 1174; *Borgondo*, 1178; *de voce monasterii Burgundi*, 1193; *Borgondo*, 1199; *Bregondo*, 1375; *Lopo Peres de Bregondo*, 1393; *Bergondo*, 1403.

Betanzos

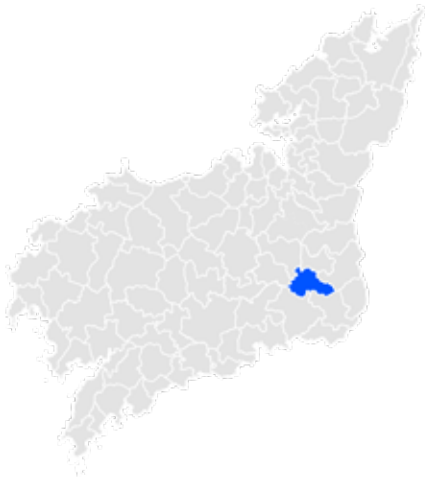
A cidade de Betanzos foi concello reguengo desde a época medieval e capital dunha das provincias históricas de Galicia. Na súa orixe remota, o topónimo designaba unha vila da parroquia de Tiobre, hoxe coñecida como *Betanzos o Vello*, mentres que o lugar que hoxe ocupa a cidade recibía o nome de *Untia* ou *Castro de Untia*. No ano 1219, o rei Afonso IX (Afonso oitavo chamado noveno) trasladou a vila, e con ela o seu nome, á localización actual a petición dos veciños: *muto Villam de Betanciis ad Castrum de Untia ad instantiam & petitionem habitatorum ipsius villae*.

A vella denominación do lugar situado na desembocadura dos ríos Mendo e Mandeo rexístrase desde o século X: *villa de Untia*, ano 978; *de illo ponte de illas Cascas ad illam pontem de Untia*, 1142; *villa que vocitant Untia inter pontem et pontem*, 1167; *villa que vocitant Untia*, 1213.

En textos anteriores a 1219, as mencións do topónimo refírense ao actual Betanzos o Vello (*villa de Betancius*, ano 1153; *sancto Pelagio de Betanzos*, 1182; *concilium de Betanzos*, 1213) e a partir desa data ao Betanzos actual: *Betanzos*, 1232; *Betanzos*, 1235; *concilii de Betanciis*, 1243; *concilii de Betanzos*, 1256 etc.

O topónimo *Betanzos* é escuro e controvertido. No pasado identificouse erradamente coa *Brigantium* das fontes clásicas, a Coruña actual, o que deu pé á utilización dun xentilicio *brigantino* como equivalente culto do popular *betanceiro*. A opinión máis estendida teno por topónimo de orixe prerromana, o que esixiría un étimo con dobre *t*, *BETT-. Téñense formulado diversas hipóteses etimolóxicas, ningunha delas plenamente satisfactoria.

Boimorto

O termo municipal de Boimorto creouse a raíz do Real Decreto de 23-07-1835 integrando parroquias que antigamente pertenceran ás xurisdicións de Mesía e de Arzúa, da provincia de Santiago, e tomou o seu nome do da parroquia onde se estableceu a casa consistorial. *Boimorto* non é topónimo único en Galicia. Repítese como nome de lugar e de parroquia no concello ourensán de Vilamarín.

O nome da parroquia de *Boimorto* rexístrase por escrito desde o século X: *in Bavegio ubi dicunt Bove mortuo*, ano 994; *eclesia de Bove*

Mortuo, 1063; *Castinaria de Bove Mortuo*, 1135. A documentación do mosteiro de Celanova dá noticia doutro topónimo idéntico preto de Cualedro, Ourense: *in vestro termino de bove morto*, 941. No tomo de Toxosoutos emprégase a mesma denominación para unha mámoa: *ad mamulam grandem de Bove Mortuo*, 1137.

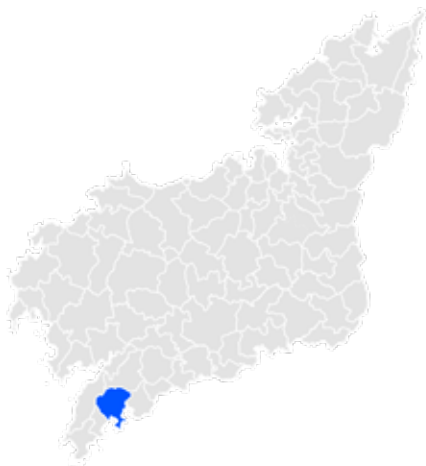
Os rexistros históricos do nome mostran que hai mil anos xa se interpretaba como un composto do substantivo *boi* (o animal) e o adxectivo *morto*. É probable que fose ese o significado orixinario, motivado por algún feito anecdótico ou pola semellanza duns pedregallos ou doutro elemento do relevo a un boi deitado. Con todo, entre os estudosos está difundida a sospeita de que quizais o primeiro elemento *boi-* podería ser unha alteración doutra palabra, ben dalgún termo de orixe prerromana, ben do latín *VADU* ‘vao, porto de río, lugar por onde se pode atravesar unha corrente fluvial’ (coma en *Baamorto*, en Lemos, que se rexistra en latín como *Vado mortuo* na documentación medieval de Samos).

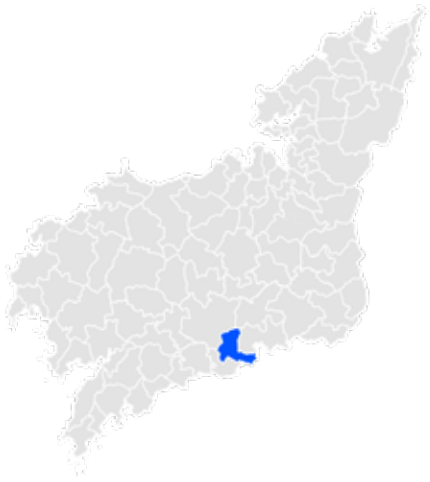
Boiro

O termo municipal de Boiro, creado en 1836, reuniu parroquias que no Antigo Réxime pertenceran ás xurisdicións de Boiro, de Noia e Goiáns e mais de Rianxo, da provincia de Santiago. O concello recibiu o nome da vila e parroquia onde se estableceu a casa consistorial.

A orixe e o significado do topónimo son escuros e controvertidos. *Boiro* é tamén o nome dunha aldea en Miñortos, no Porto do Son, e doutra en Rial, en Val do Dubra. Formuláronse diferentes hipóteses etimolóxicas para explicalo. Unha delas considérao herdeiro dun xermanismo *burio* ou *borio* ‘alpendre, cuberto’, que tería uso como substantivo común na Galicia altomedieval e que tamén estaría na orixe do topónimo *Bouro* portugués. Outra hipótese considérao un hidrónimo prerromano, emparentado con outros nomes desa orixe, como *Bora* e *Burela* e paralelo aos *Buero* e *Buera* doutras áreas da Península.

Nos rexistros medievais do nome en latín alternan as formas que presentan v- inicial con outras iniciadas pola vogal o-. Non hai certeza de se esta vogal forma parte do topónimo ou se é a aglutinación dun artigo que posteriormente se perdeu: *villa de Boyro*, 932; *ecclesia sancte Eulalie de Vorio*, 1105; *Sancte Eolalie de Vorio*, 1156; *Vorio*, 1188; *sancte Eolalie de Ovorio*, 1223; *Ovorio*, 1226; *Ovorio*, 1241; *santa Vaya do Voyro*, 1334; *santa Vaya do Boyro*, 1457; *Pedro Anes de Boyro*, 1473; *santa Baya de Boiro*, 1607...

Boqueixón

O termo municipal de Boqueixón, creado a raíz da aplicación do Real Decreto de 23-07-1835, agrupou catorce parroquias que no Antigo Réxime pertenceran ás xurisdicións de Cira, O Xiro da Rocha, Lestedo e Montesa-cro, Bendaña, Camanzo e mais A Granxa, da provincia de Santiago. O concello loce no seu escudo a figura do Pico Sagro, determinante na historia e na paisaxe desas terras. O nome tomouse do da parroquia onde se estableceu a casa consistorial; como acontece noutros concellos rurais galegos, non coincide co nome de

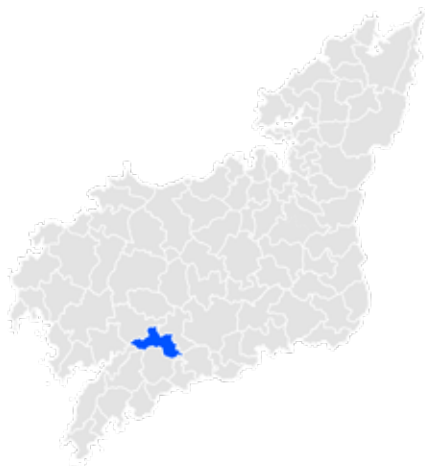
ningún núcleo de poboación. A capital é O Forte, parroquia de Boqueixón.

Boqueixón é topónimo único, de etimoloxía descoñecida. Admítese a posible relación co substantivo común *boca* (latín *BŪCCA*), que na toponimia pode designar pasos estreitos ou furnas e cavidades. É suxestiva a idea que vincula esa *boca* á cova do alto do Pico Sagro, a *spelunca, quod ab antiquis vocitata erat Mons Illicinus* (ano 1029, ‘a espe-nuca que os antigos chamaban Monte Ilicino’), *in monte qui qondam Illicinus dictus est, post adventum sancti Iacobi Mons Sacer* (ano 914, ‘no monte que nun tempo se chamou Ilicino e despois da chegada de Santiago foi Monte Sacro’). Non se pode descartar unha orixe prerromana.

As atestacións medievais mostran que a forma do topónimo xa era hai mil anos practicamente a mesma de hoxe: *Buquesson*, ano 914; *Boiqueison*, 914; *Boqueigion*, 1241; *ecclesie sancti Vincentii de Boqueygion*, 1241; *Urracha Didaci de Boqueygion*, 1241; *Boqueyon*, 1291; *ecclesie sancti Vincentii de Boqueyson*, 1291.

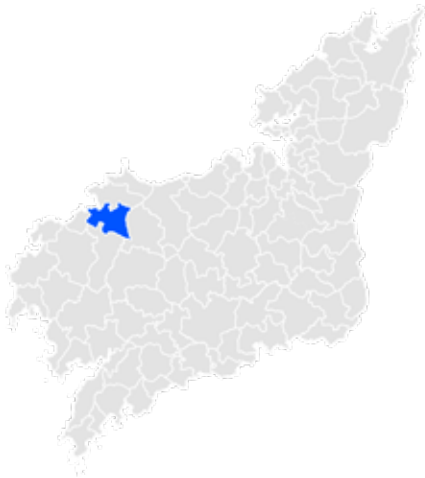
Brión

O concello de Brión constituíuse en 1836, a raíz do Real Decreto de 23-07-1835, coas parroquias pertencentes á antiga xurisdición de Altamira e algunhas das da Maía, da provincia de Santiago. Como acontece noutros concellos rurais galegos, o nome non coincide co de ningún núcleo de poboación concreto, pois o concello tomou a denominación da parroquia onde se situou a casa consistorial. A capital é Pedrouzos.

Coñécense rexistros documentais do nome da parroquia dese o século XII: *ecclesia sancti Felicis de Brion*, ano 1151; *in territorio Amaia sub aula Sancti Felicis de Brion*, 1156.

O topónimo *Brión* repítese en Galicia como nome dunha parroquia no concello de Ferrol e de lugares nos de Boiro, Ferrol, Malpica, Outes e Rianxo. É nome de orixe prerromana; o seu significado é controvertido e non hai certeza de que os distintos *Brión* respondan á mesma etimoloxía. Unha das hipóteses relaciónao cun substantivo común *brión* ‘carriza, musgo’ e supón que o topónimo faría referencia á vexetación propia de lugares húmidos. Outra relaciónao co celta *briga* e o elemento *-bre* de topónimos como *Sillobre*, *Anzobre* etc., de significado equivalente ao de ‘castro’. Esta etimoloxía conta co apoio dunha atestación antiga (do ano 818) dun *Castro Brione* no concello de Trazo. É verosímil que sexa este significado (‘castro’) o que motivou o nome da parroquia e concello de Brión. A advocación parroquial de San Fins é indicio de antigüidade.

Cabana de Bergantiños

O termo municipal, creado en 1836, agrupou parroquias que no Antigo Réxime pertencían ás xurisdicións de Soneira, Penela, Mens e Vimianzo, da provincia de Santiago. Recibiu o nome do da localidade (Cabana, parroquia de Cesullas) onde se situou no século XIX a primeira casa consistorial. Na actualidade a capital é A Carballa, na mesma parroquia de Cesullas. No censo e nomenclátor de 1842, o concello figuraba co nome de “Cabana o Cesullas”; desde a década de 1850 pasou a ser *Cabana*. Nos nomenclátors do presente sécu-

lo xa incorpora a referencia á comarca no topónimo composto *Cabana de Bergantiños*.

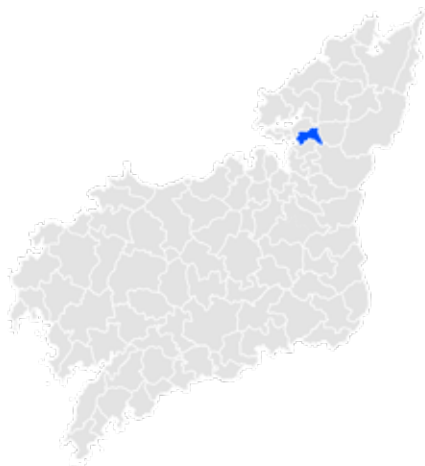
Cabana é unha palabra do léxico común galego (tamén portugués *cabana* e español *cabaña*) de orixe prerromana, presente no latín hispánico coa forma *CAPANNA*, que designa un tipo de construción máis modesta ca unha casa. É relativamente frecuente na toponimia de Galicia. O plural *Cabanas* dá nome a outro concello da provincia da Coruña.

O nome da parroquia de *Cesullas*, para o cal se ten suxerido unha etimoloxía relacionada co segundo elemento do topónimo *Ponteceso*, rexístrase por escrito desde o século XII: *ecclesiam de Cesulles*, ano 1178; *ecclesiam de Cesulles*, 1189; *ecclesie de Cesullas*, 1201.

Bergantiños é o nome do territorio; admítese que é un xentilicio *BRIGANTIÑOS*, formado a partir de *Brigantia* ou *Brigantium*, o nome antigo da Coruña.

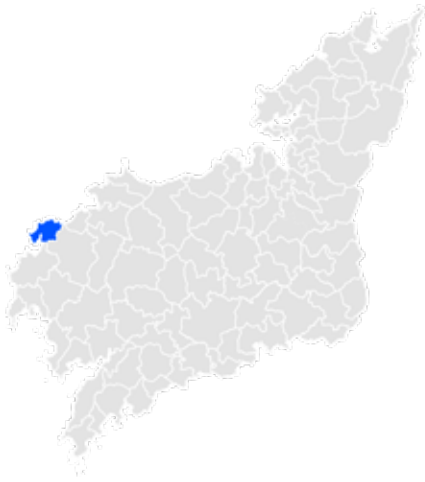
Cabanas

O termo municipal de Cabanas, creado a raíz do Real Decreto de 23-07-1835, acolleu parroquias que no Antigo Réxime pertencían ás xurisdicións de Caaveiro e Pontedeume e ao couto de Regoela, da provincia de Betanzos. Recibiu o seu nome da vila e parroquia onde se estableceu a casa consistorial, unha das dez vilas históricas desa provincia. Desde o século XIX, o territorio do concello sufriu algunhas modificacións nos seus límites cos concellos de Fene e da Capela.

A colección documental medieval do mosteiro de Caaveiro ofrécenos rexistros escritos do topónimo desde mediados do século XII, cando a vila formaba parte do couto de Irís: *ipso casale de Cabanas*, ano 1153; *hereditate de Cabanas de Herenes*, 1154; *in Besaucos et in Trasanquos, nostra porcione integra de Cabanas*, 1154; *Iohanne Golpe de Cabanas*, 1165; *villa que vocitant Cabanas discurrante ad aulam Sancti Stephani de Herenes*, 1175; *in terra Bisauquis in villa que vocitant Cabanas*, 1221.

O topónimo contén o plural do substantivo común *cabana*, do latín tardío *CAPANNA*, un termo de orixe prerromana, quizais céltica, que designa certo tipo de construción máis modesta ca unha casa. É relativamente frecuente na toponimia de Galicia, onde se contan máis de 150 localidades coñecidas por ese nome ou derivados, algunhas delas documentadas desde antes do ano 1000. O singular *Cabana* está presente no nome doutro concello da provincia.

Camariñas

O termo municipal, creado en 1836, reuniu parroquias que no Antigo Réxime pertenceran á xurisdición de Vimianzo e ao couto de Xaviña, na provincia de Santiago. Recibiu o nome do lugar e parroquia onde se estableceu a Casa do Concello.

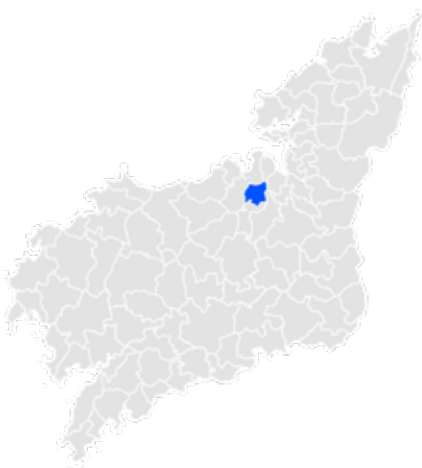
Aínda que coñecemos atestacións escritas dos nomes de localidades de Camariñas desde o século x (*Anarou*, ano 932; *Sancta Marina de Tosto*, 1180; *Javinia*, 1220 etc.), o topónimo *Camariñas* rexístrase tardiamente (*San Jurjo de Camarinas*, 1524). Nas referencias

máis antigas, a freguesía menciónase só coa advocación (*en Nemancos, sant Jurjo*, 1423) ou como *San Xurxo de Buría* (*sancti Georgii de Voria*, 1369, *san Jurjo de Vuría*, 1522; *san Jorge de Buría*, 1607). Esta denominación segue sendo usual aínda no século XVIII (no *Catastro de Ensenada: San Jurjo de Buría*). Hoxe *Buría* é o nome dun dos lugares da parroquia de Camariñas. Ata 1955 a parroquia foi un enclave do bispado de Mondoñedo en terra de Nemancos.

Desde o padre Sarmiento, no século XVIII, véñse admitindo tradicionalmente que o topónimo *Camariñas* contén referencia á planta chamada *caramiña* ou *camariña* (*Corema album*), propia dos areais do litoral atlántico, a mesma especie vexetal presente no segundo elemento do nome da Pobra do Caramiñal. Con todo, a existencia de topónimos idénticos en terras do interior, onde é improbable a presenza desa planta (unha aldea chamada *A Camariña* en Adelán, Alfoz, Lugo), e variantes ou derivados coma os asturianos *Cámaras*, *Camarín*, *Camarina*, *Camarón*... obrigan a non descartar a posibilidade de que o nome de *Camariñas* conteña un derivado diminutivo de *cámara* ou *cámara*, termo de orixe latina que designaba unha edificación ou construción, especialmente unha construción abovedada.

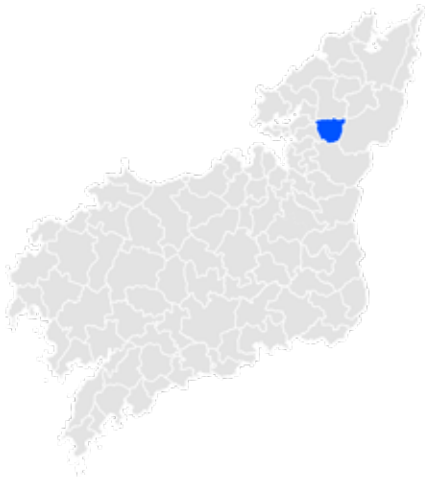
Cambre

O termo municipal de Cambre creouse en 1836 agrupando parroquias que no Antigo Réxime pertenceran aos coutos e xurisdicións de Cambre, O Temple, A Coruña, Betanzos e Bribes; os tres primeiros pertencentes á provincia da Coruña, os dous últimos á de Betanzos. Recibiu o seu nome do da localidade e parroquia onde se estableceu a casa consistorial. O termo viuse modificado no século xx ao incorporar territorio previamente pertencente ao veciño concello de Oleiros.

Cambre repítese como nome de parroquia no concello de Malpica. Na documentación medieval en latín, o topónimo rexístrase como *Calambre* e variantes: *ad ipsum locum Kalambre*, ano 932; *villa Calambre*, 932; *in aule Nemitos, locum quam vocitant Calambre*, 932; *Calambre*, 966; *villa Calambre*, 971; *ecclesia de Calambre*, 1001; *monasterium sancte marie de Calambre*, 1141; *monasterium sancte Marie de Calambrio*, 1182.

É topónimo de orixe prerromana. Foi incluído por algúns investigadores entre os compostos cun segundo elemento *-bre*, comunmente recoñecido como céltico e co significado de ‘castro’. Estudos posteriores consideran máis verosímil un termo *-mbre*, que significaría ‘marco, demarcación’. Na primeira parte do composto recoñécese un elemento igualmente prerromano *Cala-*, o mesmo de *Caaveiro* (*Calavario* no latín medieval), *Caamouco*, *Caamaño* etc..., cun probable significado de ‘penedo, elevación rochosa’.

A Capela

O concello constituíuse a raíz do Real Decreto de 23-07-1835 no territorio da antiga xurisdición e couto de Caaveiro, da provincia de Betanzos. O seu nome tomouse do da parroquia onde se instalou a casa consistorial. O termo municipal sufriu variacións desde a súa creación, pois incorporou territorio do concello de Cabanas e cedeullo ao das Pontes de García Rodríguez. A capital municipal é As Neves.

Nos rexistros máis antigos que coñecemos da parroquia da Capela, esta só se menciona como *Sancto Iacobo* (Santiago): *pro villa que*

vocitant de Calavario, Sancti Iacobi, ano 936. Co substantivo *capela* documéntase desde o século XIII: *ecclesiam Sancti Iacobi de Calavario pro capella ipsius monasterii*, 1262; *capella Sancti Iacobi*, 1262.

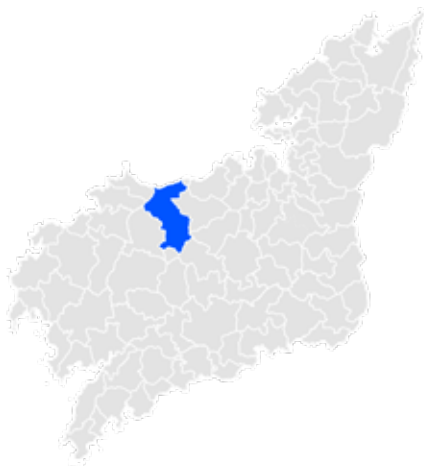
O substantivo común *capela* é en orixe un diminutivo de *capa* (latín *CAPPA*) ‘peza de roupa’, pola capa que San Martiño de Tours lle ofreceu a un pobre; o termo pasou a aplicarse aos oratorios onde se conservaba como reliquia unha parte desa capa do santo e máis tarde, por extensión, a calquera oratorio ou pequena igrexa. No *Nomenclátor de Galicia* constan máis de corenta localidades que conteñen este substantivo no seu nome.

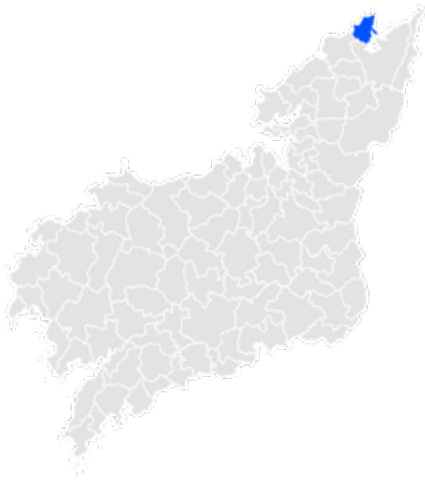
Carballo

O termo municipal, creado en 1836, reuniu parroquias que no Antigo Réxime pertencían ás xurisdicións de Bergantiños, Caión, Carballo, Bértoa, Erboedo, Ardaña e Rus, da provincia da Coruña. Recibiu o nome da parroquia onde se estableceu a casa consistorial.

O nome de *Carballo* é un termo común que designa unha árbore (*Quercus robur*) frecuente na nosa flora. É unha palabra de orixe prerromana que sobreviviu no galego. Ten moita presenza na nosa toponimia; o *Nomenclátor de Galicia* recolle máis de catrocentas entidades de poboación que levan no seu nome o substantivo *carballo* ou un derivado.

Nos rexistros escritos máis antigos que coñecemos do topónimo, de comezos do século xv, o nome da parroquia leva en ocasións artigo (*do Carballo*) que deixa de rexistrarse a partir do xvii: *igreja de san Iohán de Carvallo*, 1419; *meidade do señorío do couto et eglleia de sant Iohán de Carvallo*, 1419; *couto et señorío de Sant Iohán de Carvallo*, 1419; *San Juan do Carballo*, 1578; *feligresía de sant Juan do Carballo*, 1585; *coto y jurisdición de San Juan do Carballo*, 1590; *San Juan de Carballo*, 1607.

Cariño

Cando se constituíron os municipios, a raíz do Real Decreto de 23-07-1835, as parroquias do actual concello de Cariño, que no Antigo Réxime formaban parte da xurisdición de Santa Marta de Ortigueira, da provincia de Betanzos, encadráronse no termo municipal de Santo Adrao da Veiga. Este concello non chegou a ter vinte anos de existencia e fusionouse co de Ortigueira na década de 1850. No ano 1988 produciuse a segregación e constituíuse o novo concello de Cariño, que recibiu o nome da vila onde se estableceu a

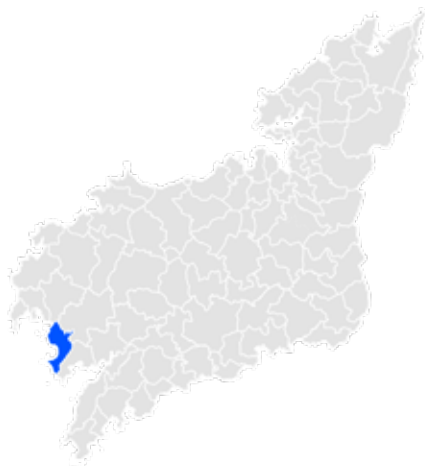
casa consistorial. Historicamente, a vila de Cariño formaba parte da parroquia da Pedra, ata que se creou a parroquia de San Bartolomeu no ano 1896.

Ademais da vila, parroquia e concello de Cariño, levan o mesmo nome senllas localidades nos concellos de Boiro (parroquia de Castro) e de Ferrol (parroquia de Doniños).

O rexistro máis antigo que coñecemos deste topónimo é de comezos do século XI, na documentación do mosteiro de Xuvia: *portione mea in villa de Carino*, ano 1001, onde representa xa unha pronunciación coma a actual. O lugar homónimo de Boiro rexístrase tamén en latín como *Carino* en documentos dos séculos XII e XIII. Aínda que existiu un nome persoal de orixe latina *Carinus* que podería dar orixe a topónimos semellantes, os especialistas cren que os *Cariño* galegos son topónimos de orixe prerromana, formados a partir dun étimo *CAR-ĪNO ou *CARĪNĪO, dunha raíz *CAR- ou *KAR- ‘pedra, lugar pedregoso’.

Carnota

No Antigo Réxime, as actuais freguesías do concello de Carnota repartíanse entre as xurisdicións de Muros e Corcubión, da provincia de Santiago. No proxecto orixinal de división en concellos, derivado do Real Decreto de 23-07-1835, incluíanse no termo municipal de Muros, mais finalmente segregouse a parte occidental do territorio e creouse en 1836 un novo concello coas parroquias de Carnota, San Mamede, Lariño, Lira e O Pindo.

Na actualidade *Carnota* dá nome ao concello e a dúas parroquias (San Mamede de Carnota e Carnota, Santa Comba). Na Idade Media tamén designaba o territorio. Cóñécense rexistros escritos do topónimo desde o século IX: *in Carnota*, ano 830; *Nemancos, Celticos et Carnota*, 915; *in Carnota Taviro et Curis*, 934; *piscarias de Carinota*, 938; *in territorio Carnota in littore maris*, 1030; *in terra de Carnota porcionem ecclesie sancti Mametis*, 1136.

Carnota é topónimo de orixe prerromana, formado a partir dun radical *carn-*, un dos derivados da raíz *CAR- ou *KAR- ‘pedra, lugar pedregoso’. Tense suxerido que *Carnota* puido ser o nome antigo ou alternativo do monte Pindo. En Portugal hai unha parroquia chamada igualmente *Carnota* no municipio de Alenquer.

Carral

O concello de Carral constituíuse en 1836 agrupando parroquias que no Antigo Réxime pertenceran ás xurisdicións de Betanzos e Miraflores, da provincia de Betanzos, e á de Val de Barcia, da provincia de Santiago. Recibiu o seu nome do da vila onde se estableceu a casa do concello, pertencente á parroquia de Paleo.

Os rexistros escritos relativos á parroquia de Paleo remóntanse ao século IX: *sanctum Stephanum de Paleo*, ano 830. As atestacións que coñecemos de Carral son relativamente tardías: *casal que se dize de Carral*, 1543.

Carral é un topónimo viario, que designou en orixe un camiño de certa importancia. Constitúe un derivado de *carro*, a partir dun adxectivo VIA CARRALE ‘camiño para carros’. O termo *carral* tivo uso na Idade Media como substantivo común, habitualmente de xénero feminino. Neste caso o topónimo foi motivado probablemente polo camiño principal da Coruña a Santiago.

O *Nomenclátor de Galicia* recolle 16 localidades que conteñen o substantivo *carral* no seu nome, ademais doutras catro *Carricova* que corresponden ao latín CARRALE CŎVA.

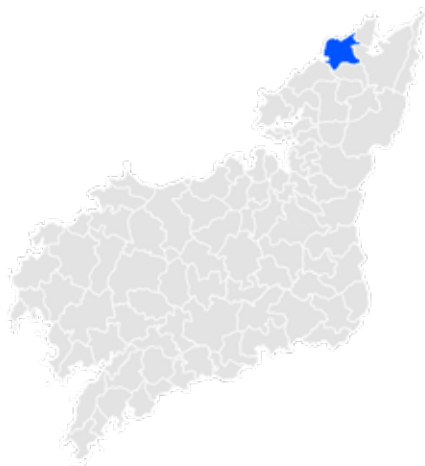
Cedeira

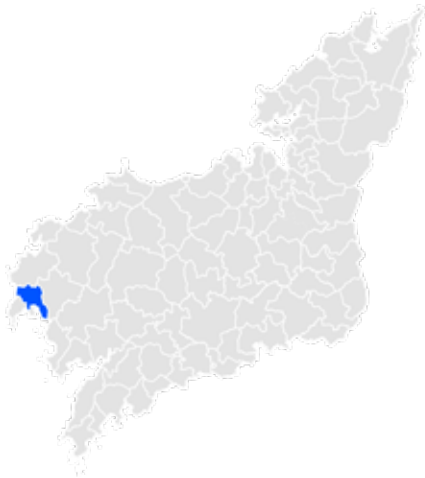
O concello de Cedeira constituíuse en 1836 cunha parte das parroquias con que contaba no Antigo Réxime a súa xurisdición, pertencente á provincia de Betanzos. É tamén o nome da vila onde se encontra a casa consistorial. O mesmo topónimo repítese en Galicia como denominación de lugar e parroquia en Redondela e de lugares en Ponteceso e Camariñas, todos eles situados no litoral mariño.

Os rexistros escritos do topónimo remontan ao século IX. Os máis antigos non se refíren á vila de Cedeira senón ao territorio do

mesmo nome, que incluía parte dos veciños concellos de Moeche, San Sadurniño e Valdoviño: *sanctum Vincentium in Cetaria*, ano 830; *in Cetaria et in Narraone*, 1101; *in terra Cetaria*, 1111; *in territorio Cetaria et in Trasancos*, 1120; *in terra de Cetaria, mea porcione de Sancto Iohanne de Moeste*, c.1140.

A etimoloxía comunmente admitida para os topónimos *Cedeira* considera que constitúen o resultado regular galego do latín CETARIA, derivado de *cetus* ‘gran peixe, cetáceo’, e designaría lugares da costa caracterizados pola presenza de grandes animais mariños ou relacionados coa súa pesca.

Cee

O termo municipal de Cee, constituído a raíz do Real Decreto de 23-07-1835, reuniu parroquias que no Antigo Réxime pertenceran ás xurisdicións de Cee e Corcubión e tomou o seu nome da vila e parroquia de Cee, unha das dezasete vilas con que contaba a provincia de Santiago.

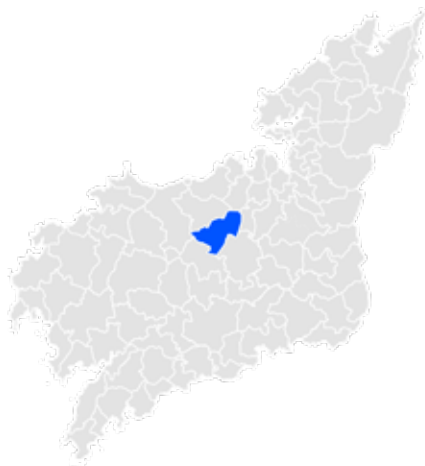
Desde finais da Idade Media documéntase este topónimo coa forma actual: *Maria Eanes de Cêê*, 1385; *porto de Çee*, 1466... Nos rexistros máis antigos que se coñecen, do século XII, aparece en latín con *-a* final: *villas de Ceia*

in Nemancis et de Oca in Bragantinis, ano 1178; *vilas de Ceeya in Nemancos et de Oca in Bregantinos*, 1199.

A orixe e significado do topónimo seguen a ser controvertidos e suscitaron variadas hipóteses etimolóxicas. Hoxe parece fóra de dúbida a orixe prerromana. As formas medievais permiten identificalo con outros *Cea* de Galicia (*Cea* en Ourense, rexistrado como *rivulo Ceia*, 1195; *Ceya*, 1239) e de fóra dela (o río *Cea* leonés: *Ceia*, 916; *ribulo Zeiia*, 947; *rivo Ceya* 1225), de orixe prerromana e significado hidronímico. É probable que *Cee* fose inicialmente o nome do chamado hoxe *Río de Cee*, que atravesa a vila.

Cerceda

O termo municipal *Cerceda* creouse en 1836 integrando o territorio das xurisdicións das Encrobas e de Meirama e a parte máis oriental da de Vilaprego, pertencentes no Antigo Réxime á provincia da Coruña. A denominación do concello tomouse do nome da parroquia onde se situou a casa consistorial. Como sucede noutros concellos rurais galegos, o nome non coincide co de ningún núcleo de poboación. A capital municipal é O Campo da Feira, parroquia de Cerceda.

Na documentación medieval rexístrase o topónimo con variedade de grafías: *sanctum Martinum de Serceda*, ano 969; *dono huic monasterio de Soandres [...] Sanctum Martinum de Cerzeda*, 1032; *en na egleia de Zerzeda*, 1419. Outros *Cerceda* galegos documéntanse igualmente por escrito desde datas moi antigas: *sancti Iacobi de Cerceta*, ano 745; *ecclesiam sancta Eulalia de Cerceta*, 897; *in Cerceta*, 969; *sancti Iacobi de Cerceda*, 969; *Petrus Romarici de Cerzeda*, 1215; *Cerzeda*, 1263...

O *Nomenclátor de Galicia* recolle outras dúas parroquias chamadas *Cerceda* nos concellos do Corgo e do Pino; o correspondente masculino *Cercedo* dá nome a cinco localidades. É un fitotopónimo; un nome que fai referencia á vexetación, e procede dun étimo CERCĒTA, variante de QUERCĒTA, colectivo derivado de *quercus* 'carballo'.

Cerdido

O termo municipal de Cerdido creouse en 1836 a partir das xurisdicións de Cerdido e Os Casás, pertencentes no Antigo Réxime á provincia de Betanzos. Como outros concellos rurais galegos, que foron denominados por referencia á parroquia onde se instalou a casa consistorial, o nome do concello non coincide co de ningún núcleo de poboación. A capital municipal é As Felgosas, na parroquia da Barqueira.

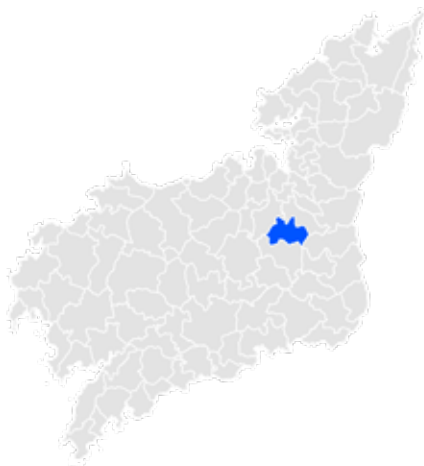
Coñécense rexistros escritos do topónimo desde o século XII: *medietate de ecclesia sancto*

Martino de Cerzido, ano 1152; *Affonso Fernandes, clerigo de Cerdido*, 1349; *Sam Martino de Cerdido*, 1472; *freguesía de Cerdido*, 1473.

Ademais da parroquia e concello de Cerdido, o mesmo topónimo dá nome a unha aldea de Oourol, Lugo. É un fitotopónimo, que fai referencia á vexetación. O seu étimo é probablemente QUERCĒTU, derivado colectivo de *quercus* ‘carballo’, aínda que nestes derivados non sempre podemos descartar a alternativa de que proceda de CERESĒTU, relativo a cerdeiras e non a carballos.

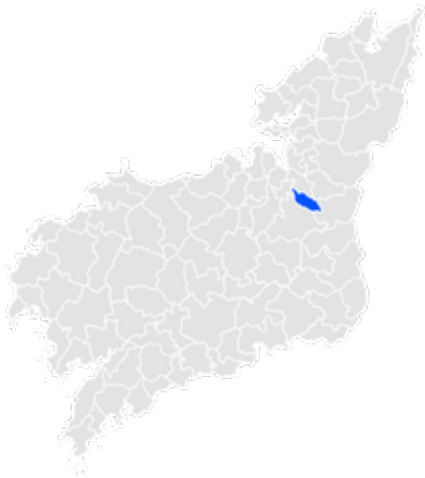
Cesuras

O concello de Cesuras creouse en 1836 con parroquias que pertenceran no Antigo Réxime ás xurisdicións de Betanzos, na provincia do mesmo nome, e de Mesía, na provincia de Santiago. Tomou a súa denominación da localidade onde se instalou a casa consistorial, Cesuras, na parroquia de Dordaño. Desapareceu no ano 2013 ao fusionarse co veciño concello de Oza dos Ríos, para crear o novo concello de Oza Cesuras.

Coñécense rexistros escritos do topónimo desde antes do ano 1000: *per rivulum que fluit inter Cesuras et Mandaio*, ano 911; *Cesuras*, 1122; *Cesuras*, 1215; *Ceçures* 1398; *Çesuras*, 1402; *Gonçalvo de Çesures, notario de Betanços*, 1418.

O topónimo repítese na toponimia galega coas variantes *Cesuras*, *Cesures* e *Cesuris*, e tamén no segundo elemento do composto *Pontecesures*. Para este último, tivo difusión certa lenda tradicional que o explicaba a partir do latín *Caesaris*, relativo ao César romano, pero é unha fantasía etimolóxica. Aínda que se teñen suxerido outras hipóteses, a máis aceptada supón que estes topónimos gardan relación co latín *CAESŪRA* ou *SCISSŪRA* ‘corte, fendedura’, un nome relativo á orografía do lugar.

Coirós

O termo municipal de Coirós constituíuse en 1836 con parroquias que no Antigo Réxime pertenceran ás xurisdicións de Betanzos e de Oza, da provincia de Betanzos. A raíz do Real Decreto de 23-07-1835, considerárase inicialmente a creación dun extenso municipio chamado Muniferral que incluía o territorio de Coirós e de Aranga, mais finalmente creáronse estes dous concellos.

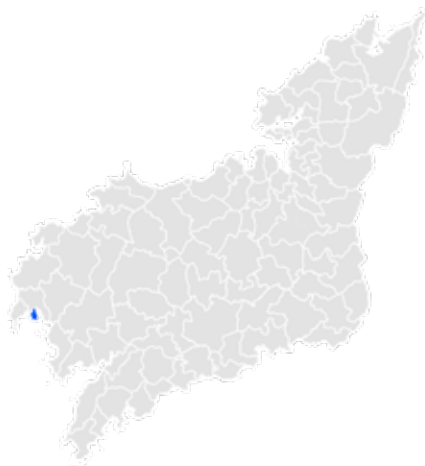
O rexistro máis antigo que coñecemos do topónimo é do século XII: *per terminos qui sunt inter Coyroos et Colantes*, ano 1133. En

referencias anteriores, a parroquia é mencionada só coa advocación: *in valle Nemitus [...] villa vocabulo Armenia [Armea] et sancto Iuliano [Coirós]*, 978. Tamén se documenta antes do ano 1000 o topónimo que dá nome ás parroquias de Santa María e Santiago de Ois coa forma *Adones*, ano 910.

Coirós é o resultado dun diminutivo co sufixo latino -ŏLO dun termo prerromano **Cauriu* (*CAURIŎLOS), o mesmo que deu orixe a topónimos galegos *Coira*, *Coiro* ou *Coura* en Portugal e *Coria* en Estremadura. Téñense proposto diferentes hipóteses etimolóxicas para explicalos; a máis aceptada considéraos formados a partir dunha raíz indoeuropea *KEU- ‘concaidade’. O nome designaría en orixe covas ou depresións no terreo.

Corcubión

Corcubión constituía no Antigo Réxime unha extensa xurisdición de vinte parroquias, do señorío da casa de Altamira, na provincia de Santiago. Cando se crearon os concellos, a raíz do Real Decreto de 23-07-1835, o de Corcubión pasou a contar coa parroquia e vila do mesmo nome e mais a veciña de Redonda; o resto da antiga xurisdición integrouse nos termos municipais veciños. No Antigo Réxime, Corcubión era unha das dezasete vilas da provincia de Santiago.

Os rexistros escritos do topónimo que se coñecen son relativamente tardíos: *Corqoveom*, ano 1334; *Corcuvion*, 1496; *Corcubion*, *puerto de Corcubión*, 1527; *villa de Corcuvion*, 1568; *villa de Corcubion*, 1570.

Corcubión é un topónimo de orixe e significado escuros ou controvertidos. Non ten paralelos na toponimia de Galicia nin na doutras áreas. Téñense proposto diferentes hipóteses etimolóxicas: unhas relaciónano co termo común *corcova* e o adxectivo *corvo*, *curvo*, de orixe latina; outras supóñenlle orixe prerromana, sexa da raíz *CAR- ou *KAR- ‘pedra’, sexa doutra raíz indoeuropea *(s)KER ‘curvar, virar, xirar’.

Coristanco

O concello de Coristanco, nacido en 1836 coa aplicación do Real Decreto de 23-07-1835, agrupou no seu termo municipal parroquias procedentes das xurisdicións de Mens, Nogueira, Seavia, Xallas e Xaviña, pertencentes á provincia de Santiago, e das de Bergantiños e Ardaña, pertencentes á provincia da Coruña.

Coma noutros municipios rurais que tomaron o seu nome do da parroquia onde se instalou a casa consistorial, a denominación do concello non coincide coa de ningún núcleo de poboación. O consistorio estivo desde

o século XIX ata a década de 1960 no lugar da Furoca, parroquia de Coristanco; na actualidade está en San Roque, parroquia de Traba.

Os rexistros escritos máis antigos que coñecemos do topónimo datan do século XIV: *Curistanquo*, 1352; *san Payo de Cuiçanquo* (?), século XV; *san Payo de Curistanco*, 1570; *san Paio de Coristanco*, 1570.

Coristanco é topónimo de orixe e significado descoñecidos. Parece haber unanimidade en consideralo prerromano, especialmente pola presenza do segundo elemento ou sufixo *-anco*, considerado céltico. A primeira parte do topónimo é escura; podería ser unha raíz igualmente prerromana, pero tamén podería conter unha alteración do substantivo común *castro*.

A Coruña

Nas fontes clásicas, a poboación aparece denominada como *Brigantium* (Ptolomeo, século II; Dion Cassio, séculos II-III; itinerario de Antonino, século III) ou *Brigantia* (Paulo Orosio, séculos IV-V; *Notitia dignitatum*, século V), denominación de inequívoca orixe céltica. O faro erixido polos romanos no lugar provocou a mudanza de nome e, desde o primeiro milenio ata comezos do século XIII, a vila foi coñecida como *Faro* e con ese nome aparece en todos os rexistros coñecidos.

No ano 1208, o rei Afonso IX concedeulle foral municipal e con el, seguindo unha práctica que xa empregara noutras poboacións galegas con motivo desa concesión, alterou a denominación da vila para impoñerlle un novo nome. Este nome foi *Crunia* (en latín, que correspondía a *A Cruña* en romance, con artigo desde os primeiros rexistros): *loco qui dicitur Crunia apud turrim de Faro*, ano 1208. O nome de *Faro* continuou vixente na administración eclesiástica ata a actualidade como nome do arceprelado.

O topónimo ten suscitado múltiples hipóteses etimolóxicas. A crenza de que xa existía antes de 1208 na toponimia local (malia que non se rexistra por escrito) levou a consideralo un topónimo de orixe prerromana. O mellor coñecemento das retonomizacións levadas a cabo por Afonso IX permite atribuírle a *Crunia* unha orixe literaria: o rei tomou o novo nome dunha cidade mencionada entre as supostas conquistas de Carlomagno en Galicia segundo a lenda da *Historia Turpini*, un dos libros do *Códice Calixtino* (século XII). Da mesma fonte tomou este rei outros topónimos como *Baiona* ou *Viana* para renomear vilas reguegas con motivo da concesión do foral.

Culleredo

O termo municipal, constituído a raíz do Real Decreto de 1835, acolleu freguesías que no Antigo Réxime pertenceran ás xurisdicións da cidade da Coruña e de Miraflores. Inicialmente recibiu a denominación de *Alvedro*, por ser esa a localidade que acolleu a casa consistorial, e con ela figurou nos nomenclátors oficiais ata o censo do ano 1877, en que pasou a chamarse *Culleredo*, o nome da correspondente parroquia á cal pertence tamén a actual capital municipal, Tarrío. O concello nacido no século XIX xa tiña precedente municipal na Idade

Media no Burgo de Faro (O Burgo).

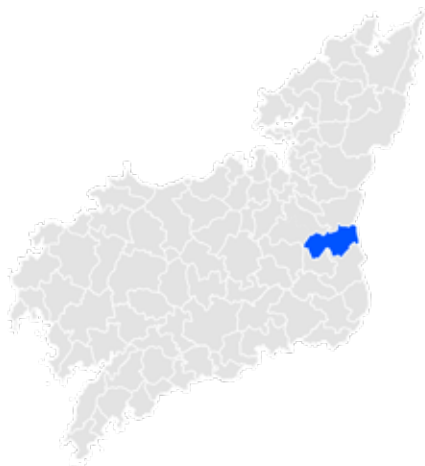
O topónimo rexístrase por escrito desde o século XIII: *Cularredo*, ano 1248; *Santo Estevo de Culleredo*, 1294. O sufixo permite interpretalo como un colectivo ou abundancial, e na raíz identificouse o substantivo común *culler* (latín COCHLEARE), pero non hai unanimidade no que respecta ao seu significado. Algúns autores considerárono zootopónimo a partir da acepción de *culler* como ‘cágado, cría de ra’; outros alegan que o sufixo *-edo*, habitual en nomes relativos á vexetación, é en cambio insólito con nomes de animais e defenden unha explicación de *Culleredo* como fitotopónimo. Non hai constancia da existencia en galego dun nome de planta formado co substantivo *culler*, pero non é inverosímil que existise no pasado (quizais un pasado remoto, dados topónimos como *Cullergondo*), pois existe noutras linguas, en virtude da semellanza das follas cóncavas dalgunhas plantas cunha culler, a mesma semellanza que motivou o nome científico da *Cochlearia*.

Curtis

O concello nacido a raíz do Real Decreto de 1835 reuniu parroquias que no Antigo Réxime pertenceran á xurisdición de Sobrado e aos coutos de Santaia de Curtis e de Fisteus, da provincia de Betanzos. Recibiu o seu nome polo da parroquia onde se estableceu a casa consistorial. A capital municipal é Teixeiro.

O topónimo rexístrase por escrito desde antes do ano 1000, referido á parroquia de Curtis (Santaia) e como nome de territorio, o que explica tamén o nome da parroquia de *San Vincenzo de Curtis*, no veciño concello de Vilasantar: *villa que dicitur Curtis*, ano 895; *ad terminos de Curtis*, 921; *in territorio Curtis*, 995; *ecclesiae sanctae Mariae Ciudadelle de Curtis*, 995; *in terra de Curtis*, 1001; *in territorio Curtis, discurrante ad ecclesiam sancte Eulalie*, 1171.

Aínda que se teñen suxerido variadas explicacións etimolóxicas, a máis aceptada considera que o topónimo *Curtis* é continuación do latín *COHORTIS*, e viría motivado polo campamento militar romano da parroquia da Ciadella, no veciño concello de Sobrado. Na Idade Media, a Ciadella era coñecida como *Ciadella de Curtis*.

Dodro

A parroquia de Dodro formaba parte no Antigo Réxime da xurisdición de Dodro e Lestrove, couto do señorío do Marqués de Bendaña, na provincia de Santiago. O concello e o termo municipal creáronse en 1836 sumándolle ao territorio do antigo couto as parroquias de Laíño e San Xoán de Laíño, que pertencían á xurisdición de Rianxo. A sede da casa consistorial e capital municipal é hoxe Tallós (Laíño); no pasado fórono Vigo, na parroquia de Dodro, e Lestrove.

Ten paralelo no nome da parroquia do concello de Arzúa chamada igualmente *Dodro*, coa mesma advocación de Santa María. Na documentación medieval rexístranse un e outro como *sancte Marie de Dalodro*, ano 1114; *sancta Maria de Daodro*, 1115; *Daodro*, 1136; *sancti Iuliani de Laino, sanctae Mariae de Dodro*, 1272; *Sancta Maria Doodro*, 1352; *Sancte Marie de Doodro*, 1405.

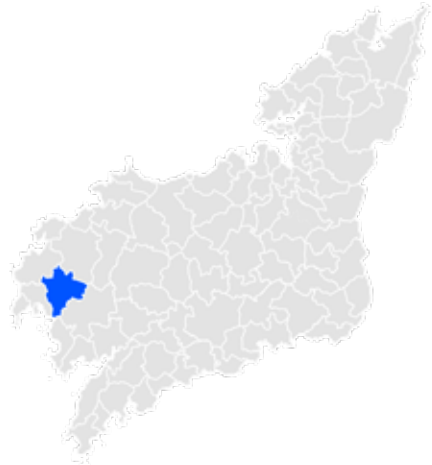
Dodro é topónimo de etimoloxía descoñecida, de orixe moi probablemente prerromana. As atestacións históricas informan da evolución *Dalodro* > *Daodro* > *Doodro* > *Dodro*, pero nin o primeiro elemento *Dalo-* nin a terminación son comúns na toponimia galega. Para *Dalo-* sinaláronse paralelos coas linguas célticas, onde *dál* e *dawl* significan ‘parte’, ‘grupo social’, ‘territorio dese grupo’. Para a terminación *-dro* suxeríuse a posible relación cun celtismo *durum*, presente en topónimos antigos da Península e da Galia (*Ocelodurum*, *Nemetodurum*, *Augustodurum*...), de significado pouco coñecido, quizais ‘fortificación’, quizais ‘praza’ ou ‘acceso, entrada’.

Dumbría

O termo municipal de Dumbría creouse en 1836 con parroquias que no Antigo Réxime pertencían á xurisdición de Corcubión e aos coutos de Berdeogas, de Moraime e de Buxantes, todos eles da provincia de Santiago. Recibiu a súa denominación do lugar e parroquia que acolleron a casa consistorial.

O topónimo rexístrase por escrito desde o século IX: *sancta Eolalia in Donobria*, ano 868; *in terra de Doonvria sub aula sancte Eolalie*, século XII; *friegresia de Donvria*, 1380; *santa Vaya Donbria*, 1384; *Gomes de Donbria*, *freguesia de Donbría*, 1446; *santa Baya de Dombria*, 1568.

Dumbría é topónimo de orixe prerromana e de etimoloxía controvertida ou descoñecida. Algúns autores supuxérono un composto co coñecido celtismo *briga* ‘castro, recinto amurallado’, pero estudos posteriores rexeitaron esa explicación porque non se axusta á evolución fonética regular nin aos rexistros medievais. Outra hipótese supón un étimo tamén céltico *DONO-BRÍA, que faría referencia á vexetación.

Fene

O termo municipal, creado en 1836, constituírono oito parroquias da terra de Bezoucos que no Antigo Réxime pertenceran á xurisdición de Pontedeume, provincia de Betanzos. Tomou o seu nome do do lugar e parroquia que acolleu a casa consistorial. A antiga parroquia de Belelle quedou integrada na de Sillobre; a de San Valentín creouse en 1976.

Na Idade Media, o topónimo *Sillobre* designaba a parroquia actual dese nome (Santa Mariña) e tamén toda a bisbarra (*in valle Sillovre*, 1126; *in terra de Sillovre*, 1221), de xeito que a

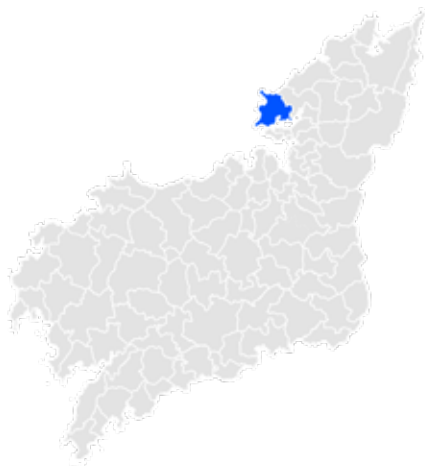
parroquia de Fene (San Salvador) aparece denominada *ecclesiam sancti Salvatoris de Sillovre*, 1169. *Sillobre* é recoñecido unanimemente como un topónimo céltico, co elemento *-bre* ‘castro’ que se repite en *Añobre*, *Barallobre*, *Pantiñobre* etc. Para o primeiro elemento do composto *Sillobre*, a hipótese máis difundida suxire un nome persoal de orixe latina *Silius*, pero podería ser un termo igualmente prerromano.

O topónimo *Fene* só se rexistra como nome da parroquia tardiamente: *sant Salvador de Fene*, 1500; *san Salvador de Fene*, 1507. Como un lugar de San Salvador de Sillobre rexístrase nun documento de Caaveiro do século XII, onde se fala dunha herdade chamada de *Feni*: *hereditate pernominata de Feni [...] ad ecclesiam Sancti Salvatoris de Sillovre*, 1163.

Fene é topónimo único, sen paralelos na toponimia de Galicia nin na doutras áreas peninsulares. A hipótese etimolóxica máis verosímil explícao como o resultado do xenitivo FAENII dun nome persoal de orixe latina *Faenius*, de uso documentado en Hispania (un feminino *Faenia*, filla de Tito: *Faenia Titi Filia* CIL II 4975,23). O nome do concello tería entón orixe remota, talvez no período romano, nunha explotación agrícola (unha *villa*) dun tal Faenio, *villa Faenii*.

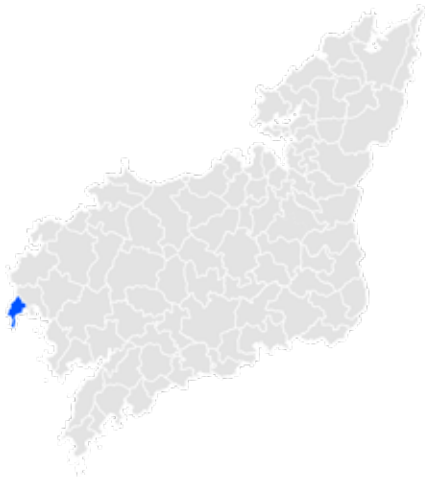
Ferrol

No século XVIII, pola súa condición de capital de Departamento Marítimo e a raíz da creación da base naval e mais do arsenal, a vila de Ferrol coñeceu un extraordinario desenvolvemento urbano e demográfico. O concello, creado polo Real Decreto de 1835, xa tiña precedente municipal na época medieval e era continuador da antiga xurisdición de Ferrol e A Graña, con estas dúas poboacións de carácter urbano, pertencentes á provincia de Betanzos e á diocese de Mondoñedo. As parroquias rurais da terra de Trasancos que hoxe forman parte do concello, incluídas as integradas na propia cidade ferrolá, ata o ano 1940 constituíron o concello de Serantes, anexionado polo de Ferrol nesa data.

Os rexistros documentais máis antigos que coñecemos do topónimo datan do século XI e neles xa se rexistra coa forma actual: *per terminos de sancto Iuliano de Ferrol*, ano 1087; *Villa de Ferrol*, 1111; *alcaldes in Ferrol*, 1218; *noteyro iurado do concello de Ferrol*, 1261; *dita villa de Ferrol*, 1314; *frigesía de San Gíao de Ferrol*, 1314; *Gonzalo Dose, notario del rey en Ferrol*, 1346; *sancti Iulliani de Ferrol*, 1353.

O mesmo topónimo *Ferrol* dá nome a lugares nos concellos de Carballo, Ortigueira e Xove. Contén o resultado do xenitivo FERREOLI dun nome persoal de posesor *Ferreolus*, un antropónimo de orixe latina que en Galicia tivo uso polo menos ata o século X.

Fisterra

O termo municipal, creado a raíz do Real Decreto de 23-07-1835, mantivo o territorio que no Antigo Réxime constituía a xurisdición de Fisterra. Debe o seu nome á vila de Fisterra, unha das dezasete vilas da antiga provincia de Santiago. O nome obedece á súa condición de extremo occidental da terra coñecida na Antigüidade.

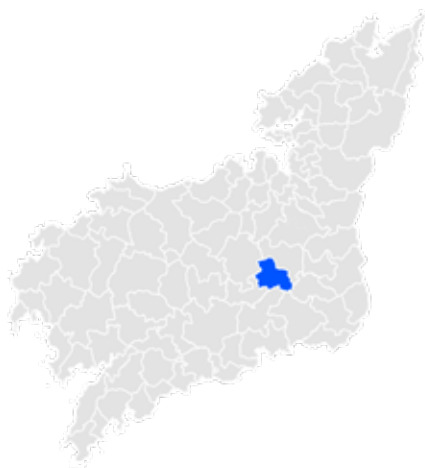
O topónimo rexístrase desde a Idade Media: *Finis Terra*, 1243; *Sancte Marie de Finibus Terra*, 1249; *Sancte Marie de Finibus Terre*, 1263; *Santa Maria de Fiistirra*, 1334;

Gomes de Fiisterra, 1382; *villam de Finibusterre*, 1384; *santa Maria de Fiisterra*, 1433; *Afonso de Finsterra*, 1448, *Sancta Maria de Finisterre*, 1607; *de Finistera*, 1607.

As atestacións medievais mostran que o substantivo inicial do nome, en contra do comunmente admitido, correspondía a un plural *finis* (*Fines terrae* ‘os confíns da terra’) e non ao singular *finis* ‘a fin’.

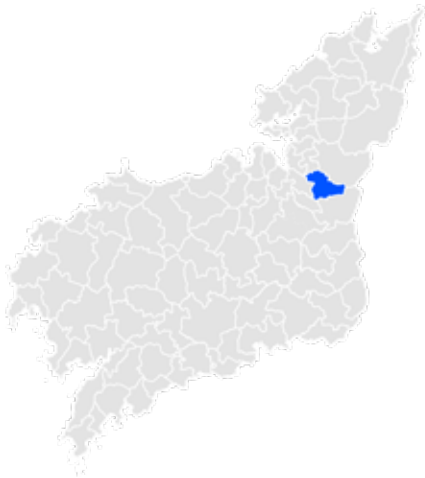
Frades

O termo municipal de Frades creouse en 1836 en territorio pertencente ás antigas xurisdicións de Folgoso e de Mesía, da provincia de Santiago. Tomou a súa denominación da parroquia onde se estableceu a casa consistorial: Frades (San Martiño). Como noutros concellos rurais, o nome non coincide co de ningún dos seus núcleos de poboación. Na actualidade a sede do consistorio é Cimadevila, na parroquia de Frades.

Coñécense rexistros medievais, mesmo anteriores ao ano 1000, do nome dalgunhas parroquias de Frades (Gafoi, Galegos, Céltigos, Ledoira, Papucín...), mais a que motivou o nome do concello non se documenta por escrito, co complemento “de Frades”, ata datas tardías. Do uso dese complemento temos exemplos medievais noutras localidades da contorna (*Bila Mayor de Frades*, 1446) pero só rexistramos *San Martiño de Frades* no século XVI. Nos Censos da coroa de Castela dese século figura como *San Martino de Frades* entre as freguesías do arciprestado de Barbeiros.

O topónimo que dá nome ao concello contén o plural do substantivo común *frade* ‘monxe’, resultado galego do latín *FRATRE* ‘irmán’. O *Nomenclátor de Galicia* recolle outras tres parroquias do mesmo nome, unha delas coa mesma advocación de San Martiño, en Mondariz (documentada como *S. Martini de Fratibus*, século XII) e dúas con distinta advocación nos concellos da Estrada e de Sarria, ademais de varios lugares. É un topónimo que se repite noutras áreas do occidente da Península. Aínda que nalgún caso poida ter orixe nun sobrenome, polo regular o topónimo vén motivado por unha comunidade monástica que tivo presenza ou propiedades no lugar ou exerceu señorío nel. Aquí fai referencia aos monxes do mosteiro de Sobrado.

Irixoa

A raíz do Real Decreto de 23-07-1835, creouse en 1836 o concello de Irixoa con parroquias que no Antigo Réxime pertencían ás xurisdicións de Pruzos e de Mántaras, na provincia de Betanzos. O novo concello recibiu o seu nome do da parroquia onde se estableceu a casa consistorial. A capital municipal é O Pazo de Irixoa.

Dispoñemos de referencias escritas dos nomes das parroquias deste concello desde hai máis de mil anos: *in Prucios ecclesia sancto Tirso de Ambrona* (Ambroa), anos 747, 897;

Sancto Martino de Florio (Churío), 995; *Santa Maria de Mantares* (Mántaras), 995; *Vérines* (Verís), 1037. Na documentación medieval, a parroquia de Irixoa aparece chamada en latín *Ecclesiola: Ecclesiola, prope Ribulo Mandeo*, ano 1019; *Ecclesiola*, 1162; *villa que vocatur Ecclesiola*, 1239; *Lopo Peres de Igrejoa*, 1395; *Glijoa*, 1500; *beneficio de san Lorenzo de Yrijoa*, 1566.

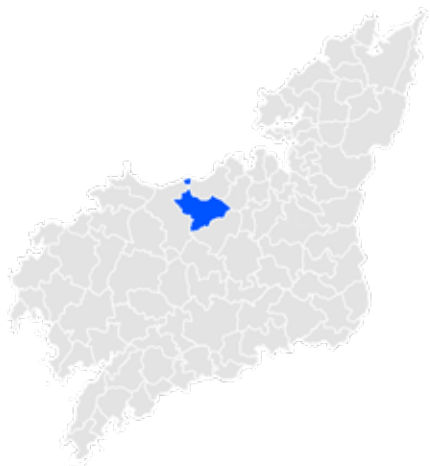
O topónimo contén o resultado galego do latín ECCLESIŌLA, un diminutivo de *ecclesia* ‘igrexá’. O mesmo nome repítese como nome de parroquia no concello lugués de Muras. Teñen a mesma orixe outros topónimos galegos que presentan as variantes *Grixoa*, *Grixoá* e *Grixó*.

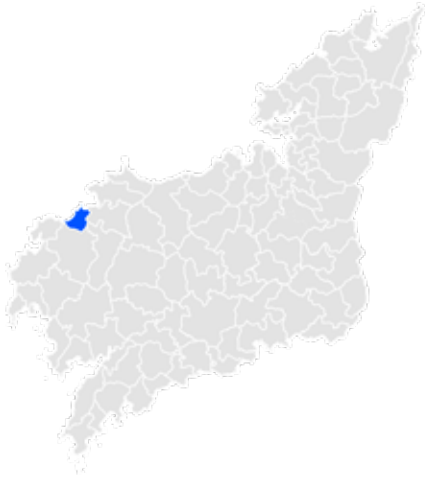
A Laracha

O termo municipal, creado a raíz do real Decreto de 23-07-1835, reuniu parroquias pertencentes no Antigo Réxime ás xurisdicións de Bergantiños, Erboedo, Caión, Montemaior e Soandres, da provincia da Coruña. Tomou o seu nome do do lugar onde se estableceu a casa consistorial: A Laracha, na parroquia de Torás.

Hai referencia documental doutros lugares do concello desde a época medieval: do mosteiro bieito de Soandres (*Subandres*, ano 990; *Suandres*, 1138; *Solandres*, 1154; *Soandres*, 1231), de Coiro (*sancto Iuliano de Corio*, ano 787), de Caión (*Caion*, 1284; *Cayon*, 1344), de Erboedo (*Afonso d'Erboedo*, 1471), de Lendo (*Leedo*, 1228) etc. Da localidade que deu nome ao municipio só dispoñemos de referencias tardías. Consta como núcleo habitado no *Catastro de Ensenada* (1752: *lugar da Laracha*). Probablemente conviviron na fala as variantes *Larache* / *Laracha*, pois na circular do *Boletín Oficial* da provincia, onde se prescribe o xeito de formárense os concellos das poboacións rurais en abril de 1836, lemos “lugar de *Larache*, camino real del puente Lubián, parroquia de Sta. María de Torás”.

Os autores que se ocuparon do topónimo *A Laracha* relaciónano con outros como *Laraxe* (*Laragia* no século XI), *Laraño*, *Larazo* etc., supóñeno orixinado na mesma raíz prerromana que o substantivo común *leira* e atribúenlle un étimo céltico *(p)lara- ‘chan, chaira, planicie’. Así e todo, en tanto non dispoñamos de nova información documental, debemos aceptar a posibilidade de que sexa un topónimo de creación tardía, acaso eco do *Larache* marroquí (Al-‘Araish), importante porto dos “piratas berberiscos” que asolaron as costas galegas a comezos do século XVII. É verosímil que algúns veciños da parroquia de Torás formasen parte do destacamento militar hispano-portugués que ocupou a cidade de Larache en tempos de Filipe III (pertenceu a España entre 1610 e 1689 co nome de *San Antonio de Alarache*), coma un tal Pedro Varela de Leboriz, natural de Torás, que serviu en campañas bélicas en substitución de Alberte Rodríguez, veciño de Santiago de Vilaño, e deixou no seu testamento, en 1659, unha manda para a redención de cativos (AHUS, H.R. Testamentos, 17).

Laxe

O concello de Laxe creouse en 1836 con cinco parroquias, pertencentes no Antigo Réxime á extensa xurisdición de Vimianzo. Tomou o seu nome da vila e parroquia de Laxe.

Dispoñemos de atestacións medievais dos nomes das distintas parroquias do termo municipal: *Trava*, 789; *Trava*, 1098; *terra de Traba*, 1119; *ecclesia sancti simonis de Trava* [Nande], 1187; *ygrega de Trava*, 1289; *Sarantes*, 1228; *Soestum*, 1228; *sancti Mametis de Sarzes*, 1291 etc. As referencias á vila e porto de Laxe son posteriores (*Lage*, 1442; *villa de*

Lage, 1482; *puerto de Lage*, 1490, 1520). A finais do século XVI (1574), a igrexa da vila, Santa María da Atalaia, era anexo da de Santa María de Serantes.

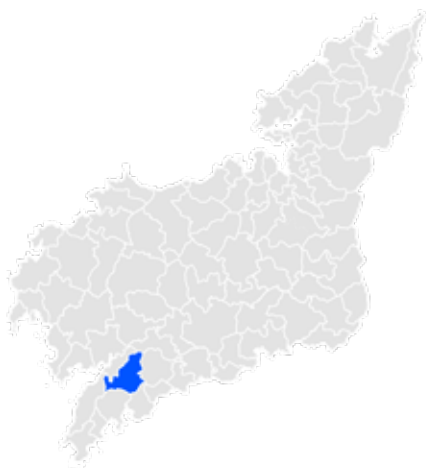
O topónimo contén o substantivo común *laxe*, *laxa*, de orixe prerromana, probablemente céltica (en latín medieval *LAGĒNA*), que os dicionarios definen como “pena de grandes dimensións e de superficie lisa, que aflora nun terreo sen sobresaír del”.

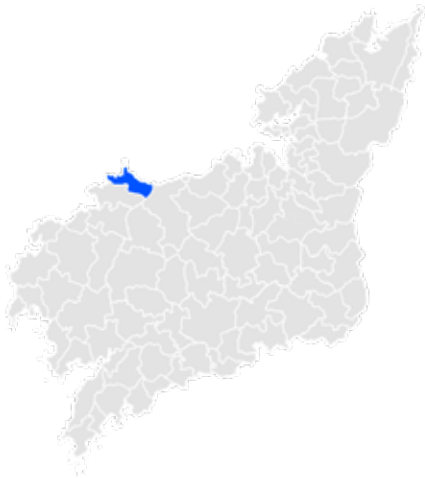
Lousame

O termo municipal de Lousame creouse 1836 con parroquias pertencentes ás antigas xurisdicións de Toxosoutos e de Noia, da provincia de Santiago. O seu nome tomouse do nome da parroquia onde se estableceu a casa consistorial e, coma noutros concellos galegos, non coincide co de ningún núcleo de poboación. A capital municipal é Portobravo.

O nome da parroquia está amplamente atestado desde o século XII na colección documental do mosteiro de Toxosoutos: *sancto Iohanne de Lausame*, ano 1115; *sancti Iohannis Babbiste de Lausame*, 1144; *Lausamia*, 1175; *in territorio Pistomarchos sub aula sancti Iohannis de Lausame*, 1186; *in villa Lausamia et in villa Cees sub signo sancti Iohanni de Lousamia*, 1198.

O topónimo é un derivado colectivo de *lousa*, no seu sentido máis xenérico ‘lastra de pedra’, con orixe nun termo prerromano LAUSA, probablemente céltico, aquí co valor colectivo de ‘lugar abundante nesa clase de pedra’. Na toponimia de Galicia, os derivados máis comúns desta familia léxica son participios do verbo *lousar* ‘cubrir con lousa’.

Malpica de Bergantiños

O termo municipal de Malpica creouse en 1836 con parroquias pertencentes no Antigo Réxime ás xurisdicións de Malpica, Mens e Leiloio, da provincia de Santiago. Malpica era unha das dezasete vilas con que contaba esa provincia. O concello recibiu inicialmente o nome simple de *Malpica* e esa foi a denominación oficial ata o ano 1916, en que un decreto destinado a evitar a homonimia nos municipios españois oficializou o composto *Malpica de Bergantiños*, e así figura nos nomenclátore desde o de 1920.

Malpica é tamén nome dun lugar en Friol, Lugo, e houbo outro en Chantada (*casal de Malpica*, 1415, 1420). O topónimo repítese fóra de Galicia en *Malpica de Arba* en Zaragoza, *Malpica* ou *Malpica de Tajo* en Toledo, *Malpica* en Nájera, Logroño, *Malpica* en Mieres, Oviedo...; e en Portugal *Malpica do Tejo* (Castelo Branco) e *Malpique* (Caria, Belmonte).

Outras parroquias do concello rexístranse polo menos desde o século XI: *villa Varizo in ora maris*, 1019; *Meens*, 1154; *Leilolio*, *Leiloyo*, 1178; *Bunio*, 1247... As atestacións de Malpica son relativamente tardías: *Malpica*, 1385; *Malpica*, 1390; *Malpiqua...*, *ena villa de Malpiqua*, 1391; *Malpica*, 1397 etc. na colección documental do mosteiro de Santiago de Mens (Meens, 1154). Antes do século XVI a vila cambiou varias veces de señor (o arcebispo, o rei, o conde de Altamira).

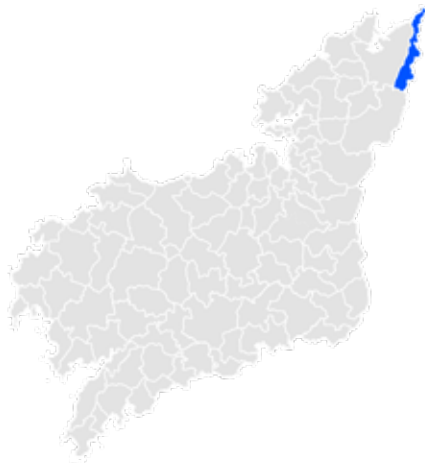
Véñse aceptando comunmente que *Malpica* é topónimo prerromano, composto cun primeiro elemento *mal-* ‘rocha, pico, desnivel’, e emparentado con outros topónimos galegos como *Malante* (nome dunha das Sisargas), *Maluro*, *Mallón* etc. En tanto non se dispoñía de rexistros escritos anteriores aos coñecidos, non podemos descartar a posibilidade de que o topónimo fose imposición señorial medieval, acaso como eco da *Malpica* de Nájera, Logroño, topónimo caracterizado polas súas connotacións xacobeas.

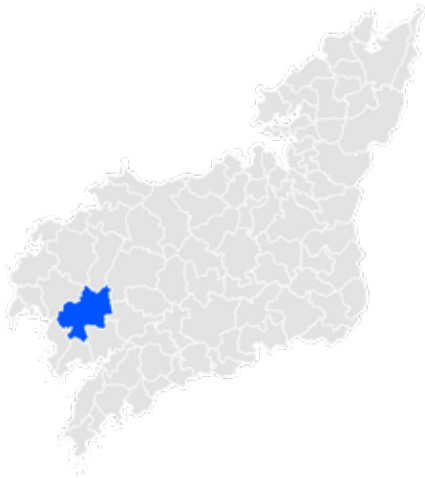
Mañón

O concello creouse en 1836 con parroquias que no Antigo Réxime pertenceran ao *Couto real de Maañón*, da Provincia de Betanzos, e á xurisdición de Bares e Mogor, da de Mondoñedo. Tomou o seu nome do da parroquia onde se instalou a casa consistorial. A capital é a vila do Barqueiro.

A denominación oficial do concello foi *Maañón* desde a súa creación ata o nomenclátor de 1877, en que pasa a constar como *Mañón*. O topónimo aparece sempre como trisilábico na documentación histórica, aínda que non dispoñemos de atestacións tan antigas coma as doutros topónimos do termo municipal, referidas ao río Sor (*Saure, ripa Saure*, ano 747), Bares (*Varis*, 916), Mogor (*cautum de Moogorum et de Varis*, 1156; *Moagorum*, 1286) etc.

Mañón é topónimo de orixe descoñecida, quizais prerromana, pero non se pode descartar que teña orixe nun nome persoal altomedieval como *Melanione* (*Melanio* documéntase en Galicia no século x) ou outro semellante. A forma trisilábica *Maañón*, que sobreviviu na fala ata a actualidade, esixe un étimo cunha consoante intervocálica perdida.

Mazaricos

O termo municipal de Mazaricos constitúise en 1836 con parroquias pertencentes ás antigas xurisdicións de Muros e da Serra, da provincia de Santiago. Tomou o seu nome do da parroquia onde se instalou a Casa do Concello. A capital é A Picota, na parroquia de Mazaricos.

Os rexistros máis antigos que coñecemos do topónimo son da segunda metade do século XIII e en latín: *Sancte Eugenie de Maracicos*, 1271; *Sancte Eugenie de Maraciquos*, 1271; *Sancte Eugenie de Maracicos*, 1271. En galego documéntase no século XIV: *Sancta Ougea dos Maraciquos*, 1390.

No século XII a parroquia aparecía mencionada simplemente coa advocación (*in Sancta Eugenia*, 1140). Décadas antes do seu uso como topónimo, *Maracico* documéntase na zona como sobrenome dunha estirpe de señores locais: *Munio Didaci dictus Maraciquo*, *Fernandus Didaci dictus Maracicus*, 1219.

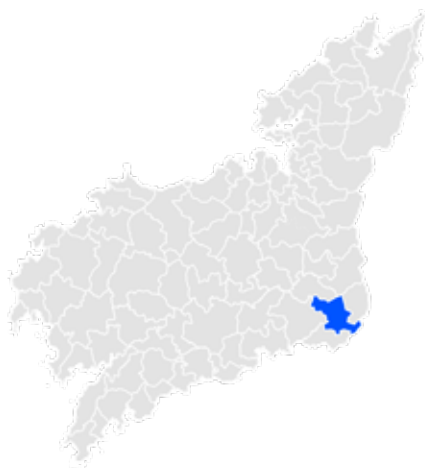
O topónimo ten orixe, pois, nun sobrenome familiar, e este no zoónimo *maracico* e *mazarico*, nome de varias aves do xénero *Numenius*, de patas e peteiro longos. No seu uso como topónimo, a alteración silábica (*Maracicos* > *Mazaricos*) e o cambio da primitiva advocación de Santa Uxía pola actual de San Xoán deberon producirse no século XV, pois en 1500 é *Sant Juan de Maçaricos*.

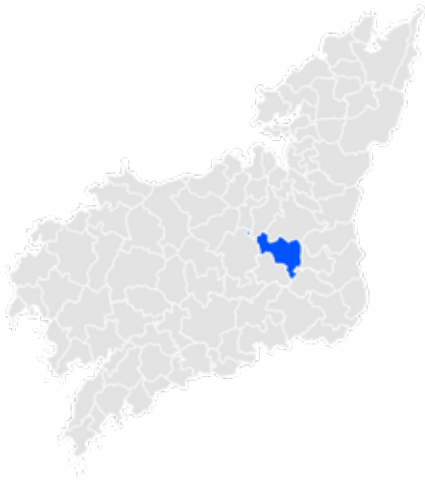
Melide

O concello de Melide constitúese en 1836 con parroquias que pertenceran ás xurisdicións de Abeancos, Boente e Toques, e á da vila de Melide, unha das dezasete vilas da provincia de Santiago no Antigo Réxime, que xa contaba con antecedentes municipais desde a Idade Media.

O topónimo e a vila de Melide documéntanse a partir do século XII: *villa Melidi*, 1156; *burgo que vocatur Melide*, ano 1189.

O *Nomenclátor de Galicia* recolle outros lugares chamados *Melide* nos concellos de Chantada e de Rodeiro. Na microtoponimia repítense outros exemplos. Son o resultado de MELLĪTI, xenitivo dun nome persoal de orixe latina *Mellitus*. Na documentación medieval galega rexístranse individuos chamados *Mellitus* aínda nos séculos X e XI.

Mesía

O termo municipal de Mesía constituíuse en 1836 con once parroquias que no Antigo Réxime pertenceran á xurisdición do mesmo nome, da provincia de Santiago, máis a parroquia de Cabrui, que pertencera á xurisdición de Sobrado e á provincia de Betanzos. O nome do concello mantivo o da vella demarcación e non coincide co de ningún dos seus núcleos habitados. A casa consistorial mudou varias veces de lugar: desde o século XIX estivo na Pobra (Bascoi), na Vila (Castro), en Xanceda Vella (Xanceda) e novamente na Pobra.

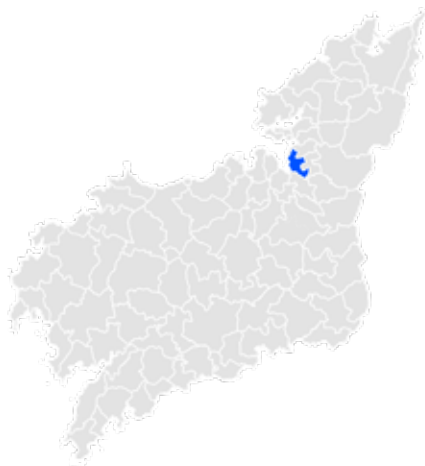
Desde o ano 1955 a casa consistorial está en Xanceda, lugar do Campo das Mentiras.

En tanto que dos nomes doutras parroquias do concello dispoñemos de rexistros escritos desde datas ben antigas (*Besantonia*, 747, 897; *Gruma*, 1175; *sancto Martino de Cabruno*, 1173...), da que dá nome ao concello só coñecemos atestacións tardías, do século XIV e posteriores, como sobrenome toponímico: *Diago Garzía de Mesía*, escudeyro, 1339; *Gonzalo Díaz de Mesía*, 1402. En documentos anteriores atopamos *Mesía* non como topónimo senón como sobrenome persoal sen preposición: *Petrus Missia*, 1122; *Petrus Arie dictus Messia*, 1257; *P. Arie dicto Missia*, 1260; *Petrus Fernandi Missia*, 1300; *Petrus Fernandi dictus Messia*, 1303.

A etimoloxía do topónimo *Mesía* é controvertida. Tense sinalado unha probable orixe prerromana e tamén a posibilidade de que garde relación co latín *MENSA* ‘mesa’, quizais co valor de ‘chaira alta’, por referencia á orografía do lugar. Tendo en conta as datas dos rexistros escritos, é verosímil que o topónimo tivese orixe no alcume duns señores locais, como sucede co que deu orixe ao nome do concello de Mazaricos. Parece un sobrenome creado a partir do nome bíblico *Mesías* ‘salvador’.

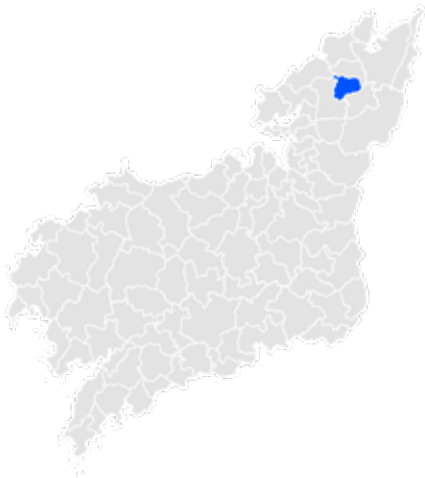
Miño

O termo municipal de Miño constituíuse en 1836 con parroquias que no Antigo Réxime dependeran das xurisdicións de Pontedeume, de Callobre e Vilachá, de Leiro e mais de Perbes, pertencentes á provincia de Betanzos. Inicialmente recibiu o nome de *Castro*, polo nome da parroquia onde se instalou a casa consistorial, e con esa denominación figurou nos nomenclátore ata o de 1920, onde xa aparece como *Miño*. En 1919 producírase o traslado do consistorio á parroquia de Miño e con el mudou tamén o nome do concello. Na actualidade segue tendo a sede nesa parroquia, no núcleo chamado A Carreira.

Nos rexistros medievais en latín e en galego o topónimo *Miño* ten a forma actual, malia a diversidade de grafías: *villa de Myno* [...] *casal q chaman de Ragel*, 1287; *sancta Maria de Mino*, 1354; *santa Maria de Myno*, 1388; *Myno*, 1431; *friglia de santa Maria de Myño*, 1434; *Alfonso da Vila morador en Myño*, 1450...

Véñse aceptando comunmente que o nome do concello de Miño e o do río Miño teñen a mesma orixe, aínda que non dispoñemos de documentación antiga dabondo que permita confirmalo. Para o río admítese unha orixe prerromana e significado hidronímico, derivado dunha raíz indoeuropea *MEI- ‘camiñar, ir, fluír’, presente no nome doutros ríos europeos desde o Atlántico ao Báltico. De seren o mesmo topónimo, o nome da parroquia de *Miño* viría motivado pola súa situación, na confluencia do río Lambre coa ría de Betanzos.

Moeche

A raíz do Real Decreto de 23-07-1835, o termo municipal de Moeche creouse en 1836 con parroquias pertencentes no Antigo Réxime ás xurisdicións de Moeche e de Cedeira, da provincia de Betanzos. O nome do concello, continuación do da xurisdición, está presente tamén en tres das súas parroquias: San Xoán, San Xurxo e Santa Cruz de Moeche. O territorio que ocupa viña denónimándose desde tempos remotos Labacengos (*Lamacengos*, *Lapatiencos*, 572; *Lavazengos*, 830; *Labacencos*, 915), nome que perdura no dunha das parroquias do concello.

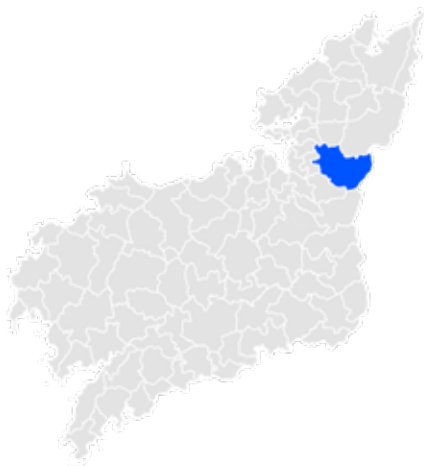
O topónimo *Moeche* contén o resultado do latín *MODESTI*, xenitivo do nome persoal de orixe latina *Modestus*, e faría referencia a un posesor ou señor local chamado *Modesto*. Os rexistros medievais confirman esa etimoloxía: *villam Modesti*, 977; *Suerius Moogo de Moesti*, 1192.

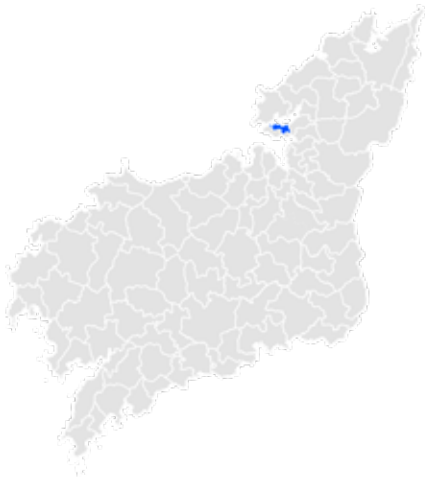
Monfero

O termo municipal de Monfero creouse en 1836 con parroquias que no Antigo Réxime pertencían ás xurisdicións de Caaveiro e de Monfero, da provincia de Betanzos. O nome do concello está tamén presente no nome de dúas parroquias: San Fiz de Monfero e Santa Xiá de Monfero. A capital municipal é Rebordele, en San Fiz.

Dispoñemos de rexistros medievais do topónimo desde o século XII: *ecclesie sancte Marie de Monfero*, 1135; *Montifero*, 1136; *monasterium sancta Maria de Monte Fero*, 1142; *in Montefero, que vulgo dicitur Monsferus*, 1152; *abbatiae de Montefero*, 1213.

Monfero é un composto do substantivo *monte* (latín MŌNTE) e o adxectivo *fero* (latín FĒRUS). Este adxectivo seguramente tivo no topónimo un significado orixinario de 'bravo', aplicado a un territorio pouco intervindo pola man humana. Nos topónimos galegos compostos de *monte* máis un segundo elemento, o habitual é que o substantivo manteña a forma plena, bisilábica, *monte-* (*Monteagudo*, *Montealegre*, *Monte Calvo*, *Montederramo*, *Montefurado*, *Monteseiro*...); aínda que non faltan exemplos coma este, coa forma apocopada en *Mon-* (*Moncalvo*, *Monseiro*, *Monfero*...).

Mugardos

O termo municipal creouse en 1836 co territorio do que fora o couto de Mugardos xunto con tres parroquias da xurisdición de Pontedeume. Coma o resto do territorio da península de Bezoucos, no Antigo Réxime pertencía no civil á provincia de Betanzos e no eclesiástico á diocese de Mondoñedo. Mugardos era unha das dez vilas da antiga provincia de Betanzos.

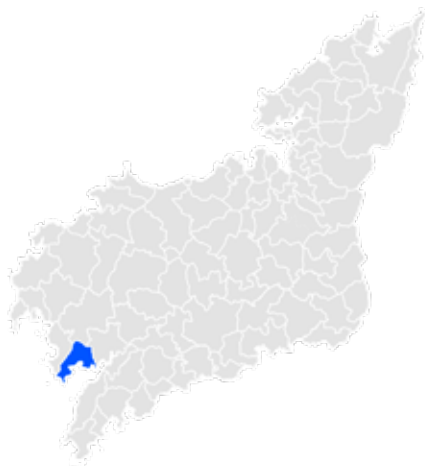
Na documentación medieval xa aparece o topónimo coa forma actual: *in villa Mugardos, territorio Bisaquis, ripa flumen Iubie, discurrentem*

ad aulam sancti Iuliani, 1067; *villa de Mugardus*, 1097; *illam villam de Mugardus*, 1102; *San Giau de Mugardos*, 1111; *territorio Bisauquis, villa nuncupata Mugardos discurrente ad aulam sancti Iuliani*, 1226; *san Juyao de Mugardos*, 1240; *san Giau de Mugardos*, 1314.

É un topónimo de orixe e significado descoñecidos para o que se teñen suxerido diferentes hipóteses etimolóxicas. Unha delas supono alteración de *Morgados*, sexa plural do substantivo *morgado* (latín MAIORICATU) sexa o resultado do antropónimo *Maurecatus*, mais a forma con que se rexistra o topónimo nas atestacións medievas fan improbable esta etimoloxía. Outras hipóteses considéranos de orixe prerromana, coa raíz presente en topónimos como *Mugares* ou *Muguiña*, de posible significado orográfico ‘elevación do terreo’, quizais relacionados co éuscaro *muga* ‘marco, demarcación, límite’.

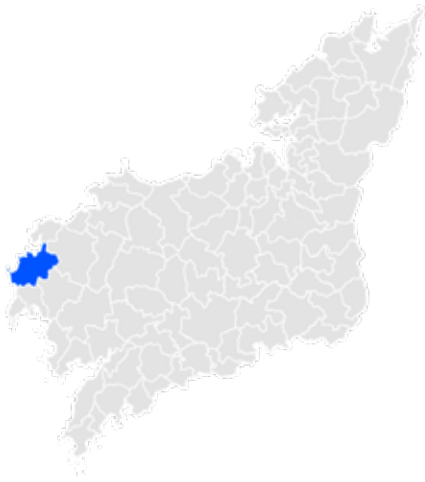
Muros

Muros contaba con longa tradición municipal cando se constituíu o actual concello, no século XIX. No Antigo Réxime era unha das deza-sete vilas da provincia de Santiago e cabeza de xurisdición. Desde finais do século XIII exercera señorío nela o arcebispo de Santiago e previamente fora poboación reguenga. Das oito parroquias do termo municipal actual, sete pertenceran á extensa xurisdición de Muros e unha (Serres) á de Corcubión.

Na documentación máis antiga, o topónimo rexístrase sempre en singular: *sancti Petri de Muro et sancti Michaelis de Cistau* [Sestaio], 1158. En 1286, a vila recibiu carta foral do rei Sancho IV, quen instituíu a *Pobra de Muro*. Os rexistros co plural *Muros*, que acabou impoñéndose, só comezan a asomar no século XV: *enna villa de Muro et en seu alfoz*, 1316; *Fernán Eanes juýz de Muro*, 1345; *enna plaça da dita villa de Muro*, 1399; *conçellos das vilas de Noya e Muro e Pontevedra e Padrón*, 1418; *Pontevedra e Padrón e Noya e Muros*, 1418; *conçello de villa de Muro*, 1433; *Gomes Afonso, notario da vila de Muro*, 1434.

O topónimo contén o substantivo común *muro*, latín *MŪRU*, posiblemente en referencia á construción portuaria ou defensiva da vila.

Muxía

O termo municipal de Muxía, creado a raíz do Real Decreto de 23-07-1835, constituírono catorce parroquias que no Antigo Réxime pertencían aos coutos e xurisdicións de Muxía, de Ozón e Baíñas, de Moraime e Buxantes, de Corcubión e de Vimianzo. Tomou o seu nome do da vila capital do concello, unha das deza-sete vilas da antiga provincia de Santiago.

A etimoloxía máis difundida do topónimo *Muxía* faíno derivar de *monxe* (< do francés *monge* ‘frade’) e supón que viría motivado polo dominio dos frades de Moraime sobre o

porto e a vila na Idade Media. Esta explicación ten séculos de antigüidade, pois xa se le nas *Memorias del Arzobispado de Santiago* (1607) de Jerónimo del Hoyo, onde se di de Muxía:

Tiene sesenta feligreses, y solía tener más de ducientos y era entonces de los frailes de Moirame que son benitos, y dellos se llamava esta villa *Monxia* y corruto el bocablo se llama *Muxía*.

Os rexistros medievais do topónimo coñecidos son relativamente tardíos: *Portum de Mogia*, século XIII; *santa Maria de Mugia*, 1334; *Afonso de Mogia*, 1399; *vila de Mugia*, 1421; *Mogia*, 1483; *Mugia*, 1483; *Mogia*, 1493. Só a partir de finais do século XV rexistrámos na escrita algún vestixio da consoante nasal do suposto étimo (*Mongia*, 1493; *Mungia* 1627...), razón pola cal non podemos descartar a posibilidade de que a relación con *monxe* sexa só unha etimoloxía erudita e o topónimo teña outra orixe, quizais prerromana.

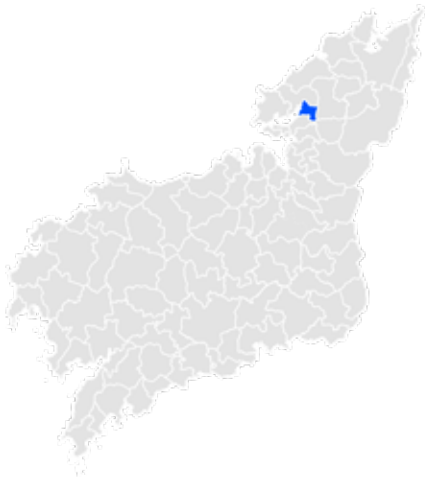
Narón

O concello de Narón creouse a raíz do Real Decreto de 1835 con parroquias que no Antigo Réxime pertenceran ás xurisdicións de Pedroso, Trasancos, Narón, Sedes e O Val, provincia de Betanzos e diocese de Mondoñedo.

Disponse de abundantes rexistros do topónimo desde o século XI: *ecclesia de sancti Iuliani de Naraón*, ano 1075; *in Cetaria et in Narraone*, 1101; *sancti Iuliani de Naraon*, 1110; *villa Narón*, 1111; *monasterio sancti Iuliani de Naraon*, 1170; *Sancto Iuliano de Naraon*, 1186; *Narahon*, 1188; *in territorio Trasanchos, villa que dicitur Naraone de Susano, concurrente ad aulam sancti Iuliani, ripa fluminis Iubie*, 1216; *Munio Gundisalvi de Naraon*, 1216; *Naraon*, 1247; *san Giaao de Narón*, 1488; *Narón*, 1502.

O topónimo ten suscitado diversas hipóteses etimolóxicas. A que conta con maior aceptación considérase de orixe prerromana e significado hidronímico, a partir dun étimo *NARAONE. Sería un derivado dunha raíz *Nar-* ou *Nara-* ‘auga, río’, presente en nomes como *Naraío*, *Neira* (*Naria*, ano 1110) ou *Naraia*. Un afluente do río Navia en Becerreá recibe o mesmo nome de *Narón*. *Narón* puido ser en tempos remotos o nome orixinario do curso fluvial hoxe coñecido como río Salgueiro.

Neda

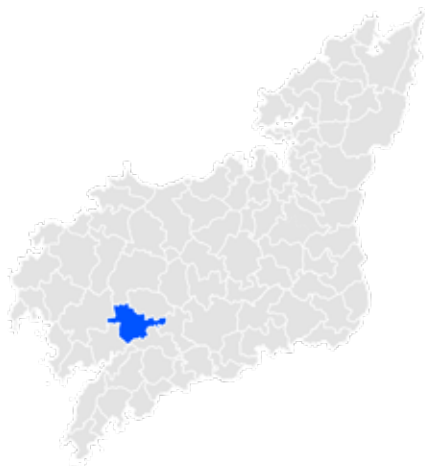
O concello de Neda constituíuse a raíz do Real Decreto de 23-07-1835 coas parroquias das antigas xurisdicións de Anta e Viladonelle e mais de Neda (Santa María e San Nicolás), provincia de Betanzos e diocese de Mondoñedo. No Antigo Réxime, Neda era unha das dez vilas da provincia de Betanzos.

O nome rexístrase desde o século x: *Aqua de Neda* / *de Nida* ca. 936; *flumes Narayo et Nepta*, 1096; *in Neda*, 1111; *prior sancti Martini de Neda*, 1153; *illa directura de sancti Martini de Neda*, 1163; *Menendus Froyle clericus de Nida*, 1217; *clerigos de Neda*, 1269.

É un topónimo de etimoloxía escura ou controvertida. *Neda* é tamén o nome dunha aldea da parroquia de Arxemil no concello lugués do Corgo, mais non podemos ter certeza de que responda á mesma orixe. Nos rexistros máis antigos, o nome aparece aplicado a un curso fluvial, o que fai probable un significado hidronímico. As hipóteses que o relacionan co latín *amnis* ‘río’ ou coa correspondente forma prerromana presente no nome do *amieiro* ou *ameneiro* esixen un étimo *AMNĒTA, onde se perdería a vogal inicial interpretada como artigo. Para a homónima aldea do Corgo tamén se suxeriu a posible orixe a partir dun nome persoal *Neta*.

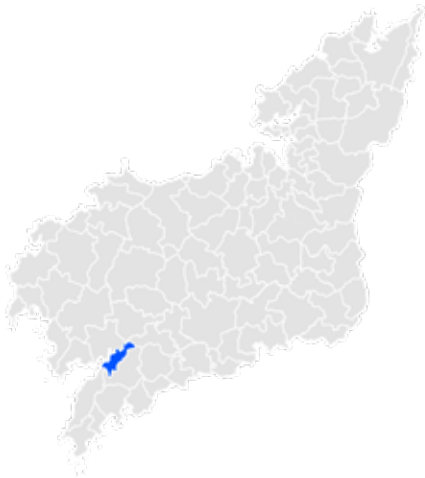
Negreira

O termo municipal creouse a raíz do Real Decreto de 23-07-1835 agrupando parroquias que no Antigo Réxime pertenceran ás xurisdicións de Barcala, Lañas, Muros e Bugallido, da provincia de Santiago. A denominación inicial do concello foi *Aro*, por establecerse nesa parroquia (*Aro*, San Vicenzo) a sede da casa consistorial, que mudou de localización varias veces, entre *Aro* e *Negreira*. Consta co nome de *Aro* no nomenclátor oficial de 1842 e noutra documentación da época, pero xa recibe o nome de *Negreira* en 1849.

O topónimo documéntase como *Nigraria* en latín medieval (*in territorio Celticis ripa Tamaris, sanctum Julianum de Nigraria*, 1024) e coa forma actual en galego (*de Negreyra et enna frigresia de san Viçenço*, 1344).

Negreira é o resultado común galego do latín NIGRARIA, e este un derivado de *niger* ‘negro’. Aínda que *Niger* tivo uso como nome persoal en Galicia e deixou restos na toponimia (*Nigrán* < *Nigrãa* < (VILLA) NIGRANA ‘de un tal Niger’), a derivación cun sufixo -ARIA non é común cos nomes persoais, polo que parece máis verosímil que o topónimo faga referencia á cor. Descoñecemos a motivación; topónimos relativos á cor negra poden referirse ao ton das terras, en tramos dun curso fluvial a zonas de augas profundas (*pozo negro*, *pego negro*), en nomes de árbores a certas variedades (coma unha *ceresaria nigraria* documentada en Lourenzá en 1132) etc.

Noia

O concello de Noia constituíse a raíz do Real Decreto de 23-07-1835 coa vila do mesmo nome e cinco das numerosas parroquias que no Antigo Réxime formaban a xurisdición de Noia, de señorío arcebispal. Noia era unha das dezasete vilas da antiga provincia de Santiago. Nos nomenclátoreos figurou coa grafía *Noya* ata o de 1991.

Noia é un topónimo de orixe prerromana. Certa explicación que o vinculaba co patriarca bíblico Noé é unha lenda etimolóxica da tradición erudita. O topónimo aparece men-

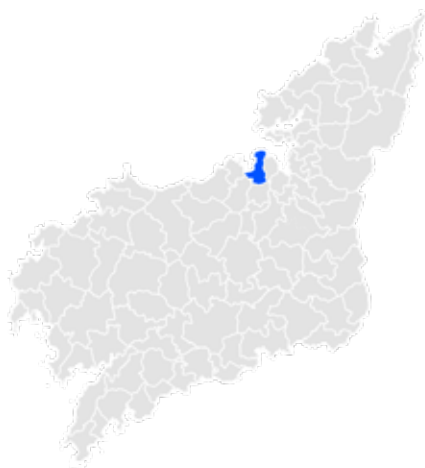
cionado en Plinio (século I) como un *oppidum* entre os *célticos preastamarcos*, polo que se considerou verosímil a orixe céltica do topónimo, rexistrado con diferentes variantes segundo as versións: *Noeta*, *Noeca*, *Noela* e *Noega*. As dúas primeiras non poderían dar o resultado actual e as últimas parecen esixir unha lectura como esdrúxula, *Nóela*, *Nóega*.

As diferentes grafías con que se rexistra na Idade Media parecen representar xa a mesma forma actual: *Noia*, 1112; *Nogia*, 1143; *Noya*, 1151; *Noia*, 1154; *Noya*, 1168; *Noya*, 1268; *Noya*, 1283; etc.

Para algúns autores é un hidrónimo paleoeuropeo *NOIGW-, formado coa raíz indoeuropea *NEIGW- ‘lavar’. Outros supóñenlle un étimo relacionado cun adxectivo celta **nouika*, co significado de ‘nova’.

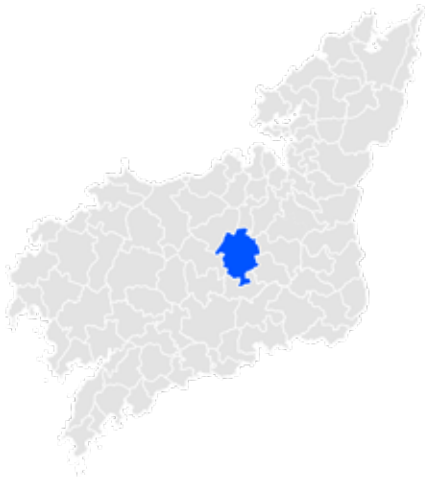
Oleiros

O municipio de Oleiros creouse a raíz do Real Decreto de 23-07-1835 en territorio que no Antigo Réxime constituía a xurisdición de Miraflores, da provincia de Betanzos. En orixe incluía no seu termo territorios que a finais do século XX pasaron aos veciños concellos de Cambre e Sada. Coma noutros concellos de poboación dispersa, non recibiu o nome dun núcleo de poboación senón do da parroquia onde se estableceu a casa consistorial. Desde a súa constitución ata a edición de 1857, constaba nos censos oficiais coa denominación de *Olérios* (sic).

Oleiros é un nome relativamente común na toponimia galega. O *Nomenclátor de Galicia* recolle nove parroquias con ese nome e oito entidades de poboación, ademais de compostos como *A Cruz de Oleiros*, *Seoane de Oleiros*, *Vilar de Oleiros* etc. De moitos deses topónimos hai abundantes rexistros medievais; do que deu nome ao actual concello só posuímos atestacións relativamente tardías: *pââço de Oleyros*, 1419; *santa Maria de Oleyros*, 1481; *feligresia de santa Maria de Oleyros*, 1505; *Santa Maria de Leyros*, 1500; *Oleyros*, 1527.

O topónimo é derivado do substantivo común *ola*, do latín *ōLLA* ‘recipiente para líquidos’. *Oleiros* corresponde ao latín *OLLARIOS* e contén o plural do substantivo común *oleiro* ‘persoa que traballa o barro’. O topónimo foi en orixe un sobrenome de oficio aplicado aos habitantes do lugar.

Ordes

O concello de Ordes constituíse en 1836 integrando parroquias que no Antigo Réxime pertenceran ás xurisdicións de Folgoso e de Mesía, da provincia de Santiago. Recibiu o seu nome do da parroquia onde se estableceu a casa consistorial.

O topónimo rexístrase como *vila d'Ordiis*, 1285; *santa Maria d'Ordes*, 1534, 1555; *Ordes*, 1566; *santa maria D'Ordes*, 1578; *santa Maria Dordes*, 1612; etc. Teñen o mesmo nome e advocación unha parroquia no concello coruñés de Toques e outra no ourensán de Rairiz de

Veiga. Desta última coñécense atestacións máis antigas: *sancta Maria de Hordines*, 962, 1007; *sancta Maria de Ordines*, 1061.

O topónimo foi interpretado como un plural do substantivo común galego *orde* (lat. ORDĪNE), de aí a forma castelanizada *Órdenes*, xa nas *Memorias del Arzobispado de Santiago* (1607), en ocasións coa grafía *Hórdenes* (*Catastro de Ensenada*, 1752). Nos nomenclátors oficiais o concello figurou tamén como *Órdenes* desde o de 1842 ata o de 1986.

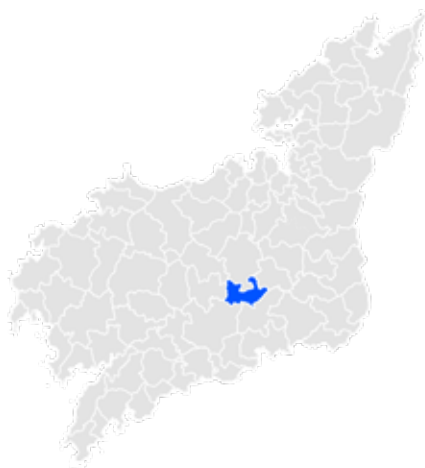
É topónimo de orixe e significado escuros. A maior parte dos estudos descartan a relación co substantivo común *orde*, que, non obstante, parece estar presente co significado de 'orde relixiosa ou militar' no nome da antiga xurisdición de Terra da Orde, en Friol, e acaso no da parroquia de Ordes do concello de Toques. Tense proposto tamén para *Ordes* unha explicación a partir do latín *hordeum* ou *ordeum* 'orxo, cebada', pero os rexistros históricos obrigan a descartala tamén. A opinión máis aceptada na actualidade considera que os distintos *Ordes* galegos son topónimos de orixe prerromana, emparentados con outros coma os ourensáns *Ordelles* e *Vilar de Ordelles* (*Ordenelias*, 1007; *Vilar de Ordaelias*, 1204) ou doutras áreas peninsulares (río *Ordiso*, *Ordesa* en Huesca...) formados a partir dunha raíz indoeuropea *ER- e de significado hidronímico, relativo ás augas.

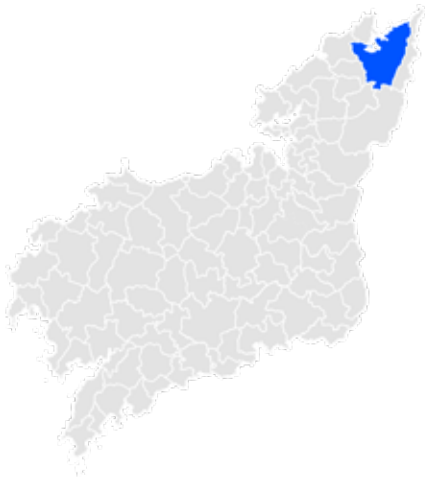
Oroso

O termo municipal de Oroso creouse con parroquias que no Antigo Réxime pertencían ás xurisdicións de Folgoso e de Mesía e ao chamado Couto do Deán, na provincia de Santiago. Como outros municipios rurais galegos, non tomou o seu nome da localidade onde se estableceu a casa consistorial senón do da parroquia. A capital municipal actual é Sigüeiro.

Dispoñemos de abundantes rexistros do topónimo desde a Idade Media, que nas súas variantes ofrecen información acerca da súa orixe e o seu significado: *feliglesia sancti martini de ero*, 1214; *sancti Martini de Heeroso*, 1291; *Herosso de Çima e de Fondo na frigresía de san Martino de Herosso*, 1402; *san Martin Doroso*, 1594; *san Martino d'Orosso*, 1632; *Oroso*, 1752.

Oroso é un fitotopónimo, un nome de lugar que fai referencia á vexetación, resultado alternativo de *hedroso* ou *heroso*, correspondente a un étimo latino *HĒDĒRŌSUS*, derivado de *hedra* (< latín *HĒDĒRA*) e designou en orixe un lugar abundante nesas plantas rubideiras.

Ortigueira

O concello, creado a partir do Real Decreto de 23-07-1835, denominouse nun principio *Santa Marta de Ortigueira*, mantendo o nome da xurisdición e o da vila, que xa contaba con tradición municipal desde a Idade Media. No Antigo Réxime era unha das dez vilas da provincia de Betanzos. Das parroquias que formaban esa xurisdición, a metade pasou a integrar o novo concello de Santa Marta de Ortigueira; o resto constituíu os concellos de Couzadoiro, Santo Adrao da Veiga e Os Freires. Antes de cumpriren dúas décadas de existencia, produ-

ciuse a fusión dos catro concellos para crear o de *Ortigueira*, e con ese nome figura nos censos e nomenclátors desde o de 1857. En 1988, cinco parroquias da beira occidental da ría (Cariño, Feás, A Pedra e Sismundi) segregáronse para crear o concello de Cariño.

Dispoñemos de abundantes rexistros medievais do topónimo. Velaquí algúns exemplos: *in Ripa de Saur in Urticaria*, 897; *Urticaria*, 929; *Ortigueyra*, 1262; *terminos de Çideyra et d-Ortigueyra*, 1273; *Roy Peres, arcipreste de Ortigueyra*, 1284; *no couto d-Ortigueira*, 1299; *santa Marta de Hortigueyra*, 1487; *vila de santa Marta d-Ortigueira*, 1488...

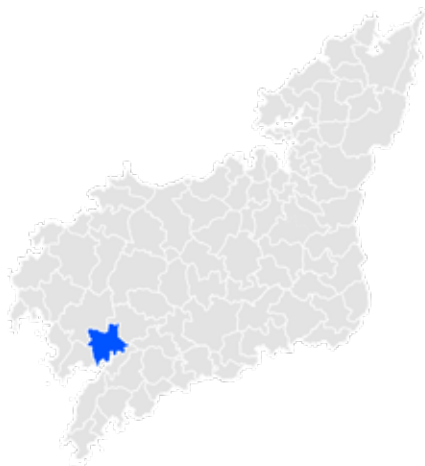
Ortigueira, coma o nome da comarca, *Ortegal*, é un fitotopónimo, un nome de lugar que fai referencia á vexetación. Contén un derivado de *ortiga* (< latín URTICA), polo que corresponde a un étimo latino URTICARIA e designaría en orixe un lugar onde abundaban esas plantas.

Outes

O termo municipal de Outes creouse a raíz do Real Decreto de 23-07-1835 con parroquias que no Antigo Réxime pertenceran ás xurisdicións de Muros e da Serra, da provincia de Santiago. Recibiu o seu nome do da parroquia onde se estableceu a casa consistorial. A capital é a vila da Serra de Outes.

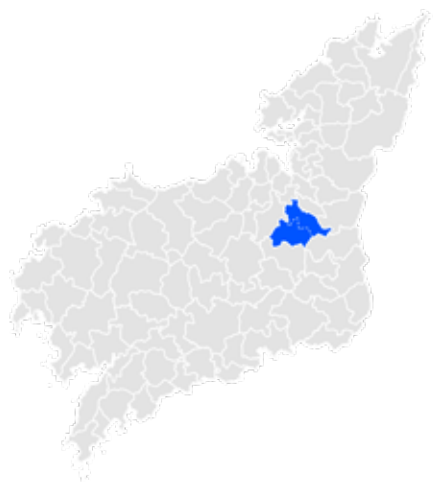
Coñécense rexistros escritos do topónimo desde o século IX: *ecclesia in Autis*, ano 830; *Eutis*, 934; *Nunus de Outis*, 1152; *ad sanctum Petrum de Outis*, 1153; *filigresia sancti Petri de Outes in terra de Entinis*, 1247; *parrochia sancti Petri de Outes*, 1384;

Outes é un topónimo de etimoloxía escura ou dubidosa. Non é inverosímil que conteña unha forma emparentada co adxectivo latino *altus*, en referencia á orografía do lugar da igrexa parroquial de San Pedro, mais tampouco se pode descartar unha orixe prerromana.

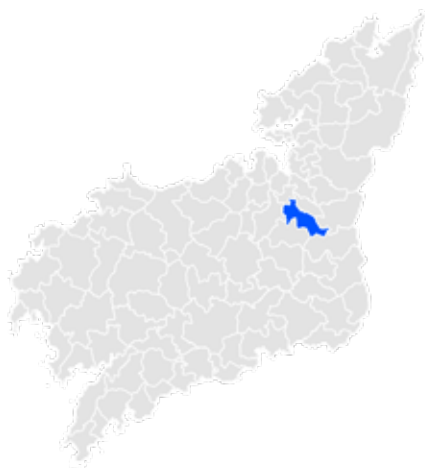
Oza Cesuras

Véxanse *Oza dos Ríos e Cesuras*

Oza dos Ríos

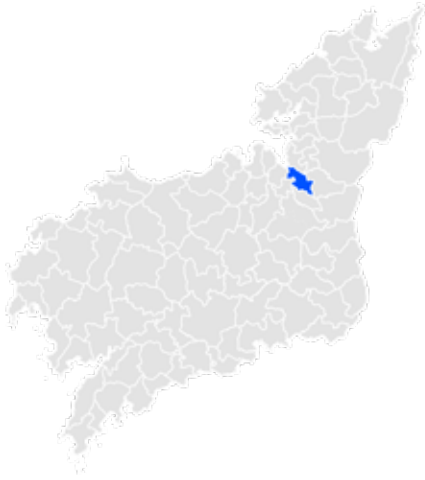
O termo municipal de Oza dos Ríos (1836-2013) agrupaba parroquias que no Antigo Réxime pertencían ás xurisdicións de Betanzos, Fervenzas, Oza e Parada, da provincia de Betanzos. No século XIX recibiu as denominacións de *San Pedro de Oza* e de *Oza – Partido de Betanzos* (para distinguilo do concello de Santa María de Oza, Partido da Coruña, posteriormente agregado ao concello da Coruña) antes de oficializar o composto *Oza de los Ríos*. No ano 2013 fusionouse co veciño Cesuras para crear o novo concello de Oza Cesuras.

Oza dá nome a tres parroquias e oito lugares en Galicia. É tamén o nome dun río leonés afluente do Sil, chamado *Oza* no curso alto e con ditongo no composto *Valdueza*.

Dispoñemos de atestacións escritas do noso topónimo desde antes do ano mil na documentación do antigo mosteiro de Cis e noutras fontes: *Ocia que est in territorio Nemitos*, 916; *Ocia*, 922; *ecclesia de Ozia*, 1001; *Ozia*, 1094; *ad Sancti Petri de Ozia*, 1151; *medietate ecclesie de Ozia*, 1181; *Pero Meendes d'Oza e Loppo Afonso d'Oza* 1334; *freguesía de san Pedro de Oza*, 1495 etc.

É un topónimo de orixe prerromana, posiblemente emparentado con *Oca* (< *ŌKKA), de etimoloxía controvertida. Para algúns podería ter relación cunha raíz *OK- 'punta', coma a de *Ocobre* (O Grove); outros suxiren un probable significado hidronímico, relativo ás augas.

Paderne

O concello de Paderne creouse en 1836 con parroquias que no Antigo Réxime pertencían ás xurisdicións de Betanzos, Pruzos e Vilamourel, da provincia de Betanzos. Recibiu o seu nome do da parroquia onde se estableceu a casa consistorial, nun núcleo de nova creación: *O Consistorio*.

Contamos con rexistros escritos do topónimo desde a Idade Media: *Munio presbiter de Paderni*, 1174; *Munio Mougo de Paderni*, 1182; *Sayoane de Villa Mourel et Santiago de Dragonte et Paderne*, 1270; *do rregueiro que ven de Paderne para o dito rio de Mandeu*, 1362; *Johan Domínguez morador en Paderne*, 1381; *san Juã de Paderne*, 1437; *Simón de Paderne, veciño de Betanzos*, 1509.

O topónimo contén o resultado do xenitivo PATERNI dun nome persoal *Paternus*. Este nome e o seu feminino *Paterna* foron antropónimos comúns en Galicia, onde tiveron uso desde a época romana ata o século XII. Son nomes de orixe latina, derivados de *pater* ‘pai’, e deixaron significativa pegada na toponimia galega.

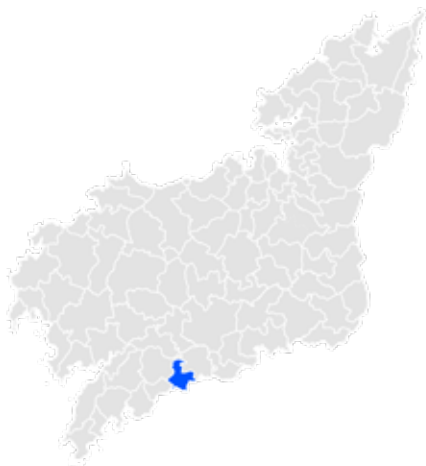
Ademais do concello coruñés de Paderne, en Galicia dá nome ao ourensán de *Paderne de Allariz* e está presente no nome de tres parroquias e nunha ducia de lugares.

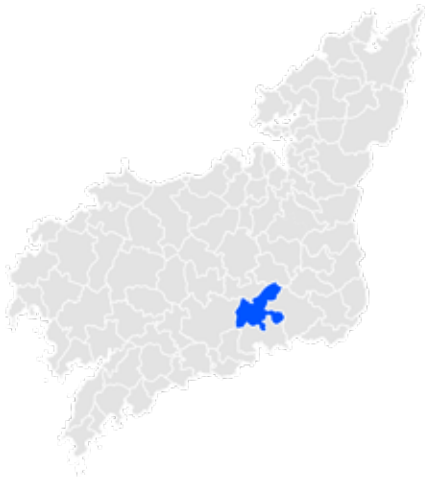
Padrón

O concello de Padrón constituíuse en 1836 con parroquias que no Antigo Réxime pertencían ás xurisdicións de Padrón, de Quinta e do Xiro da Rocha, da provincia de Santiago, e recibiu a denominación de *Padrón*, sen artigo (na tradición previa era usual o nome con artigo para referirse á vila: *O Padrón, vila do Padrón*, en castelán *villa del Padrón*).

A vila de Padrón desenvolveuse no territorio da antiga *Iria Flavia*; hoxe *Iria* é unha das parroquias do concello de Padrón. *Iria* é un topónimo prerromano que conta con longa tradición de rexistros escritos desde os primeiros séculos da nosa era. O nome de *Padrón* documéntase desde antes do ano 1000: *villa Patrono*, ano 912; *ecclesia sancti Iacobi de Patrono*, 1063; *villa Patrone territorio Ilia*, 1109; *villa Patroni territorio Ylia*, 1129; *in burgo Patroni*, 1128; *Petrone*, 1199; *in Petrono*, 1204; *in terra de Patrono*, 1223; *sancte Marie Yrie de Patrono*; *ena vila de Padron que he no arçobispado de Santiago*, 1333; *Santa Maria d'Iria de Padron*, 1417...

O nome de Padrón ten orixe no latín PETRŌNE, un derivado de *petra* 'pedra', motivado pola ara romana dedicada a Neptuno que se conserva baixo o altar da igrexa de Santiago de Padrón. Segundo a tradición xacobeá, é a pedra onde amarró a milagrosa barca que conducía o corpo do Apóstolo. A alteración da vogal da sílaba inicial é habitual na toponimia galega, onde se repiten os topónimos *Padrón*, *Padróns* e derivados, comúns para designar miliarios ou marcos de límites. No caso da vila de Padrón, esa alteración permitiu a lenda etimolóxica que relacionaba o topónimo co *padroado* de Santiago, de aí as grafías *Patrono* (non *Petrone*) do latín medieval.

O Pino

O termo municipal constituído a raíz do Real Decreto de 23-07-1835 incluíu trece parroquias que no Antigo Réxime pertenceran ás xurisdicións de Budiño, Bendaña, Mesía, Pastor e Lardeiros, Cira e Medín, da provincia de Santiago. A casa consistorial coñeceu diversas localizacións antes de establecerse no Pedrouzo, parroquia de Arca.

Os rexistros escritos coñecidos do topónimo remontan ao século IX, cando o rei Ordoño II amplía en 12 millas o círculo das posesións da igrexa de Compostela, desde San

Vicenzo do Pino ata Iria: *de Sancto Vicencio de Pino usque in Iriam*, ano 915.

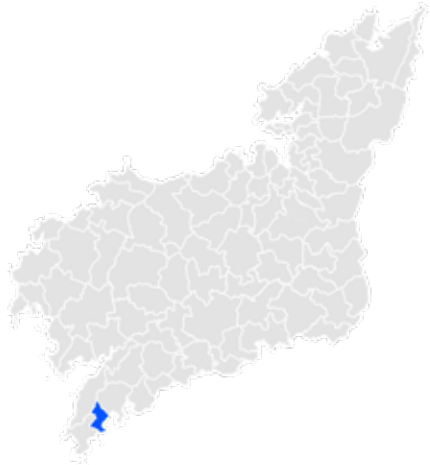
O nome contén un adxectivo *pino, pina* ‘empinado, elevado’, que fai referencia á localización da igrexa de San Vicenzo, na parroquia do Pino. O antigo nome de Monforte de Lemos, antes de que llo cambiase o rei Afonso IX, era tamén *O Pino* e respondía á mesma motivación orográfica.

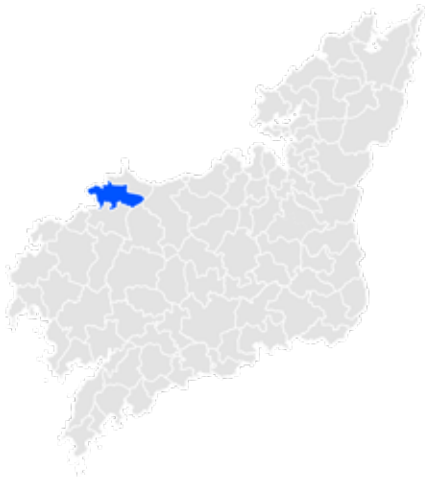
A Pobra do Caramiñal

O concello constituíse en 1836 con cinco parroquias que no Antigo Réxime pertenceran ás xurisdicións do Caramiñal, da Pobra do Deán e de Noia, da provincia de Santiago. Asígnóuselle un nome de nova creación formando un composto cos das localidades do Caramiñal e da Pobra do Deán. No censo de 1857, o nome do concello consta aínda como “Caramiñal y Puebla”.

O nome *pobra* é un derivado regresivo do verbo medieval *pobrar* (do latín POPULARE) na acepción de ‘conceder carta foral aos veciños dunha vila’ por parte do rei ou do señor. Na Idade Media galega moitas vilas tiveron algún tempo esa denominación que non sobreviviu: *A Pobra de Chantada*, *A Pobra de Muro(s)*, *A Pobra de Pontedeume...* A do Deán recibiu o seu nome por ser señorío do Deán do cabido compostelán. Nos rexistros medievais, a forma habitual do nome era *A Prova*: *Afonso de Rriájo, morador éna Prova do Deá, 1457*.

O Caramiñal era no Antigo Réxime unha das dezasete vilas da provincia de Santiago. O seu nome é un derivado colectivo de *camariña*, certa planta propia do litoral mariño (*Corema album*), a mesma que se supón na orixe do topónimo *Camariñas*.

Ponteceso

O termo municipal, constituído a raíz do Real Decreto de 23-07-1835, reuniu parroquias que no Antigo Réxime pertenceran ás xurisdicións bergantiñás de Almerezo, Anllóns, Malpica e Mens, e aos coutos de Penela e de Xornes, este último un dos enclaves do bispado de Mondoñedo na provincia de Santiago. O concello recibiu inicialmente o nome de *Bugalleira*, polo nome do lugar da parroquia de Tella que albergou a primeira casa consistorial. Mantivo esa denominación ata o censo de 1877, onde consta como *Puente Ceso*.

Na colección documental do mosteiro de Almerezo e noutras fontes medievais dispoñemos de rexistros dos topónimos da zona, entre eles o nome da parroquia de Cospindo, onde se localiza o núcleo de Ponteceso, atestada en latín como *Curispineto*, 1175; *Currispindo*, século XII; *Crospijndo*, 1390... Pode ser un composto de *curro* seguido do fitónimo correspondente ao latín *SPINĒTU* ‘espiñado’.

O segundo elemento do composto *Ponteceso* é escuro ou controvertido. Só coñecemos unha atestación medieval, na documentación do mosteiro de Sobrado: *per mediam venam fluminis de Decesso et per iuncale de Tèlia*, 1175. Ese *fluminis de Decesso* era un nome alternativo do río Anllóns na zona. Por esa cita entendemos que o topónimo *Ponteceso* tiña en orixe unha preposición entre os dous elementos, o que contradí a hipótese etimolóxica tradicional que interpretaba *-ceso* como o participio do verbo latino *caedo* ‘cortar, partir, romper’, aplicado á ponte (malia non presentar o esperable xénero feminino), e que o relacionaba con outros topónimos galegos como *Cesures*, *Cesuras*. Tamén se ten suxerido que *-ceso* podía ser continuador do latín *CĒNSU* ‘censo, tributo’. Non se pode descartar a posibilidade de que *-ceso* contese un termo de orixe prerromana, quizais o mesmo do nome da veciña parroquia de *Cesullas*.

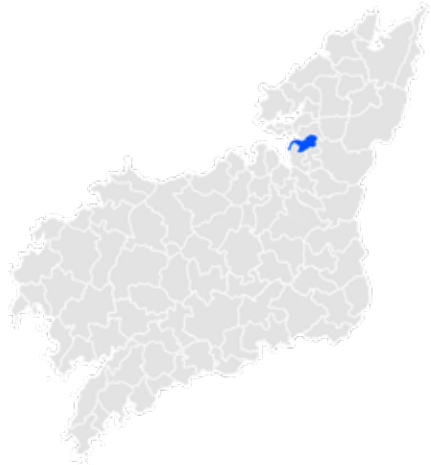
Pontedeume

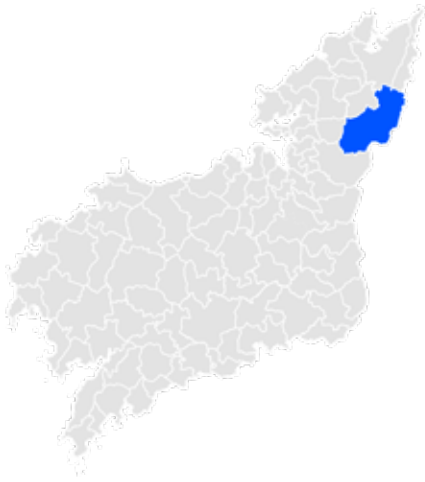
Pontedeume era no Antigo Réxime unha das dez vilas da provincia de Betanzos e xa tiña longa tradición municipal desde a Idade Media cando se creou o actual concello, no ano 1836, formado por un terzo das parroquias que pertenceran á súa xurisdición. No último terzo do século XIX, o veciño concello de Vilarmaior estivo agregado ao de Pontedeume antes de segregarse de novo.

A vila recibiu carta foral do rei Afonso X no ano 1270. As atestacións medievais mostran que daquela era común o uso do artigo feminino co topónimo:

Pedro Gonçalves notario del Rey enna Pontedeume, 1299; *Johán Peres, notario da Pontedeume*, 1312; *Johán Martínez, mançebo, morador da Pontedeume*, 1312; *conçellos de Pontedeume et Vilalva et Ferrol*, 1416; *enna villa da Pontedeume*, 1460; etc.

O nome da vila e do concello vén motivado pola célebre ponte sobre o Eume. O nome deste río, coma o de case todos os ríos de certa importancia, ten orixe milenaria, prerromana; asóciase a un tema hidronímico *Um-*, dunha raíz indoeuropea *WEG^w- que significaría ‘humido’. Rexístrase na documentación de Caaveiro desde o século VIII xa coa grafía actual: *flumine Eume*, 714; *rivulo Eume*, 890; *fluvio Eume*, 914; *flumen Eume*, 933; *rivulum de Eume*, 936 etc.

As Pontes de García Rodríguez

O termo municipal das Pontes de García Rodríguez, creado en 1836, constituíanlo parroquias que no Antigo Réxime pertencían á xurisdición da propia vila das Pontes, que xa contaba con tradición municipal desde a Idade Media. Outras parroquias que no pasado pertencían á xurisdición de Caaveiro e, desde o século XIX, ao veciño concello da Capela, incorporáronse ao concello das Pontes en 1982.

O hidrónimo prerromano Eume, presente no nome de dúas parroquias do concello (Eume, Ribadeume) tamén o estivo no nome medieval da vila como segundo elemento do composto *As Pontes de Eume*: *inter Roupar et Pontes de Eume*, 1223; *per ipsa vereca de Pontes de Eume*, 1223; *Pontes de Eume*, 1238; *ad Pontes de Heume*, 1244; *ex Pontes de Eume usque ad monasterium sancti Iohannis*, 1248; *ex Pontes de Eume et ex Recimel*, 1248; *pela talega das Pontes*, 1252; *das Pontes de Eume*, 1270; *Notario puplico dado del Rey enas Pontes de Eume*, 1270; *Johan Gotherrez et Johan Rodriguez alcaydes das Pontes d'Eume*, 1282.

No ano 1376 recibiu do rei o señorío da vila o cabaleiro García Rodríguez de Valcarce, e del procede a segunda parte actual do topónimo composto, que se documenta desde o século XV: *de Vilalva et das Pontes de Garçia Rodriguez et de Ferrol*, ano 1431.

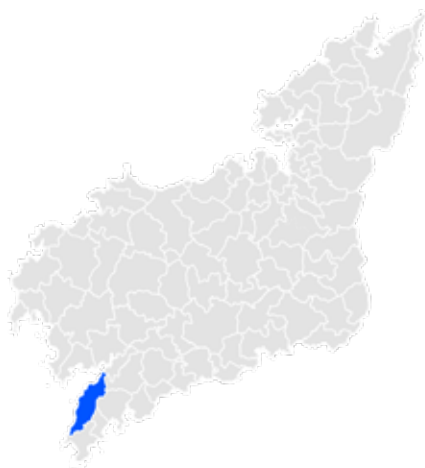
O nome completo é propio de rexistros formais, na fala úsase simplemente *As Pontes*.

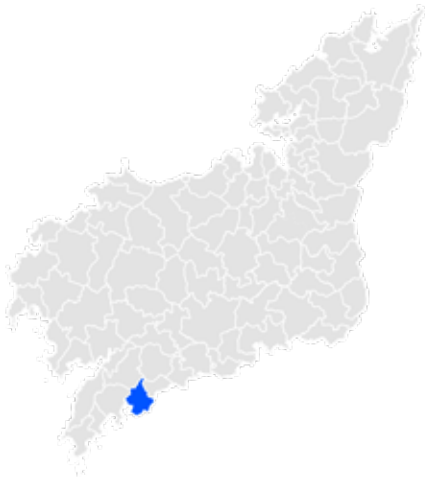
O Porto do Son

O concello creado en 1836 reuniu parroquias que no Antigo Réxime pertenceran ás xurisdicións de Noia, O Caramiñal e Rianxo. Recibiu o seu nome da vila e porto onde se estableceu a casa consistorial, na parroquia de Noal. Desde o século XIX, a denominación oficial nos censos e nomenclátors sufriu vacilacións entre a forma composta do topónimo e o simple *Son*.

O segundo elemento do nome do Porto do Son é de etimoloxía escura. Dispoñemos de abundantes rexistros medievais da parroquia de Noal (*de sam Vicenço de Noal et de santa María de Névora que ssom en terra de Postomarquos*, ano 1390) pero poucos do Porto do Son. Con todo, abundan para descartar algunha das hipóteses etimolóxicas propostas para o topónimo, como a que o relacionaba cun substantivo común *o son*, supoñéndolle unha motivación acústica. Debe descartarse tamén a identificación co actual *Dozón*, que foi en orixe *Dezón*, nome dun afluente do río Deza.

Velaquí uns exemplos de rexistros históricos do topónimo: *mando a meu primo Gonçalo Lopes Doçón o meu couto de Martin, frriegresia de santa Ougia*, ano 1380; *fernán díaz, vezº de porto doçón*, ano 1511; *del puerto doçón*, 1536; *del puerto del Çon*, 1544. Estas atestacións permiten reconstruír un topónimo medieval *Oçón*, onde a vogal inicial foi interpretada como artigo. Ten paralelo no nome da parroquia de San Martiño de Ozón, en Muxía. Os estudos máis recentes coinciden en atribuírlles orixe prerromana. Téñenselle proposto como probables étimos *UPSŌNE (sería entón un hidrónimo ou nome relativo ás augas) ou *OKIŌNE (un derivado dunha raíz prelatina *OK- ‘agudo, punta’).

Rianxo

O termo municipal de Rianxo, creado a raíz do Real Decreto de 23-07-1835, constituírono cinco parroquias que no Antigo Réxime pertenceran á xurisdición da vila de Rianxo (outras pasaron a formar parte de Boiro) e mais da de Isorna, que pertencera á xurisdición de Cordeiro, tamén da provincia de Santiago.

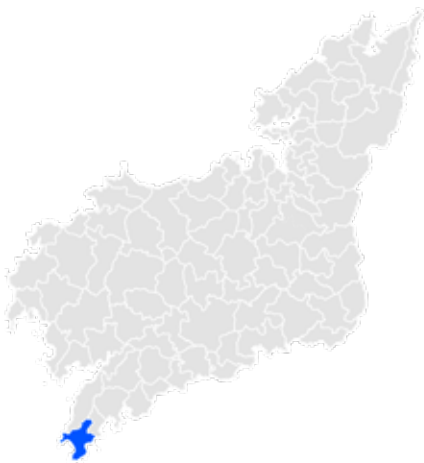
Na documentación medieval o topónimo rexístrase sempre coa forma e grafía *Rianjo*, en latín e en galego: *juan mariño de Rianjo*, 1454; *Martino de Rianjo*, 1468; *Santa Comba de Rianjo*, 1485; *santa maria digna de Santa*

Comba de Rianjo, 1485; *sancte Columbe de Rianjo*, 1487...

Rianxo é tamén o nome dunha aldea en Piloño, Vila de Cruces. O topónimo ten suscitado diversas propostas etimolóxicas; todas elas consideran que está formado por un primeiro elemento que pode corresponder ao substantivo *río* (latín *rīvū*), mais non temos garantía de que sexa así. Tampouco hai acordo no sufixo ou no segundo elemento do composto, que podería ser de orixe prerromana. Ten moita aceptación a hipótese que considera que *Rianxo* é paralelo dos diferentes *Riaño* peninsulares, cun resultado fonético alternativo galego, como o que se dá en *grañal/granxa*, a partir dun étimo **Rivania* ou semellante. Ocorre que o nome do *Riaño* leonés se rexistra por escrito como *Riangulo* no ano 924; se esta forma non é unha falsa latinización do topónimo, debemos admitir que ten orixe distinta da do noso *Rianxo*, pois a partir dun étimo co latín *angŭlu* resultaría en galego **Riaño* ou **Rianllo* (cf. UNGŪLA > *uñalunlla*), coma nos diferentes ríos chamados *Anllo* ou *Anllóns*.

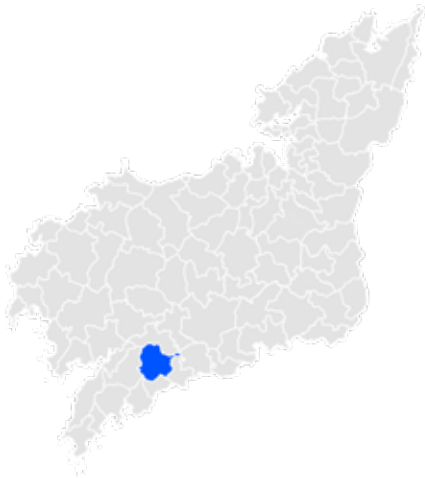
Ribeira

O concello, creado a raíz do decreto de 23-07-1835, agrupou parroquias que no Antigo Réxime pertencían ás xurisdicións de Noia e do Caramiñal, da provincia de Santiago. Inicialmente a denominación oficial do concello incorporou a advocación, coma no nome da vila e a parroquia, e fíxoo coa forma en castelán (*Santa Eugenia de Ribeira*). Non obstante, foi precisamente a vitalidade da forma galega desa advocación no topónimo (*Santa Uxía de Ribeira*) a que impuxo a forma *Uxía* (e non outras variantes *Ouxía*, *Ouxea*, *Euxía*...) no repertorio da nosa onomástica persoal feminina exclusiva.

Nos rexistros medievais máis antigos aparece mencionada simplemente coa advocación relixiosa ou con referencia á veciña parroquia de Carreira. O nome completo co substantivo *Ribeira* rexístrase a partir do século XIV e ata o século XVI en ocasións precedido de artigo (*da Ribeira*): *in villa que vocatur Dayam in concurrencia Sancte Eugenie de Carraria que est in terra Pistomarchos*, ano 1200; *Sancta Eugenia*, 1220; *Martin, friigresia de santa Ougia*, 1380; *a Santa Ougea de Ribeira hua libra de cera en huun frolal et outra libra de azeite*, 1387; *Sant Eugia de la Ribeyra*, 1527; *Feligresia de santa eugia da ribeyra*, 1538; *Santa Ugia*, 1528; *Santa Ougia de la rribeyra*, 1540. Nos séculos XVI e XVII rexístrase unha forma castellanizada *Rivera* (*Santa Eugea de Rivera*, 1594; *Santa Eugenia de Rivera*, 1607) que non chegou a arraigar.

O nome *ribeira* é termo común do vocabulario galego que designa unha área situada na beira dun río ou do mar. Na toponimia de Galicia está presente este nome na denominación de dous concellos (*Ribeira* e *Ribeira de Piquín*), quince parroquias e máis de oitenta núcleos de poboación. É o resultado regular galego do latín RIPARIA, un derivado de RIPA, do mesmo significado.

Rois

O termo municipal de Rois creouse a raíz do Real Decreto de 23-07-1835 coas parroquias que no Antigo Réxime pertenceran á xurisdición de Quinta e na Idade Media ao arceprelado e territorio denominados *Valeirón*. O concello recibiu o seu nome do da parroquia que alberga a casa consistorial. A capital municipal é Os Dices.

Dispoñemos de rexistros do nome da parroquia desde o século XII: *Sancti Mametis de Ruis*, 1168; *da dita igllia de san Mamede de Roys*, 1448; ...*d'Érvogo e de san Mamede de*

Roys que son en terra de Valeiron; *San Mamede de Roys*, 1537; *flegresia de san Mamede de Rroys*, 1543; *san Mamede de Roys*, 1547; *san Mamede de Roys*, 1554.

Na toponimia de Galicia repítese o mesmo nome nun lugar e parroquia do concello de Bergondo e nun lugar no concello lugués de Pol. Crese que poden conter o plural do nome persoal *Roi*, aplicado á familia ou aos descendentes de alguén así chamado, un procedemento coma o que deu orixe ao nome da capital do concello: os Dices serían os da familia de alguén apelidado *Diz*. *Roi* é unha variante abreviada do nome *Rodrigo*. É probable que en orixe o topónimo fose bisílabo (*Ruís*, *Roís*).

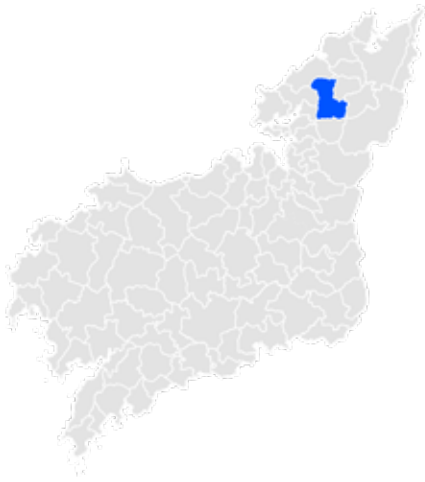
Sada

O termo municipal de Sada, creado en 1836, integrou parroquias que no Antigo Réxime pertenceran á xurisdición de Miraflores, a caballo entre as provincias da Coruña e de Betanzos. Recibiu o seu nome do nome da parroquia destinada a albergar a casa consistorial.

O topónimo rexístrase en latín e en galego na documentación medieval: *XIIª de Sata que dicunt Sancta Maria*, 1094; *in terra Nemitos de aeclesia sancti Marie de Sada IIIª partes*, 1125; *hereditate pernominata Sada de illos Coteses*, 1160; *hereditates que ad me pertinent de Priorio et de Sada de Coteses et de Mariniano et de Ventosa*, 1165; *in Nemitus loco dicto Sada de Cotesis*, 1165; *alia in territorio Nemitus videlicet Sada que vocitant de Coteses*, 1169; *Sada illa scilicet que vocatur de Cotesis*, 1169; *et Mondego, et Moosteiroo, et Ossedo, et Sada*, 1210; *hereditate pernominata Sada de illos Coteses*, 1227; *frigesía de Santa María de Sada*, 1369; *in parochiali ecclesie de Sada, Compostellane diocesi*, 1412...

Sada é un topónimo único, sen paralelos na toponimia de Galicia, de etimoloxía incerta. Coma en todos os topónimos de orixe e significado escuros, non se pode descartar a orixe prerromana. Ten suscitado diferentes hipóteses; a máis aceptada considérao un participio *SATA* dun verbo latino *sero* ‘sementar, cultivar’, de xeito que sería un equivalente de *PLANTATA* ‘chantada’. Ese verbo latino e a súa familia léxica non sobreviviron na lingua popular (só en latinismos como *sativa* ‘cultivable’, aplicado ás plantas), polo que ou ben é un topónimo da época romana ou ben é un cultismo altomedieval, acaso creación do mosteiro de Sobrado. Na documentación medieval deste mosteiro o topónimo aparece como *Sada dos Coteses*. Non sabemos se con ese nome se refiren á parroquia e á vila ou unicamente á propiedade que tiña nelas o mosteiro. O segundo elemento, *Coteses*, contén o sufixo propio dos xentilicios e quizais fai referencia ao lugar de orixe dun grupo de colonos, formado a partir dun topónimo *Coto*, *Cota* ou *Cotá*.

San Sadurniño

O termo municipal creouse agrupando parroquias que no Antigo Réxime pertenceran ás xurisdicións de San Sadurniño (San Sadurniño e Santa Mariña do Monte) e Naraío (Naraío, Ferreira, Igrexafeita e Lamas), ademais da parroquia de Bardaos que pertencera á xurisdición de Cedeira, todas elas territorio da antiga provincia de Betanzos. Como noutros municipios galegos, o nome do concello non se correspondía inicialmente co de ningún núcleo de poboación concreto, senón co nome da parroquia onde se estableceu a casa consistorial.

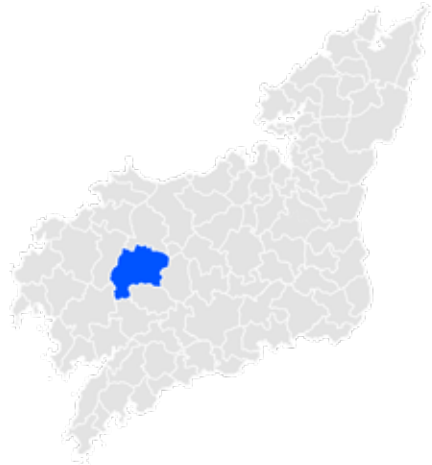
Ademais de estar presente na denominación do concello e da parroquia de San Sadurniño, o topónimo repítese como nome de parroquia en Sarria, Lugo, e de tres lugares nos concellos coruñeses de Carballo e do Pino e no lugés do Saviñao. *San Sadurniño* é ademais advocación relixiosa de cinco parroquias galegas.

Dispoñemos de rexistros escritos relativos á parroquia de *San Sadurniño* desde o século IX; nos séculos XII e XIII foi sede dunha bailía da Orde do Temple. Velaquí algunhas atestacións medievais do topónimo: *sanctum Saturninum iuxta fluvium Iubia*, 830; *sanctum Saturninum in Grana*, 830; *in terra de Trasancos do vobis Sanctum Saturninum*, 1112; *ecclesiam de sancto Saturnino de Trasanchos*, 1126; *frater Martinus, commendatore Sancti Saturnini*, 1248; *fratri Didaco de Sancto Saturnino*, 1310; *Diego, commendador da Vailía de San Sadornino*, 1312; *San Sadornio*, 1448; *San Sadornino*, 1488; *San Sadurniño*, 1502; *San Sadornino*, 1527.

Sadurniño é o resultado galego do nome latino *Saturninus*, derivado do teónimo *Saturnus*. O culto do santo cristián dese nome estendeuse desde o sur de Francia na Alta Idade Media e volveu coñecer nova difusión séculos máis tarde a través do camiño de Santiago.

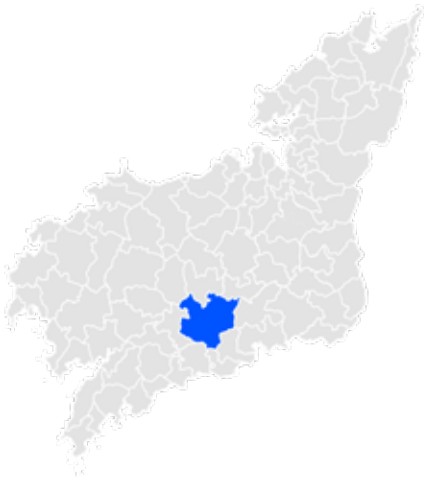
Santa Comba

Da extensa xurisdición de Xallas do Antigo Réxime, a maior parte das parroquias formaron en 1836 o termo municipal de Santa Comba, que incorporou tamén a parroquia de Fontecada, que pertencera á xurisdición de Muros. Outras parroquias historicamente xalleiras pasaron a integrar os concellos veciños da Baña, Carballo, Coristanco, Tordoia e Zas. O concello tomou o nome da parroquia que albergou o consistorio. A sede da casa consistorial é o lugar de Santa Cataliña de Armada, na actualidade fusionado co núcleo urbano de Santa Comba.

Ademais de pola denominación *Xallas*, onde o nome milenario do río serviu para denominar a comarca, o territorio do actual termo municipal tamén foi coñecido como *Céltigos* (< CELTĪCOS, continuación dos *celtici supertamarci* das fontes clásicas), forma que sobreviviu na administración eclesiástica como nome de arciprestado. Na documentación medieval, o nome de Santa Comba vai en ocasións acompañado do determinante “de Xallas” ou “de Céltigos” para maior precisión: *Santa Coomba de Celtigos*, 1346; *Santa Coomba*, 1380; *Santa Conba de Jallas*, 1409; *San Pedro de Santa Coonba*, 1409; *Santa Coomba de Celtigos*, 1436; *ecclesie sancti Petri de Sancta Columba*, 1441; *sancti Petri de sancta Coomba de Jallas*, 1492.

Santa Comba é o resultado galego do latín SANCTA COLUMBA, nome dunha mártir cristiá da Galia. É un nome formado a partir do substantivo común COLUMBA ‘pomba’. Santa Comba é unha das advocacións parroquiais primitivas; o seu culto en Galicia está testemuñado desde polo menos o século VII. Na actualidade está presente no nome de dezaseis parroquias galegas.

Santiago de Compostela

O actual termo municipal de Santiago de Compostela difire bastante do constituído a raíz do Real Decreto de 23-07-1835, pois desde aquela incorporou os concellos veciños de Conxo (en 1930) e Enfesta (1962). A cidade xa contaba con tradición municipal desde a época medieval. Durante moito tempo foi a máis poboada de Galicia, sede do poder eclesiástico arqui-diocesano e capital da provincia do seu nome no Antigo Réxime. Na actualidade é a capital de Galicia, sede do Parlamento e do Goberno da Xunta.

Os dous elementos do topónimo *Santiago de Compostela* teñen orixe medieval e gardan relación co achado do sepulcro do apóstolo no século IX. Durante ese século IX e comezos do X, o lugar recibe diversas denominacións que fan referencia ao túmulo de mármore (*arcas marmoricis*) onde xacen os supostos restos de Santiago: *cujus corpus tumulatum est in Gallaetia in finibus Amaeae*, 854; *Iacobo apostolo cuius corpus tumulatum esse dignoscitur in arcis marmoricis*, 866; *sancto Iacobo, cuius venerabile sepulchrum est sub Arcis marmoricis in provincia Gallecie*, 889; *ecclesia fundata esse noscitur sub Arcis marmoricis, provincia Gallecie*, 922; *cuius corpus sepultum manet sub Arcis Marmoricis in finibus Gallecie inter duos rivulos Ulie et Tamaris*, 1068...

Desde o século X xa se emprega como nome de lugar o haxiónimo, o nome do santo (...*de Yria, de Sancto Iacobo, de Giro, de Montanos*, 914) e comeza a empregarse unha nova denominación, en latín *Compostella*, que acabará por arraigar: *monasterio Sancti Martini de Pignario quod situm est in urbe Compostella*, 914; *in Compostella, corte que fuit de Bretenaldo franco cum suis ortalibus*, 971; *constructum sanctissimi apostoli Jacobi, in villa Compostella, territorio Amaeae*, 988; *Compostela*, 1128; *loco qui dicitur Compostella*, 1152.

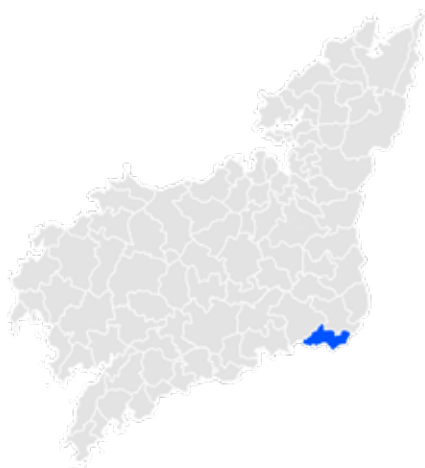
Unha antiga tradición explicaba *Compostela* a partir do latín *CAMPUS STELLAE*, un nome supostamente relativo aos sinais milagrosos que posibilitaron o achado do sepulcro. Sobre esa lenda etimolóxica creouse abundante repertorio mitolóxico e iconográfico, mais en realidade *Compostela* é un diminutivo do resultado común galego do participio do verbo latino *COMPONERE* ‘compoñer, adornar’, ou *sexa*, diminutivo de *composta* (lat. *COMPOSITA*). Dada a cronoloxía da aparición do topónimo, probablemente veu motivado polas obras levadas a cabo arredor do sepulcro durante o reinado de Afonso III e o bispado de Sisnando.

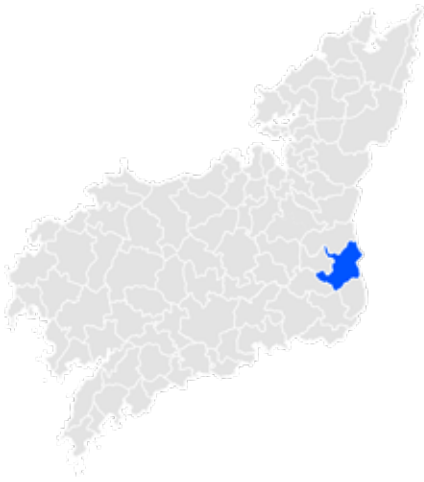
Santiso

O termo municipal de Santiso, creado en 1836, reuniu parroquias que no Antigo Réxime pertenceran ás xurisdicións de Abeancos (9), de Boente (5), do couto de Vilar de Ferreiros (2) e de Melide, da provincia de Santiago. Recibiu o seu nome do da parroquia destinada a albergar a casa consistorial. Na actualidade está na parroquia da Ponte Arcediago.

Coñecemos rexistros escritos do nome da parroquia desde o século XIII: *ffreegrisia de Santisso*, 1267; *Santisso*, 1269; *in Linares et in sancto Tirso*, 1270; *Santisso en Abeancos*, 1333.

Santiso é un haxiotopónimo composto polo adxectivo *san-*, apócope de *santo*, e *Tiso*, resultado patrimonial do nome persoal *Thirsus*. San Tirso foi un mártir cristián de Cesarea, con culto documentado na península desde antes do século VIII. En Galicia, *San Tirso* ou *Santiso* repítese catorce veces como advocación parroquial; coa forma patrimonial *Santiso* está presente no nome de cinco freguesías e no dunha ducia de lugares. Esta forma tivo uso como nome persoal na Idade Media (*don Tisso Pérez*, século XIII).

Sobrado

O termo municipal de Sobrado constituíuse en 1836 con parroquias que no Antigo Réxime pertenceran á xurisdición de Sobrado, na provincia de Betanzos, xunto co couto de Codesoso, da mesma provincia, e dúas parroquias da xurisdición de Mesía, da provincia de Santiago. Aínda que a denominación oficial do concello é *Sobrado*, é igualmente común o composto *Sobrado dos Monxes*.

Na parroquia da Ciadella houbo un importante campamento romano, na vía que unía *Lucus* con *Brigantium*. O territorio do

termo de Sobrado, coma os de Curtis e Vilasantar, pertenceu na Alta Idade Media ao condado de Présaras. No que hoxe é a parroquia da Porta fundou o Conde de Présaras un cenobio que se documenta desde o século x. No século XII, a casa de Traba refundouno e entregóullelo aos cistercienses, que enviaron desde Claraval unha comunidade de monxes.

Dispoñemos de abundantes rexistros do topónimo desde o século x: *in territorio Presares villa quod nuncupant Superato*, 952; *vobis fratribus de monasterio Superato*, 963; *in valle Presares, ipsa villa Superato*, 971; *basilica fundata est in villa que vocitant Superato, territorio Presares*, 1023; *sancte Marie de Sobrado*, 1155; *domno abbati Pelagio de Superato*, 1204; *Moesteyro de Sobrado*, 1265; *mosteyro de Sobrado*, 1417; *mosteiro de santa Maria de Sobrado*, 1488...

Sobrado é o resultado do latín SUPERATO, derivado de *super* 'arriba'. En galego é termo común para referirse á planta superior dunha casa. Na Idade Media designaba tamén calquera edificio de máis dunha planta, segundo se observa en contextos como *omnes illos subrados et casas terrenas* (1112). É un substantivo relativamente frecuente na toponimia galega; o *Nomenclátor de Galicia* recolle tres parroquias e trinta e seis localidades chamadas *Sobrado* ou que conteñen ese nome na súa denominación.

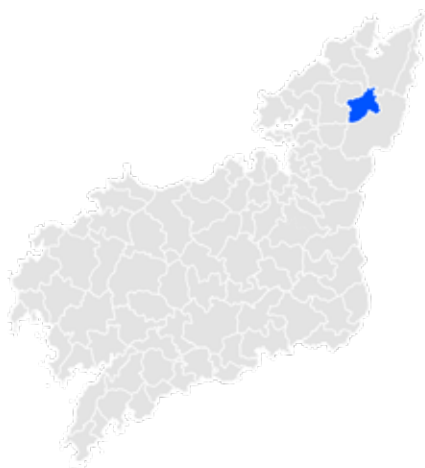
As Somozas

O concello creado a raíz do Real Decreto de 23-07-1835 estaba constituído polas freguesías de Santiago Seré das Somozas e Recemel, que no Antigo Réxime pertenceran ás xurisdicións das Somozas e Meroi e de Naraío, da provincia de Betanzos; no eclesiástico, á diocese de Mondoñedo, coma na actualidade. As actuais parroquias de Seixas e As Enchousas creáronse a finais do século XIX en territorio da de Santiago Seré das Somozas.

Na Idade Media, o topónimo *As Somozas* designaba un territorio que superaba os límites do termo municipal actual, segundo vemos na documentación: *in territorio Semozas, subtus monte Sancti Vicentii, secus flumen Iuvia*, 1101; *Sancto Iohanne de Moestii et villar de Somozas*, 1159; *in Semozas de Trasanquis*, 1162; *in terra de Pluciis, de Nendis, de somociis*, 1230; *o meu quinón da casa de Moesche, con todallas outras cousas que eu ey ennas Somoças*, 1323; *Santa Crus de las Somoças*, 1488...

O *Nomenclátor de Galicia* recolle tres parroquias e once lugares chamados *Somoza* ou *A Somoza*, e o mesmo topónimo tamén ten presenza na toponimia asturiana e leonesa. Conteñen o resultado do latín *SUB MŌNTĪA* ‘ao pé dos montes’.

A actual parroquia das Somozas aparece denominada desde a Idade Media como *Santiago de Seré* ou *Santiago (de) Seré das Somozas*: *Santiago de Seree*, 1487; *Santiago de Seree*, 1488; *Santiago Seree*, 1506; *Santiago de Seré*, 1527, 1594. *Seré* é probablemente o resultado do xenitivo *SIGEREDI* dun nome medieval de posesor *Sigeredus*, ou propiamente da súa variante popular *Seereo*, o mesmo nome dun tal *don Seereo* do século XII: *dono Seereo, alias Segeredo, ille qui fundavit Monasterium de Cinis*, 1136 (‘don Seereo... o que fundou o mosteiro de Cis’). Na documentación medieval rexístrase na zona o correspondente apelido patronímico *Sereez*, formado a partir do mesmo nome.

Teo

O termo municipal de Teo creouse en 1836 con parroquias que no Antigo Réxime pertencían ás xurisdicións do Xiro da Rocha, de Vea e de Quinta, da provincia de Santiago. Como outros concellos galegos de carácter rural, o nome do concello non coincide co de ningún núcleo de poboación, pois recibiu o nome do dunha das súas parroquias. A sede da casa consistorial é A Ramallosa, na parroquia de Lucí.

O topónimo *Teo* ten suscitado diversas hipóteses etimolóxicas. A que o supoñía relacionado cun nome persoal *Teo* xa non se pode ter

en consideración porque se contradí cos rexistros medievais do topónimo, onde figura como *Talegio*, ano 914; *Sancta Maria de Talegio*, 1032; *Sancta Maria de Teeio*, 1400.

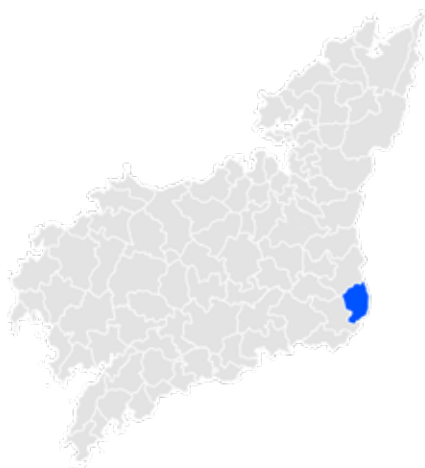
Estudos máis recentes considéranlo un hidrónimo prerromano, procedente dunha raíz indoeuropea *TĀ ‘derreter, fluír’ a partir dunha forma **tala-* que tamén estaría presente no nome da veciña parroquia de *Trobe* (< *Talobre*), no concello de Vedra.

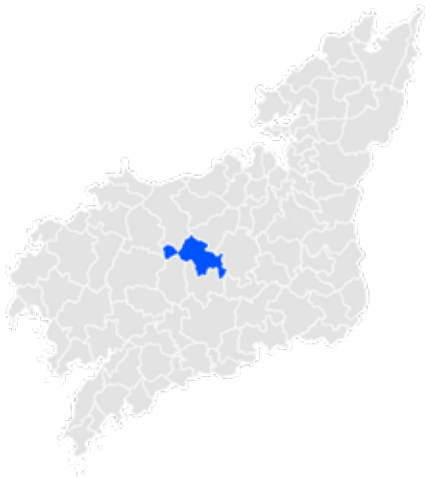
Toques

O termo municipal de Toques, creado en 1836, incluíu as parroquias que no Antigo Réxime pertenceran ás xurisdicións de Santo Antoíño de Toques, de Peibás e de Boente, as dúas primeiras da provincia de Lugo, a terceira da de Santiago.

Dispoñemos de rexistros deste topónimo desde o século XI, relativos ao mosteiro de Santo Antoíño (*Santuíño*) de Toques, que inicialmente recibía o nome de *Moura Morta*: *Abbas domnus Tanoy de sancto Antonino de Moura Mortua*, 1066; *Toccas*, 1067; *in loco vocitato Fervencias, ubi dicunt Toccas*, 1067; *sancti Antonini*, 1073; *Didacus abbas de sancto Antonino*, 1087; *Tokas*, 1126; *monasterii sancti Antonini de Tocis*, 1174; *Togkes*, 1185; *Toques*, 1185; *sanctum Antoninum de Toqua*, 1199; *monasterio sancti Antonini*, 1231; *enno moesterio de santo Antonino*, 1438.

O topónimo é escuro, de orixe e significado descoñecidos. Quizais garda relación co substantivo común *toco, toca* ‘tobo, burato onde se acubilla un animal’ ou *toco* ‘parte do tronco ou do talo que queda pegada á raíz despois de cortar unha planta ou unha árbore’. Son termos de orixe prerromana, que supoñen un étimo **Tocc-*, quizais céltico, razón pola cal tamén se ten relacionado o nome de *Toques* cun nome persoal celta *Tocca, Tocco*. Na historia da Orde Bieita do padre Yepes, ao tratar do mosteiro de Santo Antoíño de Toques dise que “es junto al río Toques, de quien toma el nombre”, pero a documentación medieval contradí a idea de que *Toques* fose en orixe o nome do río: *in loco vocitato Fervencias, ubi dicunt Toccas, super rivulo nomine Flamosino*, ano 1067.

Tordoia

O termo municipal, creado a partir do Real Decreto de 23-07-1835, constituírono parroquias que no Antigo Réxime pertencían ás xurisdicións de Vilaprego, Montaos, Xallas e Rus e ao couto redondo de Arcai, da provincia de Santiago. Recibiu o seu nome do da parroquia destinada a acoller a casa consistorial, que tivo varias localizacións ata a actual da Pontepedra, na parroquia de Cabaleiros.

Coñecemos poucos rexistros históricos do topónimo anteriores ao século XVI: *Turduya*, 1241; *sancto Iohanne de Tordoya*, 1272; *san*

Juan de Tordoya, 1519; *san Juan de Tordoya*, 1553.

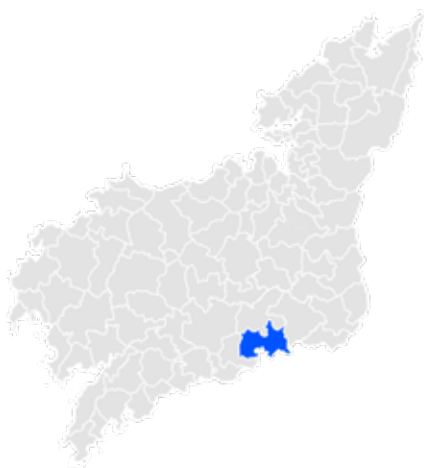
Segundo o modelo dun topónimo ourensán *Mendoia*, que se viña interpretando erradamente como continuación dun *Nemetóbriga* da Antigüidade, no século pasado propúxose para Tordoia un étimo céltico TURODÓBRIGA, cun significado de ‘castro do pobo dos Turodos’, pero desde o punto de vista fonético é unha evolución imposible. Hoxe admítase que *Tordoia* é efectivamente un nome prerromano pero de probable significado hidronímico, emparentado con outros topónimos galegos como *Tórdea* ou *Turza*, dunha raíz indoeuropea *TER- ‘frotar, atravesar’, neste caso a partir dun hipotético étimo *TÜRDOIA.

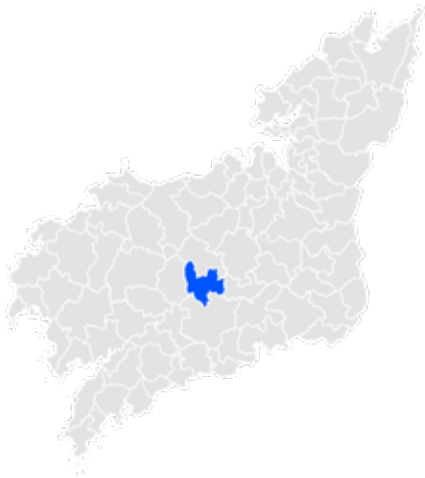
Touro

O termo municipal de Touro creouse en 1836 co territorio de parroquias que no Antigo Réxime pertencían ás xurisdicións de Bendaña, Cira e Budiño, da provincia de Santiago. O concello recibiu o seu nome do da parroquia onde se estableceu a casa consistorial, polo que non coincide co de ningún núcleo de poboación. A capital municipal é Fonte Díaz.

Nos rexistros medievais o topónimo xa presenta a forma e grafía actuais: *sanctj Iacobj de Nove Fontes et sancta Eolalie de Touro*, ano 1321; *sancti Iacobi de Nove Fontes et sancta Eolalie de Touro et de sam Xristovoo de Veseno*, 1326; *teença de Touro*, 1390; *as teenças de Touro*, 1395; *Iohan Gomes de Touro*, 1412; *en a fregesia de Touro*, 1473...

A pesar da coincidencia co nome do animal, hai unanimidade entre os estudosos en recoñecelo como un topónimo de orixe prerromana, posiblemente o mesmo nome da cidade zamorana de *Toro* (documentado como *Tauro* desde o século x), formado a partir dunha raíz oronímica *Taur-* ou *Tur-*, presente en nomes de elevacións montañosas desde Asia Menor ao Atlántico.

Trazo

O termo municipal de Trazo creouse en 1836 con parroquias que no Antigo Réxime pertenceran á xurisdicións de Montaos, Monzo e Restande e Budiño, da provincia de Santiago. O nome do concello non coincide co de ningún núcleo de poboación. A sede actual da casa consistorial é Viaño Pequeno, na parroquia de Campo.

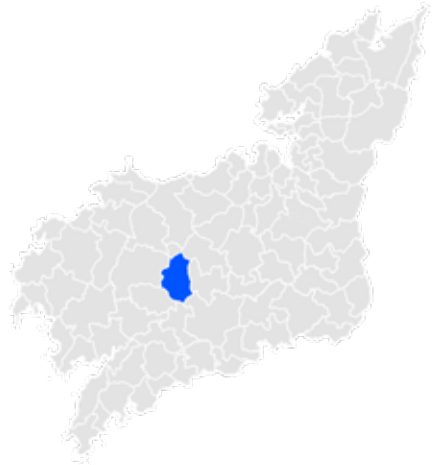
Posuímos rexistros escritos do topónimo desde o século IX: *in Montanos sanctum Petrum ad Venza, sancta Maria in Trazo*, 830; *in parrochia sancte Marie de Trazo*, 1382; *sancte*

Marie de Traço, 1382; *Gonçalvo de Traço*, 1419; *santa María de Trazo*, 1521, *santa María de Traço*, 1607.

Trazo é un topónimo de orixe e significado descoñecidos, moi probablemente prerromano. Tense suxerido relación coa mesma raíz oronímica que dá orixe ao substantivo común *tarelo*, que os dicionarios definen como ‘cotarro, relevo rochoso’ a partir dun étimo hipotético **Taraciu* ou **Toraciu*. A igrexa parroquial de Trazo está situada sobre unha elevación que domina o lugar chamado A Baixa de Trazo.

Val do Dubra

O termo municipal constituíuse en 1836 con parroquias que no Antigo Réxime pertencían á xurisdición de Dubra e ao couto de Buxán, da provincia de Santiago. O concello denominouse inicialmente *Buxán* (*Buján*), polo nome da parroquia onde se estableceu a casa consistorial, e ese foi o nome do concello ata que no século xx foi substituído polo nome actual. A capital municipal é Bembibre.

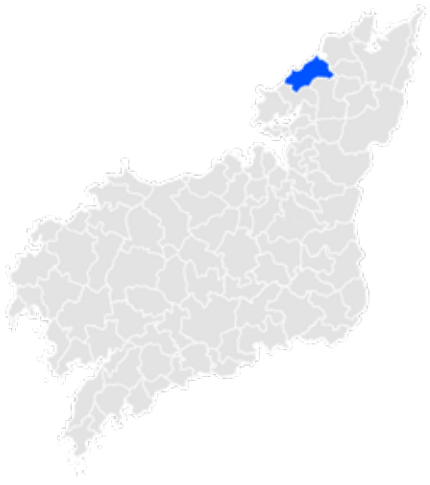

O *Nomenclátor de Galicia* recolle 4 parroquias e 17 lugares chamados *Buxán* ou que conteñen ese nome. Da parroquia de Buxán

en Dubra coñecemos rexistros escritos desde a Idade Media: *inter Busiani et Nevarium*, 1134; *in terra Dubrie ecclesiam sancti Iacobi de Busiam*, 1152; *Santiago de Bugian, que he en terra de Duvra*, 1306... *Buxán* é o resultado do xenitivo BUSIANI dun nome persoal de orixe latina *Busianus*. A documentación medieval mostra que en Galicia houbo persoas con ese nome ata o século XI.

O nome do río Dubra é recoñecido como un hidrónimo céltico, con paralelos no nome de ríos do occidente europeo. O nome escollido para o concello en 1960 tiña longa tradición como nome do territorio: *in terra Dubrie*, 1152; *in tota terra de Trastamar et de Duvria et in Bregantinos*, 1237; *Salvador Martins notario de Duvra et de Montaos*, 1306; *terra de Duvra*, 1326; *en Benvivre et en toda terra de Duvra*, 1330.

No uso do artigo ante o nome do río recoñécese o carácter recente do topónimo creado para denominar o concello. Nos topónimos tradicionais, nese tipo de compostos o nome do río non levaba artigo (cf. *Antas de Ulla*, *Ribas de Sil*, *Salvaterra de Miño* etc.).

Valdoviño

O concello de Valdoviño creouse en 1836 con parroquias que no Antigo Réxime pertencían ás xurisdicións de Trasancos e de Cedeira, ambas as dúas na provincia de Betanzos e na diocese de Mondoñedo. O concello recibiu o seu nome do da parroquia destinada a albergar a casa consistorial.

Na época medieval, o nome da parroquia de Valdoviño era *Santalla* (ou *Sancta Eulalia*, en latín) *de Aviño* (*Avinio*), compartindo este nome coa veciña de *Aviño*, *San Miguel* (hoxe desaparecida; xunto coa de Atios, San Mame-

de, quedou integrada na de Santalla). Rexístrase con esa denominación desde o século XII ata comezos do XVII: *ecclesie sancte Eulalie de Avinio*, 1110; *ecclesia sancti Eulalie de Avinio*, 1114; *in territorio Trasancos, discurrente ab ecclesia sancte Eulalie de Avino*, 1137; *de ecclesia sancte Aeulalie de Avinio*, 1171; *villa que vocitant Pousada de Avino in territorio Trasancos, discurrente ad aulam Sancti Michaelis*, 1172; *Rodericus Maurus miles de Avinu*, 1206; *Sant Miguel d-Aviño*, 1488; *Santalla d-Avinno*, 1506; *Santa Eulalia de Aviño, jurisdicción de Trasancos*, 1616...

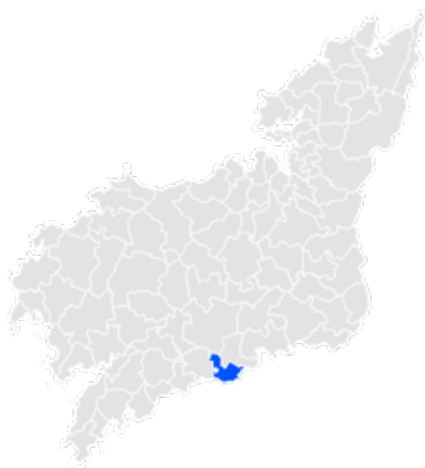
Aviño é moi probablemente un hidrónimo de orixe prerromana, da mesma raíz ca *Avia* ou *Aveiro*. A hipótese etimolóxica máis aceptada considera que *Valdoviño* é *Val* + *de* + *Aviño*. Obxectóuselle que nin a orografía do lugar permite falar dun val nin hai un río Aviño que xustifique o nome, pero hai paralelos do uso de *Val* na zona para referirse a parroquias contiguas coñecidas por nomes que só se diferencian na advocación (cf. *Val de Sillobre* para os antigos Santa Mariña, San Xiao e San Salvador de Sillobre, en Fene). Á luz da documentación coñecida, *Valdoviño* non é un topónimo antigo ou medieval senón unha creación tardía, quizais do século XVII. Tense suxerido que na alteración da vogal de **Valdaviño* en *Valdoviño* puido interferir o nome persoal *Baldovino*, *Valdovinos*.

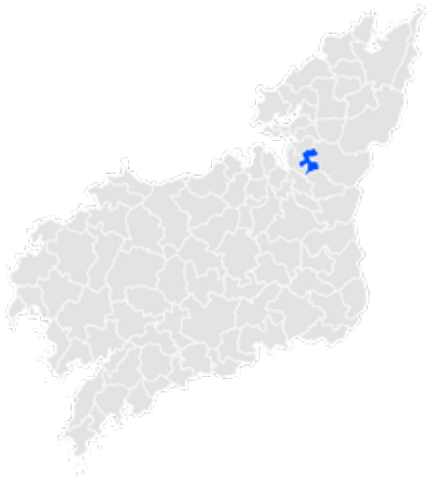
No *Catastro de Ensenada* (1752) consta indistintamente con *B-* e con *V-*. Logo da creación do termo municipal, figurou como *Baldoviño* no censo de 1842; nos seguintes, *Valdoviño*.

Vedra

O termo municipal, creado a raíz do Real Decreto de 23-07-1835, reuniu parroquias que no Antigo Réxime pertenceran ás xurisdicións do Xiro da Rocha, San Mamede de Ribadulla, Lestedo e Montesacro, Santa Cruz de Ribadulla e San Miguel de Sarandón, na provincia de Santiago. Recibiu o seu nome tomándoo do nome da parroquia que albergou a casa consistorial.

Vedra é o resultado galego do latín VETĒRA ‘vella’, un adxectivo, o mesmo que cualifica o nome *ponte* en *Pontevedra*. No nome tradicional da parroquia de *Vedra*, este adxectivo acompañaba o haxiónimo *Santa Baia* (*santa Baia Vedra* e non *de Vedra*): *frigresia de santa Vaya Vedra*, 1382; *figresia de santa Vaia Vedra, que he en terra de Ribadulla*, 1433; *friguesia de santa Aya Vedra*, 1413; *Trasariz en santa Vaya Vedra*, 1534; *felegresia de Santabaya Vedra*, 1543; *Santabaya Vedra*, 1594; *santa Baya Vedra*, 1616. No *Catastro de Ensenada* (1752), *santa Eulalia Vedra*. En Madoz (15, 1849) e noutras fontes posteriores á creación do concello de Vedra, o nome da parroquia figura como *Vedra (Sta Eulalia de)*.

Vilarmaior

O concello, creado en 1836, constituírono parroquias que no Antigo Réxime pertenceran ás xurisdicións de Pontedeume e de Perbes, do territorio de Pruzos e provincia de Betanzos. Recibiu o seu nome do da parroquia que acolleu a casa consistorial. No último terzo do século XIX desapareceu como concello, anexionado polo veciño de Pontedeume, antes de segregarse de novo. A capital e sede da casa consistorial é A Armada.

Coñécense atestacións medievais do topónimo: *Territorio Prutijs discurrante ecclesia*

Sancti Salvatoris de Villare Maiore, 1223; *da herdade de Vilarmayor*, 1283; *enna villa de Pontedeume e en seus térmios e jurdiçós e ennos coutos de Callovre e de Villarmayor*, 1416; *Villarmayor*, 1527; *Bemantes y Villarmayor*, 1594; *Juan de Ben, vº de la fª de san Pedro de Vilar mayor*, 1537; *Vilarmaior*, 1752.

O topónimo é un composto de dous termos comúns en galego, correspondentes ao latín VILLARE MAIORE. A finais do primeiro milenio, cando o substantivo *vila* foi afastándose do seu significado orixinario ('explotación agrícola') e pasou a designar un núcleo de poboación de traza urbana ou semiurbana, o primeiro significado pasou a expresarse co derivado *vilar* (en latín medieval *villare*). O *Nomenclátor de Galicia* recolle cerca de oitocentos lugares que levan o substantivo *vilar* no seu nome; o composto *Vilarmaior* está presente en tres deles, ademais da parroquia e concello de *Vilarmaior*.

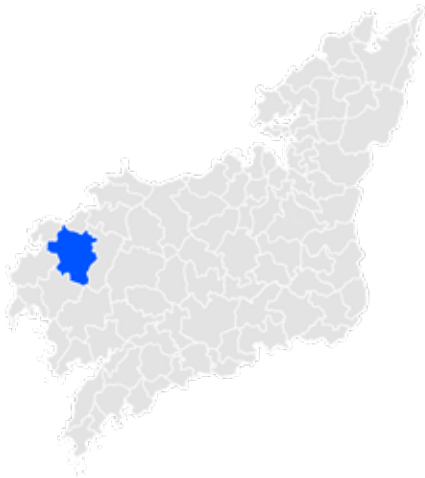
Vilasantar

O termo municipal de Vilasantar creouse en 1836 con tres parroquias que no Antigo Réxime pertenceran ao couto de Mezonzo e outras tres á xurisdición de Mesía, ambas da provincia de Santiago. Recibiu súa denominación da da parroquia onde se estableceu a casa consistorial. Unha das parroquias do concello conserva no nome a referencia ao condado altomedieval de Présaras. A capital municipal é Ru.

Dalgunhas parroquias do concello coñécense rexistros escritos desde o século IX (*de villis et de ecclesiis de Presares et de monasteri sancte Marie de Mosontio*, 870). Da de Vilasantar, desde o século XI: *porto quod est inter Cenfoga et villa Sentar*, 1061; *in ipsa vila Sentar*, 1063; *in villa Sentar, Outario*, 1063; *Villa Sentar*, século XIII; *yglesia de Vila Santar*, 1549.

O topónimo *Vilasantar* é un composto do substantivo *Vila* (< latín VILLA) e o resultado do xenitivo SENTARII, dun nome persoal *Sentarius*. *Vilasantar* significaría entón ‘a vila –unha propiedade agrícola– dun tal Sentario’. Deste mesmo nome persoal de orixe xermánica, que tivo uso en Galicia ata o século XI, proceden outros topónimos galegos como *Santar*, *Cendal* e *Sandar*.

Vimianzo

As máis das parroquias que no Antigo Réxime pertenceran á extensa xurisdición de Vimianzo, da provincia de Santiago, incorporáronse en 1836 aos concellos veciños de Camariñas, Laxe, Muxía e Zas. As restantes, xunto con parte do antigo Couto de Ozón e Baíñas, integraron o termo municipal de Vimianzo. O nome do concello coincide co da capital e a súa parroquia.

Nos rexistros históricos, o topónimo non só designaba a parroquia senón tamén a comarca; no *Cronicón Iriense* (século XI) figura

Vimiantium como un dos territorios da antiga diocese de Iria (*Vimiantium, Selagiam, Bregantinos...*) no mesmo contexto en que outros documentos rexistran *Soneira* (*Sonariam, Salagiam, Bregantinos...*). Desde as atestacións máis antigas aparece con forma similar á actual: *In seminaria, sanctum Saturninum in Vimianço*, 830; *in Vimianço*, 1166; *casas fortes de Pennafiel et de Vimianço*, 1384; *Vimjanço*, 1460; *sant Viçenço de Bymianço*, 1500; *San Vicenço de Vimianço*, 1607. Existe outra parroquia do mesmo nome no concello de Santiso, igualmente documentada desde a Idade Media: *per Vimianzum*, 1185; *sancta Maria de Bimianço*, 1416.

Vimianzo é un topónimo de orixe controvertida. A hipótese etimolóxica máis aceptada relaciónao co latín *vīmīne* ‘vimbio’ (*Salix viminalis*) e supón un étimo *UĪMĪNĀCĒU, que faría referencia á presenza ou abundancia desa clase de salgueiros no lugar. Non se pode descartar unha orixe prerromana de todo o topónimo (acaso tamén cun significado relativo aos vimbios) ou simplemente do sufixo. *Viminacium* foi o nome dun importante campamento romano nos Balcáns e en Hispania tamén se chamou *Viminacium* unha cidade dos célticos vacceos preto da actual Palencia.

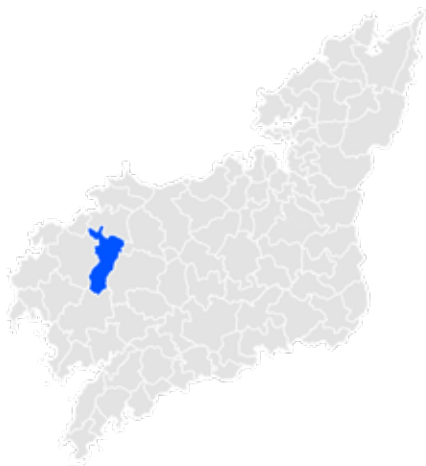
Zas

O termo municipal, creado en 1836, reuniu parroquias que no Antigo Réxime pertencían ás xurisdicións de Soneira, de Vimianzo, de Xallas e do Couto do Allo, na provincia de Santiago. Recibiu o seu nome do lugar e parroquia sede da casa consistorial.

Aínda que a denominación oficial do concello sempre foi *Zas*, no século XX tivo certo uso un composto *Zas de Carreira*, por referencia á parroquia dese nome. En Galicia reciben o mesmo nome de *Zas* dúas parroquias, unha en Negreira e outra (*Zas de Rei*) en Melide.

O nome da parroquia melidense de *Zas de Rei* (San Xiao) rexístrase en latín medieval como *Salas* e *Saas* (*in Avianquos prope Sancti Iuliani de Saas de Rege*, 1177; *sancto Iuliano de Salas regis*, 1225), o que permite identificar nel o plural do xermanismo *sala* ‘edificación’, con presenza na toponimia coas formas *Sá* e *Saa*. A etimoloxía dese *Zas* da terra de Abeancos aplicouse tamén aos outros dous *Zas* galegos, mais a documentación medieval demostra que non poden ter esa orixe. O de Barcala atéstase en latín como *San Mameto de Saz* en 1208. Esa mesma forma é a que aparece nos rexistros máis antigos relativos ao *Zas* de Soneira: *Johannes Petri de Saz*, 1207; *Afonsus Iohannis de Saz*, 1230; *Fernandus de Saz*, 1245; *Johan Gonçalvez de Saz*, 1334; *Sancte Andree de Saz*, *Sancti Andre de Saz*, 1390.

Á vista dos testemuños documentais, o topónimo *Zas* é continuación dun *Saz* medieval, ao cal se lle atribúe orixe no latín *SALICE* ‘salgueiro’. No século XVIII un párroco de *Zas*, acaso coñecedor da documentación antiga, escribe ou castelaniza como *Sauce* o nome da parroquia.

Obras de referencia

- Ares, N. (2013). *Estudos de toponimia galega*. 2 vols. A Coruña: Real Academia Galega. Disponible en <http://publicacions.academia.gal/index.php/rag/catalog/book/245> e <http://publicacions.academia.gal/index.php/rag/catalog/book/261>
- Bascuas, E. (2002). *Estudios de hidronimia paleoeuropea gallega*. *Verba. Anuario Galego de Filoloxía*. Anexo 51. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela.
- Bascuas, E. (2006). *Hidronimia y léxico de origen paleoeuropeo en Galicia*. Sada: Edición do Castro.
- Bascuas, E. (2014). *Novos estudos de hidronimia paleoeuropea galega*. Vigo: Universidade de Vigo.
- Boullón Agrelo, A. I. (1999). *Antroponimia medieval galega (ss. VIII-XII)*. *Patronymica Romanica*, 12. Tübingen: Max Niemeyer.
- Boullón Agrelo, A. I. (ed.) (2017). *Estudar toponimia. Aproximacións metodolóxicas e interpretativas*. *Verba. Anuario Galego de Filoloxía*. Anexo 75. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela.
- Búa, C. (2018). *Toponimia prelatina de Galicia*. *Verba. Anuario Galego de Filoloxía*. Anexo 78. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela.
- Kremer, D. (ed.) (2007). *Onomástica galega. Con especial consideración da situación prerromana*. *Verba. Anuario Galego de Filoloxía*. Anexo 58. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela.
- Kremer, D. (ed.) (2009). *Onomástica galega II. Onimia e onomástica prerromana e a situación lingüística do noroeste peninsular*. *Verba. Anuario Galego de Filoloxía*. Anexo 64. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela.
- Martínez Lema, P. (2010). *A toponimia das comarcas de Bergantiños, Fisterra, Soneira e Xallas na documentación do Tombo de Toxos Outos (séculos XII-XIV)*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela. Disponible en <https://toponimia.xunta.gal/es/node/167>
- Méndez, L. e Navaza, G. (eds.) (2002). *Actas do I Congreso Internacional de Onomástica Galega "Frei Martín Sarmiento"*. Santiago de Compostela: Asociación Galega de Onomástica. Disponible en <http://ilg.usc.es/agon/indice-das-actas-do-i-congreso-internacional-de-onomastica-galega-frei-martin-sarmiento/>
- Moralejo Álvarez, J. J. (2007). *Callaica nomina. Estudios de onomástica gallega*. Santiago de Compostela: Fundación Pedro Barrié de la Maza. Disponible en http://ilg.usc.es/agon/wp-content/uploads/2010/09/Callaica_Nomina.pdf

- Navaza, G. (2006). *Fitotoponimia galega*. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza. Disponible en http://ilg.usc.es/agon/wp-content/uploads/2010/09/Fitotoponimia_galega.pdf
- Piel, J. e Kremer, D. (1976). *Hispano-gotisches Namenbuch*. Heidelberg: Karl Winter.
- Terra Nomeada [colección]: Real Academia Galega / Asociación Galega de Onomástica. Disponible en <http://publicacions.academia.gal/index.php/rag/catalog/series/terra>
- Guavira Letras* 13 (25). Monográfico: *A toponimia em foco: principios, métodos, enfoques*. Universidade Federal de Mato Grosso do Sul, 2017. Disponible en <http://web-sensors.net.br/seer/index.php/guavira/issue/view/32>

Recursos dixitais

- Asociación Galega de Onomástica (AGOn). Disponible en <http://ilg.usc.es/agon/>
- Catedral de Santiago (2017). *Arquivo da Catedral de Santiago*. Disponible en <http://catedraldesantiago.es/gl/cultura/#arquivo>
- CODOLGA = Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades (2004). *Corpus Documentale Latinum Gallaeciae*. Disponible en <http://corpus.cirp.es/codolga/>
- Galiciana = Xunta de Galicia (2014). *Galiciana. Arquivo dixital de Galicia*. Disponible en <http://arquivo.galiciana.gal/arpadweb/gl/inicio/inicio.do>
- NG = Xunta de Galicia (2004). *Nomenclátor de Galicia*. Disponible en <http://www.xunta.es/nomenclator/busca.jsp>
- PARES = Ministerio de Cultura. *Portal de Archivos Españoles. PARES*. Disponible en <http://pares.culturaydeporte.gob.es/inicio.html>
- TMILG = Instituto da Lingua Galega (2018). *Tesouro informatizado da lingua galega*. Disponible en <http://sli.uvigo.es/TILG/index.html>

Índice

Introdución.....	7
Abegondo	11
Ames	12
Aranga	13
Ares	14
Arteixo	15
Arzúa	16
A Baña	17
Bergondo	18
Betanzos	19
Boimorto	20
Boiro	21
Boqueixón	22
Brión	23
Cabana de Bergantiños	24
Cabanas	25
Camariñas	26
Cambre	27
A Capela	28
Carballo	29
Cariño	30
Carnota	31
Carral	32
Cedeira	33
Cee	34
Cerceda	35
Cerdido	36
Cesuras	37
Coirós	38
Corcubión	39
Coristanco	40
A Coruña	41
Culleredo	42
Curtis	43
Dodro	44

Dumbría	45
Fene	46
Ferrol	47
Fisterra	48
Frades	49
Irixoa	50
A Laracha	51
Laxe	52
Lousame	53
Malpica de Bergantiños	54
Mañón	55
Mazaricos	56
Melide	57
Mesía	58
Miño	59
Moeche	60
Monfero	61
Mugardos	62
Muros	63
Muxía	64
Narón	65
Neda	66
Negreira	67
Noia	68
Oleiros	69
Ordes	70
Oroso	71
Ortigueira	72
Outes	73
Oza Cesuras	74
Oza dos Ríos	75
Paderne	76
Padrón	77
O Pino	78
A Pobra do Caramiñal	79
Ponteceso	80
Pontedeume	81
As Pontes de García Rodríguez	82
O Porto do Son	83

Rianxo	84
Ribeira	85
Rois	86
Sada	87
San Sadurniño	88
Santa Comba	89
Santiago de Compostela	90
Santiso	91
Sobrado	92
As Somozas	93
Teo	94
Toques	95
Tordoia	96
Touro	97
Trazo	98
Val do Dubra	99
Valdoviño	100
Vedra	101
Vilarmaior	102
Vilasantar	103
Vimianzo	104
Zas	105
Obras de referencia	107

Sección de Lingua / Seminario de Onomástica

Nas páxinas que seguen ofrécese un breve comentario histórico e etimolóxico dos nomes dos concellos da provincia da Coruña. Para cada un deles fanse constar os rexistros documentais máis antigos que se coñecen, nos máis dos casos tomados das bases de datos de textos medievais en latín e en galego, e a partir deses rexistros, que informan das diferentes evolucións ou alteracións que sufriu o topónimo, expónse sucintamente unha explicación da súa orixe e o seu significado.

Gonzalo Navaza

